BÜYÜK ESERLER KİTAPLIĞI

VERCORS

SOYSUZLAŞMIŞ HAYVANLAR

roman

VARLIK YAYINLARI

VER-
CORS

SOYSUZ-
LAŞMIŞ
HAY-
VANLAR

BÜYÜK
ESERLER

77

VARLIK

VERCORS

SOYSUZLAŞMIŞ HAYVANLAR

(Les Animaux Dénaturés)

Çeviren:
SAMİH TİRYAKİOĞLU

VARLIK YAYINEVİ
Ankara Caddesi, İstanbul

BÜYÜK ESERLER KİTAPLIĞI : 77

Varlık Yayınları, sayı : 1141
İstanbul'da Ekin Basımevi'nde basılmıştır.
Haziran, 1965

SOYSUZLAŞMIŞ HAYVANLAR

Bütün felâketlerimiz insanların ne olmak istediklerini bilmeyişlerinden ve ne olmak istedikleri üzerinde anlaşamayışlarından ileri gelmektedir.

D. M. TEMPLEMORE

(Vercors'un "Az-çok Hayvan" adlı eserinden.)

I

Biri çıkıp sizi sabahın beşinde uyandırsa ve siz hekim dahi olsanız, bu yüzden pek keyiflenmezsiniz doğrusu. Ve yatakta yapılmış güzel bir kahvaltıdan sonra sizinle beni muhakkak neşelendirecek olan bir işi, böyle sabah karanlığında bir yere çağırılmış olan Dr. Figgins'in bambaşka tarafından alışına da şaşmamalıyız. Hattâ Douglas Templemore'un hali tavrı da -haklı olarak- daha çok dramatik bir eda taşımaktaydı ve bu da bizim için, bu dolambaçlı işlerin komikliğini daha arttırırdı ama, Dr. Figgins, tersine olarak, bunda da surat asmak için yeni bir sebep buldu. Kendisine gösterilen cesedin hiç beklenmedik niteliği de sebep oldu buna. Çünkü bu hikâye, gayet tabiî, bir cesetle başlamaktadır. Böyle bir başlangıcın bayağılığından ötürü özür dilerim ama, suç bende değil.

Doğrusunu söylemek gerekirse, ufacık bir cesetti bu. Meslek hayatı boyunca da Dr Figgins, ufak olsun, büyük olsun, birçok cesetlerle karşılaşmak fırsatını bulmuştu. Onun için, ilk önce bu ceset yüzünden hiç hayret duymadı. Sadece, beşiğin üzerine bir saniye eğildikten sonra kalktı ve Douglas'ın yüzüne "meslekî" bir ifade ile baktı. Yani yüzünde ciddiliği, ayıplamayı, bilgiyi, acımayı bir arada açığa vuran çizgileri ustaca birbirine karıştırmasını bildi. Birkaç saniye mânalı mânalı sustu. Sonra gür bıyığının kılları arasından konuşarak:

— "Korkarım ki beni çağırmakta biraz geç kaldınız..." dedi.

Bu sözler sabahın erken bir saatinde olduğunu ona

hatırlattı, bunun için de içerlemekten geri durmadı. Douglas ise başını eğmişti; sâkin bir sesle:

— "Ben de bunu göresiniz istemiştim," dedi.

— "Efendim?"

— "Çocuk otuz beş, kırk dakikadan beri ölmüş olsa gerek."

Bunun üzerine Dr. Figgins saati de, başka şeyleri de unuttu ve bıyığının kılları gerçek bir öfkenin rüzgârıyla kımıldadı:

— "Allah Allah, ne diye daha önce çağırmadınız beni öyleyse?" diye sordu.

Douglas: "Beni anlamadınız," dedi. "Kuvvetli bir striknin iğnesi yaptım ona."

Hekim bir adım geriledi, bir sandalyeyi devirdi, sonra tutmağa çalıştı, beri yandan da aptal aptal:

— "İyi ama, buna cinayet derler," diye bağırmaktan kendini alamadı.

Douglas: "Bundan hiç şüpheniz olmasın," dedi.

— "İyi ama, niçin... nasıl yaptınız?.."

— "İzin verirseniz bunu daha sonra anlatırım."

Doktor telâşla: "Polise haber vermek gerek," dedi.

— "Ben de bunu rica edecektim sizden."

Figgins hafifçe titreyen eliyle telefonu açtı. Guildford emniyet komiserliğini aradı. Bir polis memuru istedi ve nihayet tabiî halini bulan bir sesle:

— "Sunset Cottage'e birisini gönderin, yeni doğan bir çocuk öldürülmüş," dedi.

— "Çocuk mu öldürülmüş?"

— "Evet. Babası herşeyi itiraf etti bana."

— "Yaa! Aman, kaçırmayın onu!"

— "Kaçmağa hiç niyeti yokmuş gibi görünüyor."

Doktor telefonu kapadı. Yine çocuğun yanına geldi, onun gözkapaklarını, ağzını açtı. Sonunda da lop'ları olmıyan, fazlaca yüksek kulaklara biraz şaşırarak baktı ama, aklına bir şey gelmemiş olacak ki, sesini çıkarmadı.

Çantasını açtı, ağızda kalmış olan salyayı bir parça pamuğun üzerine aldı. Pamuğu küçük bir kutuya koydu, çantasını yine kapadı. Sonra gidip oturdu. Douglas ise kendi hesabına çoktan oturmuştu. Polisin gelişine kadar sessiz sessiz durdular.

Sivil polis sevimli bir adamdı. Çok sarışındı, utangaç görünüşlüydü, gayet kibardı. Douglas'ı saygı dolu bir yumuşaklıkla sorguya çekti. Kimliği ile ilgili birkaç sualden sonra sordu:

— "Babası sizsiniz, değil mi?"

— "Evet."

— "Eşiniz yukarıda mı?"

— "Evet. İsterseniz söyliyeyim, aşağıya insin."

Sivil polis: "Yok canım," dedi, "bir lohusayı kaldırmak istemem. Birazdan gidip görürüm onu."

Douglas: "Bir yanlışlık yapıyorsunuz korkarım," dedi. "Bu çocuk ondan değil."

Polis solgun gözkapaklarını bir iki kırpıştırdı. İşi anlaması için biraz zaman geçmesi gerekti:

— "Yaaa!.. Ha... İyi... Şey... Annesi burada mı öyleyse?"

Douglas: "Hayır," dedi.

— "Ya... Nerede?"

— "Dün Hayvanat Bahçesine götürdüler."

— "Orada memur mu?"

— "Hayır. Oranın hayvanlarından biri."

Polisin gözleri faltaşı gibi açıldı:

— "Ne dediniz?"

— "Annesi tam anlamıyla kadın değil. *Paranthropus Erectus* denen ve insana çok benziyen bir türün dişisi."

Doktorla polis, ağızları yarı-açık, tek söz söylemeden Douglas'ın yüzüne baktılar. Sonra kaçamaklı bir şekilde, kaygılı kaygılı bakıştılar.

Douglas gülümsemekten kendini alamadı:

— "Doktor zahmet edip çocuğu biraz yakından in-

celese muhakkak ki belirli birtakım anormallikler görecek," dedi.

Doktor ancak bir saniye çekindi. Sert adımlarla beşiğe gitti, küçük vücudün üstünü açtı, bezlerini çekti.

Sadece: "Hay Allah müstahakını versin!" dedi, öfkeli bir tavırla çantasını, şapkasını kavradı.

Bunun üzerine polis memuru da kaygı dolu bir çabuklukla yaklaştı:

— "Ne var?"

Doktor: "Oğlan çocuk değil bu, maymun," dedi.

Douglas acaip bir tavırla: "Emin misiniz?" diye sordu.

Dr. Figgins kıpkırmızı oldu:

— "Emin miyim de ne demek! Aptalca bir şaka karşısında bulunuyoruz, memur bey. Siz ne yapacaksınız, bilemem ama, ben kendi hesabıma..."

Sözünü tamamlamak zahmetine katlanmadı: Kapıya doğru yürümeğe başlamıştı bile.

Douglas kesin bir tavırla söze karıştı: "Bi dakka müsaade edin Doktor," dedi. Masanın çekmesinden bir kâğıt çıkarmıştı. Bunu ona uzattı. Kırallık Cerrahî Kurulu'nun başlığını taşıyan bir kâğıttı: "Şunu okuyun lûtfen."

Doktor duraladı, kâğıdı aldı, gözlüğünü taktı, okudu:

> "Ben aşağıda imzası bulunan Kırallık Cerrahî Kurulu Üyesi, Tıp Doktoru S. D. Williams, bugün saat 4.30 da *Paranthropus Erectus* cinsi Derry adlı dişi bir maymundan, bütün uzuvları tam olan erkek bir çocuk doğurttuğumu bildiririm. Bilimsel bir deney amacıyle Sydney'de tarafımdan yapılan sunî bir tohumlama sonucunda 9 Aralık 19.. günü döllenen Derry'nin bu gebeliği, Douglas M. Templemore'un eseridir."

Dr. Figgins'in zaten patlak olan gözleri, gözlüklerinin ardında şaşırtıcı bir şekilde, faltaşı gibi açılmıştı. Douglas: "Adamın gözleri yerinden fırlıyacak..." diye düşündü. Doktor tek söz söylemeksizin kâğıdı polis memuruna uzattı, Douglas'a sanki Cromwell'in hayaleti karşısına çıkmış gibi baktı, sonra yine beşiğin yanına geldi.

Çocuğu muayene etti. Gözleri hep faltaşı gibi açık olduğu halde babasından yana döndü, sonra çocuğa, peşinden yine Douglas'a baktı.

Boğuk bir sesle: "Hiç böyle şey duymamıştım," dedi. "Bu Paranthropus denen şey neymiş?"

— "Henüz kimse bilmiyor bunu."

— "Nasıl?"

— "İnsanı andıran bir şey yaratık. Hayvanat bahçesine otuz tane geldi bunlardan. Şu anda hepsini inceliyorlar."

Doktor: "Peki ama, ne diye siz..." diye söze başladı, durdu. Yine beşiğin yanına gitti. Bir çeşit ferahlayışla:

— "Yine de bir maymun bu, dört eli var baksanıza..." dedi.

Douglas yavaşça cevap verdi: "Çabucak bir sonuca varmayın."

— "Dört elli insan olmaz ki."

Douglas: "Doktor," dedi, "örneğin diyelim ki bir tren kazası... bakın, bacaklarını örtelim... işte... ayakları kesik, küçük bir ölü... Şimdi de bu kadar kesinlikle konuşabilir misiniz?"

Doktor biraz sonra: "Kolları çok uzun," dedi.

— "İyi ama, yüzü?"

Doktor tereddütlü bir sıkıntı ile, hemen hemen şaşkınlıkla başını kaldırmıştı: "Kulakları..." diye başladı.

Douglas: "Farzedin ki birkaç yıl içinde okumak, yazmak, aritmetik problemlerini çözmek öğretilsin ona..."

Figgins omuzlarını silkerek acele acele: "İşin n'ola-

cağı bilinemedikten sonra herşey farzedilebilir," diye cevap verdi.

— "İşin içyüzü öğrenilecek belki. Erkek kardeşleri var onun, Doktor. Hayvanat bahçesinde başka dişilerden bunun gibi iki tane daha dünyaya geldi. Yakında üç tane daha..."

Doktor alnındaki terleri sildi: "İşte o zaman mümkün olacak..." diye kekeledi.

— "Ne mümkün olacak?"

— "İşin içyüzünü görmek... öğrenmek..."

Polis memuru da yaklaştı. Sarışın kirpiklerini kanat çırpan güveler gibi kırpıştırıyordu:

— "Mr. Templemore, bizden ne gibi bir şey bekliyorsunuz?" diye sordu.

— "Ödeviniz neyse onu yapın, memur bey."

— "Hangi ödev, efendim? Bu küçük yaratık bir maymun, besbelli bu. Yani ne diye istiyorsunuz ki..."

— "Orası benim bileceğim iş, memur bey."

— 'Bizim işimiz de böyle şeylere karışmak değil muhakkak..."

— "Ben çocuğumu öldürdüm, memur bey."

— "Anladım, ama bu... bu yaratık şey değil... ondaki vasıflar..."

— "O vaftiz de edildi, memur bey, ve Garry Ralph Templemore adı altında nüfus kütüğüne yazıldı."

Polis memurunun yüzünü ufacık ter damlaları kaplamağa başlıyordu. Birden sordu:

— "Anası hangi ad altında yazıldı nüfus kütüğüne?"

— "Kendi adıyla: Yeni Gine yerlilerinden, Derry adıyla anılan bir kadın, diye."

Polis memuru muzaffer bir tavır takındı: "Yalan beyan var, bu nüfus kaydı hükümsüzdür," dedi.

— "Yalan beyan mı?"

— "Anne kadın değil ki?"

— "Bunu isbat etmek gerek."

— "Nasıl? İyi ama, siz kendiniz..."

— "Düşünceler birbirine aykırı."

— "Aykırı mı? Hangi noktada aykırı? Hangi düşünceler?"

— *"Paranthropus"*un hangi cinsten olduğu hakkında bellibaşlı antropologların düşünceleri. Bir ara-tür bu: İnsan mı, maymun mu? İkisine de benziyor. Alt tarafı, Derry'nin bir kadın olması da mümkündür pekâlâ. Eğer elinizdeyse aksini siz isbat edin. Bu yapılana kadar da onun çocuğu Tanrı ve kanun karşısında benim oğlum."

Polis memuru öylesine şaşkın görünüyordu ki, Douglas ona acıdı. Sevimli bir tavırla:

— "Âmirlerinize danışmak istersiniz belki, ha?" diye sordu.

Adamın sarışın yüzü ışıldadı:

— "Evet, müsaade ederseniz," dedi.

Sonra telefonu açıp Guildford'u istedi. Gülümsiyerek Douglas'a minnetini iletmekten de kendini alamadı. Doktor da yaklaştı:

— "Şu halde... iyi duydumsa... buna benziyen beş küçük maymunun daha babası olacaksınız demek, ha?" diye sordu.

Douglas: "Hah, şimdi işi anlamağa başlıyorsunuz," diye cevap verdi.

II

Herşey güzel bir Nisan sabahı (Londra'ya iklimi yüzünden çok iftira ederler.) Frances Doran, Regents Park'ın yer yer açmış çiçeklerle bezeli çimenliklerinde gezerken başladı. Genç kız, güneşin nemli çayırlardan kaldırdığı nazlı, saydam sis içerisinde yürüyordu. Bu parka derin ve özel bir sevgi beslemekteydi. Başka bir parkın ta içinde oturan bir kimse için epey acaip, dikkate değer bir sevgiydi bu: Tâ kuzeyde olan bu park, uçsuz bucaksız şehre tepeden bakar. Adı Hampstead

Heath'dir. Londra'nın en büyük, aynı zamanda en yabanî parkıdır. Güneyden geldiğinizde yol ilkin çıplak bir çimenlik alanın kıyısından geçer. Orada da zaman zaman önemli bir panayır kurulur. Dar sokaklardan geçersiniz, ki bunlardan birinde, genç yaşta ölüp giden duygulu şair John Keats oturmuştur. Yol, parkın tümünü sağda bırakarak başlar yokuş-yukarı tırmanmağa. Doğrusunu isterseniz burası bir parktan çok, koyunların otladıkları vâdilerle, korularla dolu kırlık, köylük bir toprak parçasına benzer. Şimdi de, yokuşun yarısında, sessiz sedasız tekrar ağaçların arasına inen sağdaki yılankavi, küçük yola saparsanız tâ aşağıda, yeşillikler içine gömülüp gizlenmiş minicik bir köy bulursunuz karşınızda. Bu taşlar okyanusu ortasında onun o hiç beklenmedik varlığı, dünyanın en dokunaklı şeyidir. Köyün vaid dolu adı Vale of Health'dir ki bu, Sağlık Vâdisi anlamına gelir. Bu belki de ters anlamda söylenmiştir: Galiba, sis özellikle orada toplanırmış çünkü. Fakat ben bu köyü keşfettiğim zaman hava yine güzeldi... Yanımda Londralı bir kız arkadaşım vardı, o da burayı benimle birlikte keşfediyordu. İkimiz de pek heyecanlıydık. Evleri, dar sokakları, ortasındaki meydanı ve hattâ, buğulu bir gölcüğün kıyısındaki meyhanesiyle gerçek bir köydü burası. Dar sokaklardan birinde yürüyorduk, öylesine dar ki, ancak bisikletle, zar-zor geçilebilirdi buradan. Minicik bir bahçenin ardında da içerlek, küçük bir evi iyice gördük. Salkım çiçekleriyle, sarmaşıklarla örtülü bir katlı, tahta bir evdi. Birinci katın geniş penceresi minik bahçeye açılıyor ve gösterişsiz, fakat ince bir zevkle döşenmiş rahat bir ev içinin o içten, ılık halini, bu beklemediği köyde kaybolmuş ziyaretçinin gözleri önüne seriyordu. İçeride kimse görünmüyordu. Biz de Londra'nın bağrındaki bir parkın ortasında kaybolmuş bir köyün göbeğine kurulu bu küçük evin bir gün meşhur olacağını aklımıza getirmeden durmuş, bakıyorduk.

Frances burada oturuyordu çünkü. Genç kıza bu

evi ana-babası mı vermişti, yoksa talih mi yüzüne gülmüştü, bilmiyorum. Tek başına orada oturuyor, hiç dışarıya çıkmıyordu. Küçüklü büyüklü hikâyelerini burada rahat rahat yazıyordu. Dergiler bunları pek acele etmeksizin basıyorlar; sonra kitapçılar birkaçını bir araya getirip, daha da acele etmeksizin, yayınlıyorlardı. Genç kızın yine de sadık birkaç hayranı vardı. Bunların içtenliği ve ateşliliği, sayılarının az oluşunu güç karşılıyordu.

Onun için Frances sık sık kendinden şüphe ediyor, para sıkıntısı çekiyordu. Ne denirse densin, bu iki şey, işlerin düzelmesi için birbirlerine yardımcı olmaz. Yazdıklarının da bu yüzden zarar gördüğü oluyordu. Bu da hiçbir şeyi düzeltmiyordu tabiî. Başka seferler ise, tersine, güçlükler onun cesaretini kamçılıyor, uyanıklığını keskinleştiriyordu. Tâ uzaklardaki bilimsiz, tek-tük hayranları da onu okuyunca benliklerinde sıcak bir coşkunluk duyuyorlar, onunla tanışmağı arzuluyorlardı.

Douglas da hayatını yazı yazarak kazanmaktaydı. Fakat o daha çok röportajlar yapıyordu. Acaip insan toplulukları bulup çıkarmasını beceriyor, bunların tuhaf yaşayışlarını da kıvrak bir üslûpla anlatıyordu. Örneğin Devonshire'da bekâr kalmağa yeminli, bir arada yaşayan yaşlı ve emekli bir binbaşılar topluluğu keşfetmişti. Otuz kişi kadardılar; içinde birkaç tane hayalet bulunan eski, harap bir şatoda oturuyorlardı. Bunların acaip hayat hikâyeleri, "Ufuk" dergisinin az-buçuk züppe okurlarını şefkat dolu bir gülüşle kırıp geçirmişti.

Onun oturduğu evi, Frances'inki için yaptığım gibi, inceden inceye anlatamıyacağım. Evi hiç görmemiş olduğumdan değil. Kendisini değilse bile, ona benzeyen, en azından beş yüz tanesini görmüşümdür. İşte evin nasıl şey olduğunu anlatmak bakımından bendeki bütün isteği kesen de bu. Londra'nın kasvetli taraflarından biri de islere ve haraplığa bürünmüş, hep bir örnek, uzun ev dizileridir. Douglas'a bakarsanız oturmak üzere East

End'de, dokların bulunduğu mahallenin tâ öbür ucundaki o çok korkunç Caribbean Street'i seçişinin sebebi, oranın havasından hoşlandığı içindir. Aslında ise yazarlık hayatına başlarken epey açlık, yoksulluk çekmişti. Sonradan bütün dünyaya açılan bu nehrin yakınında, neşe, şefkat, cinayet, sabır ve umutsuzlukla karışık bu geniş sefaletin burnu dibinde yaşamağa alışmış olması da oldukça mümkündür gerçekten. Muhakkak olan şu ki, o oraya birtakım değişmez alışkanlıklar içinde yerleşip kökleşmiş bulunmaktaydı.

Her akşam saat yedide aşağıya inip o yakınlardaki bir meyhanede bir kadeh punç içiyordu. Adı "Prospect of Whithby" olan bu yer, acaipliklerle dolup taşmaktaydı. O saatte orada iğne atsanız yere düşmezdi. Dip taraftaki bir peyke ile kapının yanındaki bir masa hariç, oturacak yer yoktu. Herkes kalabalık saatlerde metrodaymış gibi balık istifi, kadehi elinde, dumanlar içinde ayakta duruyordu. İki tane yaşlı Hawaii'li bir hoparlöre bağlı gitarlarını miyavlatır gibi çalarlarken herkes içki ve sigara içiyor, konuşuyor, şarkı söylüyordu. Hoparlör de bu daracık yeri sağıredici bir gürültü ile dolduruyordu. Barın gerisinde, sayısız şişelerle içleri saman dolu balıklar arasında en anlatılamaz, acaip şeylerin koleksiyonu asılıydı. Şişeler içindeki gemilerin, pergellerin, sekstant'larm, çanların, borda fenerlerinin ve başka denizcilik araçlarının sözünü etmiyelim de, halk muhayyilesinin kendini eğlendirmek için icad edebileceği neler varsa onları anlatalım: Kâğıttan, deniz kabuklarından, tüylerden, kemikten, camdan, kadifeden, ipekten, kıldan, sellofandan yapılmış çiçekler; her parmağında birer nasırla ayak biçiminde, ya da kocaman kırmızı kafa, yahut yeşil uzun kafa biçiminde vazolar; içinden levanta fışkıran mannekenpiss'ler; kabak biçiminde fenerler; kumbara biçiminde kabaklar; burun deliklerinde porselenden maydanozlarla öküzbaşı biçiminde kumbaralar; meyankökünden yapılmış eski pabuçlar; edep yerleri mi-

nicik basma kâğıt etekliklerle örtülü, acıbadem kurabiyesinden çıplak kadınlar...

Douglas hangi esrarlı kuvvetin kendisini her akşam o yere çektiğini hiçbir zaman derinden derine tahlil edememişti: Orada, insanların yaptıkları eşyaya olan neşeli sevgileri şarkılara, dumanlara karışıyordu. Douglas mumyalanmış bir kızılderili kafasıyla büyüleniyordu hep: Bu baş yeni doğan bir çocuğun yumruğu büyüklüğüne indirilmişti ama, tutam tutam taranmış saçlarının bir teli bile eksik değildi. Patrona: "Bunu bana satsana," demeği birkaç defa aklından geçirmişti ama, mesleğinin yokedemediği, tabiî bir saygı hissiyle hiçbir zaman cesaret edememişti buna. Böyle yaptığına da iyi etmişti herhalde: "Olmaz," cevabıyla karşılaşacaktı muhakkak.

Douglas hem içiyor, hem o kızılderili kafasına bakıyordu. Beri yandan, barın ardında, ışıklar ve bir sürü kıvır-zıvırlar içinde patronla adamları ceketleri fora etmişler, didinip duruyorlardı: Barda iki garson vardı. Karanlık bir koridorun ucundaki dar balkonda da bir sürü insanlar itişmekteydi. Üzerlerine sayısız adlar kazılmış asırlık, yağlı, yosunlu tahtalarıyla bu balkon Thames nehrine tepeden bakıyor; nehirde de iki tane gemi leşi çamurlar içinde çürüyüp gidiyordu. Balkondaki bu müşterilere de iki kız hizmet etmekteydi. Söylendiğine göre, VIII. Henri, nehrin öbür kıyısında hükümlülerin asılışını bu balkondan seyredermiş. Geceleyin karanlık ve korkunç dar sokağın bitimindeki kör-kandil havagazı lâmbası çürük-çarık bir tahta merdivenin son basamaklarını zar-zor aydınlatıyordu. Bu basamakları, içinde şüpheli ışıkların oynaştığı, mürekkep gibi kapkara sular "lıklık" diye dövüyorlardı. Öldürülen kimselerin cesetlerinin, yokedilmek için, oraya sürüklenmiş olduklarını sanmamağa imkân yoktu.

Bununla birlikte Douglas, Frances'e Nisan güneşi altında, buğuyu andıran bir sis içindeki sarmaşıklar arasında, Regents Park'ta rastladı. Fakat bu rastlaşmada pek

o kadar şaşılacak taraf yoktu: Genç kız gibi Douglas da bu çiçekli parka sevgi besliyordu. Orada birkaç defa karşılaşmışlardı da birbirlerine dikkat etmemişlerdi belki. O sabah işler niçin başka türlü oldu acaba?

Sis ve güneş yüzünden herhalde. Sarmaşıklar üzerine eğilmiş olan Frances'in silueti biraz hayaleti andırıyordu ama, hoştu muhakkak. Başı açıktı, madenî bir sarılıkta olan saçları ince sis içinde hafif hafif ışıldıyordu. Douglas onun yüz çizgilerini pek seçemiyordu, iyice görmeğe heveslendi. Durdu. Genç kız başını kaldırdı ve gerçek bir güneş tutulmasıyla karşılaştı: Gün ışığı arkadan vurduğu için, gölgede kapkara duran, rüzgârın salladığı bakır rengi alevlerle çevrili bir yüzdü bu. Gülümsemekten kendini alamadı. Douglas bu gülümseyişi kendine sandı. Ağzı biraz büyücek olmakla beraber genç kız güzel olduğundan, Douglas bu gülümseyiş için ona karşı minnet ve güzelliği için de yüreğinde derin bir sıcaklık duydu. Sonra bu gülümseyiş cesaret de veriyordu ona.

— "Ne güzel çiçekler, değil mi?" dedi.

Fakat Frances onun: "Ne güzel bir yüz!" demek istediğini çok iyi anladı. Kendisinin güzel olduğunu bilmekle beraber bu yüzden genç adama karşı minnet duydu. Yine gülümsedi ama, bu sefer nezaket ve dostluk duyguları yüzünden yaptı bunu.

— "Seviyor musunuz bunları?" dedi.

Douglas yaklaştı, çimenlerin üstüne oturup bacaklarını birbiri üzerine atarak ona baktı: "Hem de pek çok!" dedi ama, kız:

— "Nezle olacaksınız!" diye bağırdı.

Douglas: "Pek nâziksiniz!" diyerek bir sıçrayışta ayağa kalktı, pardesüsünü çıkarıp yere yaydı. Ne yapmak istediğini belli eder şekilde pardesünün bir ucuna oturdu. Öyle ki, kız da şöyle biraz çekindikten sonra gayet tabiî öbür uca oturdu. Douglas'ın ağzı kulaklarına varmıştı:

— "Gerçekten bir şans bu!" dedi.

Genç kız kaşlarını soran bir eda ile kaldırınca ekledi:

— "Rastlaşmamız yani. Böyle güzel günler olur bazen: Güneş, çiçekler, sonra genç kızların gülümseyişleri."

Kız: "Ben yirmi dokuz yaşımdayım biliyor musunuz?" dedi (Aslında otuzunda idi).

— "Yaşınızın yarısını gösteriyorsunuz."

Kız kendini zorlamadan güldü. Neşe duyuyordu. Önlerinden bir sandal geçti. Bir delikanlı, hantal küreklere asılmış, şişman bir hanımı sürüklemeğe çalışıyordu.

Douglas rastgele: "Öğleye kadar hiçbir işim yok. Ya siz?" diye sordu.

— "Benim gelecek yıla kadar yapacak hiçbir işim yok."

— "Nasıl? Bu kadar serbest misiniz?"

— "Çayırdaki başıboş bir at gibi. İçimden geldiği zaman çalışıyorum."

— "Gelecek yıla kadar da çalışmaya istek duymıyacak mısınız?"

— "Bilemiyorum pek. Belki birazdan duyarım. Belki de hiçbir zaman."

— "Ne iş yapıyorsunuz? Resim mi?"

— "Hayır. Yazı yazıyorum."

Douglas: "Yok canım!" diye bağırdı.

— "Neden yok canım,dediniz?"

— "Ben de yazı yazarım da."

Derken çeneleri açıldı. Bundan sonraki ikili konuşmayı anlatmağa değmez: İki yazarın sanatları üzerine birbirlerine söyliyebilecekleri şeyler ancak yazarları ilgilendirir çünkü.

Aradan bir saat geçmiş geçmemişti ki, üşümeğe başladılar. Yine konuşmağa devam ederek kalktılar. Fran-

ces "Ufuk" dergisinde çıkan binbaşılarla ilgili röportajı çok iyi hatırlıyordu. Douglas onun hiçbir yazısını okumamış olduğu için, pek üzgündü ama, isteği üzerine genç kız hikâyelerini sayınca ve birbirlerine dargın oldukları için yalnız başlarına oturdukları, karlar içinde kaybolmuş köşklerinde uzun kış gecelerini herbiri evin bir ucunda geçiren karı-kocanın hikâyesini anlatınca: "Haaa! Bunu siz mi yazmıştınız?" diye bağırdı ve samimî bir heyecan gösterdi. Genç kız da bu yüzden iyice canlandı. Öğle zamanının çoktan geçip gitmiş olduğunu neden sonra farkettiler. Douglas omuzunun üzerinden şöyle bir el hareketi yaparak randevusunu başından defetti. Gidip Soho'daki bir Çin lokantasında masanın başına oturdular. Orada da dalgın dalgın mayonezli yumurta ile tereli sandviç ısmarladılar.

★

Biraz sonra Vale of Health'e dönmek için Hampstead Heath otobüsüne bindiler. Douglas hem şaşırdı, hem de az-buçuk üzüldü: Bu acaip köyün varlığını bilmiyor değildi ama, hiç gitmemişti oraya. Nasıl olmuştu da böyle bir köşeyi o güne kadar ihmal etmişti? Frances safça bir gururla gülüyordu. Genç kızın evine girmezden önce dar sokaklarda gezindiler. Küçük şöminede bir odun ateşi yaktılar. Douglas piposu ağzında, dizleri kalkık ve yumuşak kaşadan pantalonu kolları arasında olduğu halde yerde, şöminenin önünde otururken Frances de bir yandan konuştu, öbür yandan çay hazırladı.

Akşam olurken Douglas gitmek için izin istiyecek oldu. Frances onu alıkoydu, akşam yemeği için de bir kutu bezelye ile bir kutu ananas açtı. Ama yine de saat on'a doğru delikanlı gitmeğe kalkınca ses çıkarmadı. Otobüsün üst katında, Fleet Street'de henüz yanan tek-tük ışıklar geçit yaparken Douglas kendi kendine: "Tamam, abayı yaktım," diye düşünüyordu. İlk defa olmuyordu bu. Fakat bu sevgide yeni bir çeşni, ılık ve sâkin bir şey-

ler vardı. Douglas Fransız şairi Verlaine'i delice severdi. Onun bir mısraının son parçasına zihni saplanıp kalmıştı: "... engellerden korkmaksızın"... "Acaba o da beni sevecek mi?" diye sormuyordu bile hattâ.

III

Birbirlerini hemen her gün, hep de Frances'in evinde, görüyorlardı. Douglas saat beşe doğru geliyor, ceketini çıkarıyordu. Onun altında kalın bir kazak vardı. Sonra Frances'in kendisi için yakmış olduğu ateşin karşısına bağdaş kurup oturuyordu. Piposunu dolduruyor, Frances de ona Swiss Cottage'deki yahudi bir bakkaldan aldığı hamursuz ekmekten yapılmış bisküvilerle birlikte çay ikram ediyordu.

Douglas'ın gelmediği zamanlar birbirlerine mektup yazıyorlardı. Mektuplar genel olarak Douglas'ın son gelişinde üzerinde durmuş oldukları şu ya da bu edebiyat konusuyla ilgiliydi. Genç adam giderken tartışılacak bir nokta kalıyordu hep. Mektuplarında da bunun gibi bir iki nokta bırakıyorlardı. Öyle ki, görüşmek, yahut yazışmak için ortada boyuna bir neden bulunmaktaydı.

Ve asıl önemlisi, susuşları önlüyordu bu.

Çünkü ilişkileri sarsılmaz bir temel üzerine kurulu bulunmaktaydı. Birbirlerine tutkun olmadıklarını alttan alta kabul etmiş bulunmaktaydılar: O kadar basmakalıp, miskince bir şeydi ki bu! Frances otuz, Douglas otuz beş yaşındaydı. Sevgi iki üç defa yaşayışlarını altüst etmişti. "Artık biz aşılandık!" diyorlardı. Oysa arkadaşlık! Herbirinin birçok arkadaşı vardı şüphesiz. Fakat kendilerini tam anlamıyla bırakarak içlerini dökecekleri kimseleri yoktu. Sevgilerinin değer biçilmez belirtisi buydu işte. Frances'in ömrü boyunca hayal ettiği şey Douglas'la gerçekleşmişti: Yazdığı hikâyeler için fikirlerini arkadüşünce beslemeden ve hoşgörürlük göstermeden, olduğu

gibi söyliyen, çok ince, keskin bir eleştirme zihniyetine sahip zeki, çok ince bir çocuktu o. Ne güven verici şey! Onun: "Beş para etmez," deyişini duyup bunun nedenini anlatışını dinlemek çok hoştu. O zaman sayfaları yırtıp yeniden başlamaktan (Ya da yazıyı uyutmaktan) başka yapacak iş kalmıyordu. Fakat tersine: "Bravo!" diye bağırdığı zaman ne ferahlatıcıydı bu. Oysa, ondan önce arkadaşları yayınladığı her şey için: "Enfes yavrum, çok güzel!" diyorlar ve kendini yargılamağa çalışmak için kafa yorma işini ona bırakıyorlardı. Sonsuz bir işkence idi bu!

"Bereket versin Douglas bana tutkun değil!" diye düşünüyordu ve böyle bir şey olmasın diye Tanrı'ya cânı gönülden yalvardığına inanmaktaydı: Sevgi bu değerli açıksözlülüğü silip süpürür, diye düşünüyordu. Hiç değilse bu açık görüşlülüğü silip süpürürdü. Hem de ne için, sorarım size? Ne türlü aşağılık bir sarhoşluk için? Frances'in sevgisinin arkadaşlıktan belki biraz fazla bir şey olması, buna bir şefkatin, hattâ arasıra -gizli bir tatlılıkla kabul ettiği- şehvet arzusundan gelme bir atılışın karışması tehlikesizdi alt tarafı. "Ama o öyle olmasın!" diye dua ediyordu. "Beni bu şekilde düşünmesin o!"

Douglas ise ilk günün akşamı kendisini East End'e götüren otobüsün üst katındayken içinde kaynaşan duyguları unutmuş, - ya da unutur gibi davranmıştı. İğrenç bir ihanetten ötürü hâlâ içi kan ağlıyordu, umutsuzluktan çok tiksinti vermişti bu ona. "Kadınların sevgisi mi? Adam sen de!" diye düşünüyordu. Güven olmazdı böyle şeye, öğürtü vericiydi bu. Acı çekmemizi önlemek amacıyla, bizim iyiliğimiz için yalana başvurduklarını söylerler! Tabiî yalanları meydana çıkar, ve tabiî acı çekeriz, buna da bir bulantı eklenir! Sonra da o çok duygulu yüreklerinin tanrısal sevgisini anlamadı diye bu acıyla bu bulantı için bizi horgörürler!.. "Tanrı beni kadın sev-

gisinin batağına yine düşmekten korusun!" diye düşünüyordu.

Bunun üzerine Vale of Health otobüsüne biniyor, Frances'in ellerini gülerek sıkıyor, ceketini çıkarıyor, piposunu yakıyordu. Frances rahat divanın yastıklarla dolu köşesinde keyifle büzülürken, Douglas da lâkırdıya son konuşmalarında ya da son mektuplarında bırakmış oldukları yerden yine başlıyordu. Genç kız güven dolu, memnun, ışıltılı gözlerle onu dinliyor; Douglas ise altı yaşındaki bir çocuğun bile bu gözlerde okuyabileceği şeyleri keşfetmeğe yanaşmıyordu.

Bununla birlikte, arasıra ikisini de rahatsız eden bir şey oluyordu. Bir tartışma konusunun çözülüp bittiği, hemencecik söze devam için de başka bir konu bulamadıkları zamanlar oluyordu bu. Derken, bir sessizlik başlıyordu ki sonunda korkmağa başlamışlardı bundan. Çünkü bunu nasıl dolduracaklarını bilemiyorlardı. Bunu kabul etmeyi ve sadece beraber olma zevkiyle yetinmeyi; bir söz kendiliğinden fışkırıncaya kadar herbiri sessiz sessiz kendi düşüncelerini izlemeyi; hattâ loşluğun içinde alevlere bakarak hayallere dalmayı beceremiyorlardı.

Hayır, öyle geliyordu onlara ki, sessizlik daha uzarsa bazı sırları açıklıyacak olan bir şeytana kapıyı açacak; bu yüzden de kendilerini şaşkın ve aciz bırakacak olan bir şeyler ortaya çıkıverecektir. Bunun üzerine sanki: "Korkacak bir şey yok, değil mi?" demek ister gibi, âdeta kışkırtıcı bir tavırla birbirlerine gülümsüyorlar; bu da içlerinden biri nihayet ortaya atacak yeni bir konu bulana kadar böylece sürüp gidiyordu. Fakat kimi zaman aramalarının şaşkınlığı içinde gülümseyişleri yavaş yavaş aptalca bir yüz buruşturma haline geliyordu. Bununla birlikte ne biri, ne öbürü artık gülümsememek için ilk adımı atmağa cesaret edemiyor, bu ise korkunç bir şey oluyordu gerçekten.

Derken günün birinde sırf bu korkunç gerilime son

vermek için, Douglas içinden gelen bir atılışla şöyle dedi:

— "Biliyor musun, Greame'ler, biz gidiyoruz, sen de gel, dediler bana."

Bunu düşünmeden söyledi, hemencecik de her şey perçinlenmiş oldu. Oysa, gerçek bile değildi bu.

Aslında Douglas bir gün önce Regent Street'te otobüs beklerken Cuthbert Greame'e sahiden rastlamıştı. Douglas'ın babası Herbert Templemore bir sinoloğdu. Cuthbert Greame de babasının kolejden arkadaşıydı. Babasını kaybettikten sonra Douglas onu hatırlıyarak yaşlı Greame'e içten bir sevgi beslemekte idi. Douglas kendi başına bir hayat kurmağa kalkışınca babasıyla hemen hemen araları açılmıştı ama, genç adam onu yine de çok seviyordu. Greame şimdi altmış beş yaşındaydı. İçkiye düşkün yaşlı bir arabacıyı andıran tostoparlak, şiş bir yüzü; saf bir meleği hatırlatan nemli mavi gözleri; kalabalık içinde (bu kalabalık tek bir kişi de olsa) konuşmaktan yana insanın içine dokunan bir tutukluğu ve paleontolojiden yana da bütün etnologların "dünyada onun üsüne bir tane daha yoktur," diyerek kabul ettikleri derin bir bilgisi vardı.

Douglas'ı görünce kıpkırmızı olmuştu. Zaten birisiyle karşılaşınca hep bir suç işlerken yakalanmaktan korkuyormuş gibi, her zaman kıpkırmızı olurdu. Delikanlının sevgi dolu selâmına:

— "Ben iyiyim, sen nasılsın? Çok iyi, çok iyi..." diye kekeliyerek karşılık vermişti.

Sanki kaçacak delik ararmış gibi sağına soluna bakınıyordu. Douglas, Sybil hakkında haber sordu ondan.

— "Çok iyi... Çok iyi... yalnız, kızamığa tutuldu, ne dersin bu işe?.."

Douglas gülerken: "Oh olsun!" diye düşünmekten kendini alamadı. Sonra on üç yaşındaykenki hali gözünün önüne geldi: Sybil kapının önünde, karyolasının ba-

şındaydı. Kırmızı sivilcelerle kaplı bu oğlan çocuk yüzü karşısında, açık sarı buklelerinin arasında tiksinmiş bir suratla duruşunu hatırladı. O zaman Sybil de on üçündeydi. Douglas onun kendisine gösterdiği bu zâlimce tiksintiyi hiçbir zaman bağışlıyamamıştı.

Sybil yirmi yaşındayken, o zaman elli yaşında olan Greame'le evlenmişti. Hemencecik herkes Sybil'i çıkarcılıkla, Greame'i de ahlâk ve şehvet düşkünlüğü ile suçlamıştı. Sonradan *Afrikantrop*'u aramak için kocası ile birlikte Transvaal'e gidip oradaki kazılara söz götürmez bir yetki ve başarı ile katılınca dedikoducular susmuşlardı. Sadece herkes onun evlenişinin kibar bir delikanlının ve özel olarak da -deniyordu- o sevimli Templemore'un kalbini kırdığını hatırlatmakla yetindi.

Görünüşe göre, kalbinin kırıldığını bilmiyen tek kişi, Douglas Templemore'un kendisiydi. İşte herhalde bunun içindir ki, bu işten Frances'e sözetmeği hiçbir zaman düşünmedi. Fakat Frances arkadaşlarına Douglas'tan sözettiği zaman, hemencecik öğrendiği şey bu iş oldu. Ama genç kız da ona bunun üzerinde hiçbir şey söylemedi: Kıskançlık gibi gülünç bir duruma düşürecek değildi kendisini nihayet.

Douglas: "Kızamık mı?" dedi. "Çocuk hastalığıdır bu!"

Yaşlı Greame'in bakışından sevimli bir şefkat ışıltısı geçti. Gülümsedi, sonra hemencecik kıpkırmızı oldu, mavi gözleri utangaçlıktan buğulandı, çabuk çabuk:

— "Her zaman değil... her zaman değil... insan pekâlâ da... Hem zaten hemen hemen bitti gibi," dedi.

Otobüsünün gelişini göze görünür bir ferahlayışla karşıladı:

— "İyi ki öyle oldu," diye bağladı sözlerini, "çünkü... yola çıkış tarihimizi ileriye aldık. Haberin var değil mi? Yeni Gine'ye gidiyoruz. Orada şey bulmuşlar... Hah, benim otobüs de geldi... bir alt çene bulmuşlar... Yarı insan, yarı maymun alt çenesiymiş, anladın mı?

Üç tane azı dişi varmış ama, anlatması uzun sürer..."

Douglas sevimli bir eda ile: "Çok ilgi çekici şey," dedi.

— "Çok ilgi çekici. İlgilendiriyor mu bu seni? İki de sinema operatörü götüreceğiz herhalde. Bir de gazeteci götürmeyi düşünüyoruz. Kazılar için değil de, şey için..."

Yaşlı bilgin yolcuların akıntısına kapılarak otobüsün içine sürüklendi. Gözden kaybolmadan önce, sahanlığın kıyısında elini salladı:

— "Allaha ısmarladık," diye bağırdı. Sonra gülerek kalkan otobüsün gürültüsü arasında başka bir şeyler daha söyledi: "Yakında görüşürüz," ya da, "bize gelsene!" de olabilirdi. Bunun üzerine gözden kayboldu.

Şimdiyse Douglas, Frances'e söylediği, gerçeğe çok az uygun bu şeyler yüzünden şaşırmış haldeydi. "Bana da n'oluyor?" diye düşündü, hemencecik sözlerini düzeltecekti ama, Frances'in kutusundan fırlayan bir şeytan gibi yastıklar arasında doğrulduğunu gördü. Genç kız aşırı bir neşeyle:

— "Aman ne güzel şey!" diye bağırdı. "Harikûlâde doğrusu! Hemen kabul etmişsindir tabiî!"

Neden böyle konuştuğunu kendisi de pek bilmiyordu. Sessizlik içinde hiç çekilmiyen o uzun, kasılmış gülümseyişle gülmüş; sonra da hep tutulduğu o telâşı, o bir çeşit başdönmesini hissetmişti. Sonunda Douglas nihayet bir şeyler söylemiş, Frances de ferahladığını hissetmişti. Ama işte, bir şeyler vardı, genç kız da acılı bir şekilde yaralı hissediyordu kendini.

Douglas: "Gideyim mi dersin?" dedi.

Şaşkın, kararsız bir hali vardı. Fakat Frances acılı bir şekilde yaralı hissediyordu kendini. Fazla neşeli bir sesle tekrarladı:

"Tabiî, harikûlâde bir şey! Sakın kaçırma bu fırsatı! Ne zaman gidiyorlarmış?"

Douglas: "İyice bilmiyorum," diye kekeledi. Pek süklüm-püklüm bir hali vardı gerçekten. "Herhalde on beş güne kadar..." Öylesine süklüm-püklümdü ki, Frances bir an yumuşadı bu yüzden. Ama incinmişti, incinmişti.

— "Telefon et onlara!" diye bağırdı. Sonra neşeli neşeli gidip telefon rehberini açtı: "Primrose 6099" dedi, telefonu Douglas'a uzattı. Genç adam neredeyse isyan edecekti: "İyi ama n'oluyor sana?" diye itiraz edecekti ki Frances:

— "Hava değiştirmelisin," dedi. "Epey zamandır Londra'dasın."

Ondan sonra çok zaman onu bu sözleri söylemeğe zorlayan şeyi öfke ve üzüntü ile düşünmüştü. Herşeye rağmen kıskançlık değildi bu! O Sybil denen kadın umurunda bile değildi. Douglas da istediği kadar onunla birlikte gitsindi. Birbirimize âşık değiliz ki, öyle değil mi? Pekâlâ da birbirimizden biraz ayrılabiliriz. Serbestiz.

Douglas kafasına yumruk yemiş gibi oldu. "Epey zamandır Londra'dasın!" Frances aslında bunu düşünüyordu demek .. Ne diye daha önce söylememişti bunu ona? Telefonu aldı, numarayı çevirdi.

Sybil cevap verdi. Douglas'ın kendisinden ne istediğini ilkin anlıyamadı. Bir gazeteci mi? Douglas'ın gazeteci olduğunu biliyordu pekâlâ. Niçin bu önemli haberi telefonla bildiriyordu ona?.. Yeni Gine'ye o da beraber mi gelecekti? İyi ama Douglas, yavrum... Ne?.. İnsan da telefonda hiçbir şey anlıyamıyor ki. Kızamığa tutulmaktan korkmuyorsan gel beni gör azizim. Ne zaman istersen gel.

Douglas telefonu kapadı. Frances'e bir sis perdesinin ardından bakar gibi baktı. Genç kız ceketiyle pardesüsünü getirmişti.

Aynı aşırı neşeyle: "Hemen git gör onu. Demir tavında dövülür," diyordu.

Birkaç saniye kımıldamaksızın karşı karşıya durdular, Frances de şunları düşünmeğe vakit buldu: "Ap-

talca bir şey. Öpeceğim onu. Çok, ama çok budalaca bir şey. Onu bırakmıyacak mıyım? Bırakacağım, acı çektirdi bana, herşey bozuldu, bitti. Gitsin, gitsin varsın!.. Ah, hayır! Elindeki ceketi odanın içine fırlatsın da kollarına alsın beni!"

Fakat Douglas ceketi giydi, pardesüyü de omuzlarının üzerine attı. O zaman Frances onu kapıya doğru itmeğe başladı.

Gürültülü bir kahkaha ile: "Fırsatı saçlarından yakalamak gerek. Bu saçlar sarı da olsa hattâ," dedi.

Douglas, Frances'in sarı saçlarına baktı. Hangi fırsattan sözediyordu? Bir an bile Sybil'in saçları gelmedi aklına. Hangi fırsatı kaçırmıyacaktı? Şimşek gibi düşündü: "Evleneceğim onunla!" Ama yok, Frances onu şu kadarcık olsun istemiyordu. Douglas kolunun üzerinde kendisini dışarıya iten hafif parmakları hissediyordu. Ayaklarının altında antrenin kendisini sanki hep güleryüzle karşılayan halısını hissetti. Bunun kahverengili, yeşilli dörtgenleri olduğunu tabanlarıyla gerçekten görüyor, bu yüzden de kendisini hüngür hüngür ağlatacak bir özlem duyuyordu.

Kapının önünde Frances: "Çabuk ol. Bir taksiye bin," dedi.

Kararmağa başlıyan göğün altında minik bahçe, mayıs çiçekleriyle pırıl pırıldı. Sevda çiçekleri, menekşeler, lâleler ve orkideden daha güzel çiçekleri olan bir küme iris... İnce çakıllar ayakları altında çıtırdadı.

Douglas küçük kapıdan çıktığı zaman Frances elini salladı: "Londra'dan ayrılmadan önce yine gel beni gör emi?" diye bağırdı. Akşamın ışığı içinde Douglas ışıl ışıl güzel buldu onu. Biraz etlice, kırmızı güzel dudaklarıyla gülümsüyordu. Çok mutlu bir hali vardı.

★

Sybil bu işten hiçbir şey anlamamıştı: "Cuthbert ne dedi sana?" diye sordu.

Bir kanapeye uzanmış, bacaklarına bir kürk örtmüştü. Yüzünde hâlâ sert, kırmızımtrak lekeler vardı ama, o size bakışını sunduğu zaman, tenine bakmağı kim düşünürdü ki? Fakat Douglas ne birini, ne öbürünü düşünecek haldeydi.

Gerçeği biraz zorlıyarak konuştu: "Bir gazeteciye de ihtiyacınız varmış, dedi. Sonra da: Bizimle gelsene! diye seslendi bana."

— "İyi ama, sen n'apacaksın bizimle? Paleontoloji ilgilendirir mi seni? Senin binbaşılar cinsinden bir fosil değildir bu!"

Douglas bir cevap araştırıyordu. Bir kimseyi inandırmağa hiç böylesine az istek duymamıştı.

Durgun bir tavırla: "Herşey ilgilendirir beni," dedi.

Genç kadının kendisine alaylı gözlerle baktığını gördü. Kızardı.

Sybil: "Söyle bakayım," dedi. "Birisinden mi kaçıyorsun yoksa? Kimse kalbini kırmadı mı senin?"

Douglas aceleci bir öfkeyle: "Yok canım!" diye itiraz etti. "Bunu da nerden çıkardın! İnan ki bu yolculuk çok ilgilendiriyor beni! Eminim ki meslek bakımından, benim için..."

— "Ne aramağa gittiğimizi biliyor musun bari?"

Bir an için telâşa kapıldı. Sonra bir söz geldi hatırına. Muzaffer bir eda ile söyledi onu:

— "Bir alt çene..."

Gülümsiyerek ekledi:

— "... üç tane de azı dişi var üstünde."

Genç kadın sevgiyle güldü. Ne hoş çocuktu şu Douglas! Çok seviyordu onu.

— "Hayır," dedi. "Alt çeneyle üç dişi Kreps getirdi, şu Alman jeologu hani. Bizim bulmağa çalışacağımız şeyler, kafatası ile iskelet."

Douglas: "Ben de bunu söylemek istiyordum işte," diye homurdandı.

— "Bulabilirsek belki de "zincirin eksik halkası" di-

ye adlandırılan şeyi keşfetmiş olacağız. Bunun ne olduğunu biliyorsun, değil mi?"

— "Evet... yani şey... aşağı yukarı..." diye kekeledi. "Evrim zincirinde eksik olan halka... maymunla insan arasındaki son halka..."

Genç kadın gülümser bir böbürlenişle: "Bu da seni... dehşetli ilgilendiriyor demek, ha?" dedi.

— "Iyi ama, neden ilgilendirmesin istiyorsun yani?"

— "Çünkü azizim, insan zoolojiye bir değirmene girer gibi girmez. Sana, Kreps'in bulduğu alt çenenin üçüncü azı dişinde beş çıkıntı var, desem sabırsızlıkla havaya sıçrar mısın bu yüzden?"

— "Böyle dersen sıçramam tabiî. Ama Kreps'in bir insan alt çenesi üzerinde bir maymun dişi, ya da buna benzer bir nesne bulmuş olduğunu anlıyacak kadar bir şeyler biliyorum. Öyle değil mi?"

— "Eh, aşağı-yukarı öyle."

— "Görüyorsun ya, büsbütün aptal değilim."

— "Böyle bir şey demedim ben. Soruyorum sana: Sabırsızlıkla havaya sıçrar mısın bu yüzden?"

— "İyi ama, neden havaya sıçrıyayım istiyorsun? Stagford şatosunda yaşlı binbaşılar bulunduğunu öğrendiğim zaman da havaya sıçramamıştım. Oraya gittim, gördüklerimi anlattım, hepsi bu kadar."

— "Bizimle gelirsen, anlatacak pek fazla şeyin olmıyacak."

— "Neden?"

— "Bu çeşit kazılarda hiç hazır bulunmadığın açıkça görülüyor da ondan. Göz alıcı şeyler değildir bunlar azizim, inan bana. İnsan tonlarca toprağı kazar. Kalburdan geçirir. Altı hafta, ya da altı ay sonra çakıllar ya da deniz kabukları arasında fosilleşmiş bir kemik parçası, ya da bir diş bulunur. İlkin bunların orada tesadüfen bulunmadıklarına, toprakla aynı yaşta -yani bir iki milyon yıllık- olduklarına emin olunur. Bu takdirde kazılar hızlandırılır. Ondan sonraki aylarda bir kafatası,

ya da uyluk kemiği parçası bulmak talihine erişilirse çok memnunluk verici olur bu. Çünkü çoğu zaman, hiçbir şey bulunmaz artık. Görüyorsun ya, senin için hiç ilgi çeken yanı yok bunun."

— "Benim için neyin ilgi çekici olduğunu, neyin olmadığını nasıl hükme bağlıyabilirsin?"

Bu sözler üzerine Cuthbert Greame içeriye girdi. Douglas'ı görünce şaşırmış, fakat candan sevinmiş göründü. Elini kuvvetle sıkarak: "Merhaba!" diye bağırdı. Sonra gidip Sybil'i öptü.

Genç kadın: "Eh, karar verdik, Douglas da bizimle geliyor," dedi.

Douglas az daha olduğu yere yığılıverecekti:

— "Nasıl! İyi ama..."

Sybil bir el hareketi ve sevimli bir gülümseyişle ol nun sözünü kesti. Kocasına:

— "Onun cesaretini kırmak için herşeyi yaptım," dedi. "Ama Allah bilir neden, ayak diriyor. Sen Speed'le anlaştın mı?"

Greame olup bitenlerden bir şey anlıyamıyordu: "Vallaha... şey... hemen hemen... Bilmiyordum ama... muhakkak ki bir şeyler yapılabilir..." diye kekeledi.

Douglas: "Dinleyin!" diye bağırdı.

Sybil: "Sen o işi bana bırak," dedi. "Speed pek uzun boylu memnun olmamıştı." Gülümsiyerek ekledi: "Bizi, özellikle beni kırmak istemediği için kabul etmişti daha ziyade. Aslında onun rahat bir soluk alacağından eminim." Douglas'a da: "Tanıyor musun onu?" diye sordu.

Douglas atılarak: "Evet... biraz... Yalnız, ben istemiyorum ki muhakkak..." dedi.

— "Hiç çekinme, inan bana. Speed'in yapacağı bütün iş, rahat bir soluk almaktan ibaret olacak. Yine söylüyorum bak, yapılacak olan, az-buz iş değil: Sefer heyetinin günlüğünü tutmak. Bizim hiç birimizin elinden yazı yazmak gelmez, günlüğü doğru dürüst tutacak durumda da değiliz üstelik: Kafamızda bir sürü başka şey

var." Sözlerini şöyle bağladı: "Eh, oldu bu iş. Pişman değilsin ya?"

Douglas: "Yine de düşünmek için zaman verin bana," diyebilme cesaretini bulmak istiyordu ama, sözler dudaklarından çıkamadı: Yaşlı bilginle karısı ona öyle dostça, onu sevindirdikleri için hayatlarından öylesine memnun bir tavırla bakıyorlardı ki... Greame: "Birer kadeh içelim!" diyerek viski getirmeğe gitti. Kadehleri doldururken, kırmızı, babacan ve tombul yüzü mutlu bir sevgiyle ışıldıyordu.

IV

Sefer heyeti gerekli olan son şeyleri Liverpool'da toplamak için haftayı orada tamamladı. Douglas, Frances'i bir daha hiç görmemişti. Kafası pek karmakarışıktı. Onu sevdiğini kendinden gizlemiyordu artık. Şimdi olayları serin kafa ile inceliyordu ya, Frances'in de kendisini sevdiği hemen hemen muhakkak sayılırdı: Bütün bu hikâye aptalcasına zırva bir anlaşmazlıktan başka şey değildi. Fakat şimdi ne yapmalıydı? Kendisini beraber götürmek için Speed'e yol vermiş olan Greame'leri ekmek dürüst olmazdı; imkânsızdı da. Douglas: "Belki de gitmek ister," diye son bir umutla gidip o Speed'i görmüştü ama, Sybil'in görüşü doğruydu; Speed kendisinin yerine bir başkasının bulunuşundan ötürü çok memnun görünmüştü.

Frances'e gelince, Douglas ona telefon etmeğe dahi cesaret bulamamıştı kendinde. Yapılması gereken şey genç kızın evine koşmak, ayaklarına kapanmak ve bütün olayı apaçık ortaya serecek kadar kendinde yiğitlik ve azim bulmaktan ibaretti. Gerçi bir akşam buna karar vermeğe kalkışmıştı ama, Vale of Health sokaklarında uzun zaman dolaştıktan sonra genç kızı görür gibi olmuş, hemencecik savuşup gitmişti.

Beri yandan Frances de çok korkunç günler geçiri-

yordu. Douglas'ın yola çıkacağını kendisine bildiren mektubunu boyuna bir daha okuyordu. Daha öncekilere tıpatıp benziyordu bu mektup; bunda da hep o sâkinliğin, o alaycılığın, o objektif dürüstlüğün izleri vardı ve bütün bunlar Frances'e bir yıldan fazla zamandan beri çok büyük güven veriyordu... Yalnız son satırlar genç kızı altüst etmekteydi. Douglas şunları yazmıştı:

"Sonuç olarak, alt tarafı kendim istemediğim halde yola çıkmış bulunuyorum. Ama iyi diyelim de iyi olsun. Senin tek bir sözün yola çıkmama sebep oldu. Tek bir sözün yüzünden de kalabilirdim. Bu türlü bir söz dinleyiş bana çok ağır geliyor ama, senin sözünü dinlemekten hoşlanıyorum. Iztıraplı sevinçler de vardır bazen, değil mi Frances? Senden gelen herşey, hattâ iztırap bile sevinç verecek bana. Yalnız, çok rica ederim kötüye kullanma bunu benim sevgili arkadaşım. Allaha ısmarladık. Beni hatırdan çıkarma.

DOUGLAS."

Sonra vapura bindiği gün, düdük üçüncü defa çalınca Douglas hiç olmazsa İngiliz kıyılarının gözden kayboluşunu görmek için içi burkularak güverteye çıktığı zaman, rıhtımdaki insanlar arasında birdenbire kımıltısız bir siluet görmüş, bu yüzden soluğu kesilmişti. "Frances!" diye bağırdı, iskeleye doğru koştu. Geç kalmıştı: İskele yukarıya çekiliyordu bile. Yine geminin pupasına döndü. Frances geminin bordasına yaklaşmıştı. Douglas biraz solgun olan güzel yüzün kendisine doğru kalkmış olduğunu görüyordu. Söyliyecek şey bulamadılar. Herhalde hemen hemen bağırmak gerekecekti de ondan. Frances sadece gülümsüyordu, Douglas da ona gülümsedi ve ilk defa olarak sessizlik inanılmaz bir süre devam edebildi ama, ikisi de ne telâşa kapıldılar, ne de gülümseyişleri bir yüz buruşturma halini aldı. Tersine, bu gü-

lümseyiş saniyeden saniyeye daha tabiî, daha hafif bir hal alıyordu. Gemi ağır ağır rıhtımdan açılmağa başlayınca Frances elini biraz kaldırdı, dudaklarına götürdü, Douglas da öyle yaptı. Tekne mendireğin ardında kaybolana kadar gülümseyişlerine ara vermeksizin parmaklarını salladılar.

★

Douglas uzun deniz yolculuğundan faydalanarak paleontoloji ile ilgili bazı şeyler öğreneceğini umuyordu. Fakat hayal kırıklığına uğradı. Arkadaşlarının tek kaygıları var gibiydi sanki: Kendi işlerinden hiç sözetmemek.

Üç erkektiler, bir de Sybil. Herbirinin uzmanlığını öğrenebilmesi için Douglas'm haftalar harcaması gerekti. Onu en çok şaşırtan şey, o hiç durmadan piposunu tüttüren, bol içki içen, tıka-basa yemek yiyen, boyuna açık-saçık sözler söyliyen kimsenin, İrlandalı bir benediktin papazı olduğunu öğrenmek oldu. Douglas onu bütün gün "Pop" diye çağırıyordu ama, bunun yaşı dolayısiyle ona takılan addan başka şey olmadığını aklına bile getirmemişti.

Bir akşam Douglas'la Sybil güvertede transatlantik koltuklara uzanmışlardı. (Gemi Socotari adasının açığından geçiyordu.) Kıvırcık ak saçlar dar koridorda kaybolurken Sybil:

— "Ne yapsa nafile, belli oluyor hep," dedi.

Douglas: "Belli olan ne?" diye sordu.

Dinle, Tanrı ile ilgisi olmadığını her fırsatta, insanı utandıran bir şekilde açığa vuran Sybil:

— "Takke," dedi.

— "Ne takkesi?"

— "Yani papaz cübbesi canım."

Yol açtığı kahkahaya bakılırsa, Douglas'ın şaşkınlığı pek komikti herhalde. Sybil ekledi:

— "Ay! Bilmiyor muydun sen bunu? Yalnız papist değil, üstelik benediktin'dir o. Hepsinin kötüsü de, gayet koyu bir ortogenist'tir."

— "Ne dedin?"

— "Ortogenist dedim. Ortogenez taraflısıdır. Evrimin bir amacı olduğuna inanır. Hiç değilse bir yönü olduğuna."

Douglas'ın yüzünde insanın içini burkan, heyecanlı bir ifade vardı. Sybil biraz bezgin bir tavırla anlattı:

— "Değişinimlerin (mutations) rastgele, doğal ayrıklanma (selection) yolu ile meydana gelmedikleri, bunların kışkırtılı, güdümlü oldukları, bir yetkinlik iradesine tâbi oldukları düşüncesindedir..."

Douglas'ın hâlâ bir şey anlıyamadığını görünce:

— "Amaan, sen de," dedikten sonra sözlerini şöyle özetledi:

— "Yani bir plânın ve bir mimarın varolduğu; Tanrı'nın ne istediğini önceden bildiği fikrindedir."

Douglas gülümsiyerek: "Suç değil ki bu," dedi.

— "Değil. Budalaca bir şey."

— "Peki, sen nesin?"

— "Anlamadım?"

— "Yani ortogenist olmadığına göre nesin sen?"

— "Hiç. Açıktayım. Ortogenez'in bir mistik olduğunu ve Darwin'in dediği gibi, doğal ayrıklanmanın büyük rolü olduğunu düşünüyorum. Ama işin yalnız bundan ibaret olmadığını da düşünmekteyim: Evrim iç ve dış, karmaşık faktörlerin, her çeşit ortak-etkisinin ürünüdür. Bana göre evrim, asla tek bir faktöre indirgenemez (irca edilemez). Bunu yapanların da bir sürü eşek olduğu fikrindeyim."

— "Bir şey söyliyeyim mi sana?"

— "Neymiş o?"

— "Aslında sen, Pop'tan daha da ortogenist'sin."

— "Hissî bir yargı bu, yavrum."

— "Hissî mi?"

— "Pop bile ancak tamamen bilimsel sebeplerden ötürü ortogenist'tir. Hiç değilse böyle olduğuna inanmaktadır. O hiç de tanrısal bir iradeye inandığı için ortogenist değildir; tersine, ortogenist olduğu içindir ki, tanrısal iradeye inanmaktadır. Ortogenist oluşu -daha birçok başka olaylar arasında- sırf, örneğin bazı tip deniz kabuğu fosillerinin büzülüş şekilleri dolayısiyledir. Birtakım tür çeşitleri bulmuştur: Bunlarda büzülme o kadar ileri gidiyordu ki, hayvan nihayet kendi kabuğunda kapalı kalarak çok genç yaşta ölüyordu. Bununla birlikte bu türler, bu elverişsiz duruma rağmen süregelmişlerdir. Bundan da Pop şöyle bir sonuç çıkarmaktadır: Büzülme için bir iç faktör, bir iç "irade" vardır ve bu, her türlü uyma uzantısının tersinedir. Buna da Cuthbert koyu bir Darwinci olarak şu cevabı veriyor: "Bu iç faktör aslında, sadece sonradan genetik oluşumun iyi denetliyemediği, bir uyma uzantısından başka şey değildir. Üç yıldır bu konu üzerinde mahalle karıları gibi kavga ediyorlar."

— "Kocan deniz kabuklariyle de uğraşıyor da o yüzden mi?"

— "Azizim, insanın başlangıç noktası hakkında bir şeyler anlamak istiyorsan ilkin herşeyin başlangıç noktasına kadar çıkman gerek."

Douglas biraz durduktan sonra: "Emin misin buna?" dedi.

— "Amma da soru ha! Bu tabiî böyle olmak gerek!"

Douglas: "Pek o kadar değil," dedi.

— "Neden?"

— "Öyle geliyor bana ki, bir yerde bir bulanıklık var. Senin deniz kabuklarıyla örneğin fil arasında, ya da hattâ büyük maymunlar arasında problemin nitelik değiştirmemesini anlıyorum gerçekten. Birilerinden öbürlerine adım adım geçilebilir. Fakat maymunla insan arasında... yahut daha doğrusu maymunla kişi arasında

-hattâ daha doğrusu, maymunla kişi arasında- hattâ diyelim ki, insan-hayvanla kişi arasında, işte bu noktada bir uçurum görüyorum ben. Öyle bir uçurum ki, sizin bütün büzülme hikâyeleriniz dolduramaz bunu."

— "Ruh mu yoksa? Vay vay vay, Douglas'cığım, sen dindar mısın yoksa?"

— "Bir dirhem inanç yoktur bende, sen de bilirsin Sybil'ciğim. Ben de senin kadar kâfirim."

— "Neden sözediyorsun öyleyse?"

— "Şundan yani... Hiç değilse böyle bir söz icadetmek gerekmiştir, Ruh. İnsan buna inanmasa bile kabul etmesi gerektir ki... bunu icadetmek ve insan için... onu hayvandan ayırdetmek için icadetmek gerekmiş olduğuna göre... demek insanda... onun davranış tarzında... Ama sen ne demek istediğimi anlamışsındır bile, eminim buna."

— "Anlamadım. Açık konuş."

— "Yani demek istiyorum ki... insan eylemlerinin dürtülerinde... özel... özgül (spécifique)... tamamen tek bir şey vardır ki başka hiçbir türde bulunamaz bu. Örneğin, hiç değilse... bir kuşaktan ötekine, davranışımız başka başkadır. Boyuna değişmektedir. Oysa hayvanların, bin yılda bile, davranış tarzları asla değişmez. Oysa hayatı anlayış, dolayısiyle onu yaşayış tarzında, büyükbabamla benim aramda, bir kaplumbağa ile bir devekuşu arasındaki uzaklık var."

— "Ee ne yani?"

— "Yani hiçbir şey. Bir alt çene kemiğinin evrimiyle izah edilebilir mi sanıyorsun bunu?"

— "Evet: Beyinin kıvrımlarının evrimiyle izah edilebilir herhalde."

Douglas sabrının tükenmeğe başladığını gösterecek şekilde başını salladı:

— "Ne münasebet. Demek istediğim hiç de bu değil. Hiçbir şeyi izah etmez bu. Kıvrımlar büyükbabamdan beri evrim geçirmiş değil. Hay Allah müstahakını

versin, bir düşünceyi anlaşılabilir tarzda ifade etmek ne güç iş yahu!"

Bunun üzerine kendileriyle gök arasında beliren iri-yarı, bir kara yığın görerek başlarını kaldırdılar. Profesör Kreps'ti bu. Öylesine kocamandı ki, bir salonda pencerenin önünden geçse bütün oda bir an için loşluğa gömülüveriyordu. Pantalonu hep çok dar, hep buruşuk ve ütüsüzdü, baldırlarına sımsıkı yapışıktı, bu da ondaki fili andıran görünüşü daha belirli hale sokuyordu. Şiş gözkapakları arasındaki gözleri bile, öfke anlarında dahi filin güleç ifadesini ediniyorlardı. Fok balığınınkini andıran bıyıkları vardı. Genel olarak da bunun kılları arasında yediği yemeklerin artıkları görülüyordu. En şaşılacak tarafı, bir oğlan çocuğunkini andıran yüksek ve cırlak sesiydi.

— "Eeey çocuklar, yatmıyacağız mı yani?" dedi.

İngilizceyi düzgün konuşuyordu; Nazi rejiminin kendisini Almanya'dan kovduğu uzak zamanlardan beri Londra'da oturuyordu ama, konuşurken İngilizceye yine de bazı Almanca deyimler karıştırmaktaydı.

Sybil: "Siz yatmak mı istiyorsunuz yoksa?" dedi. "Gece çok güzel!.."

— "Ben, bilirsiniz ki hiç uyumam."

Doğruydu bu. Çok seyrek olarak gecenin saat ikisinden, üçünden önce yatıyor, üstelik kitap okumağa başlıyordu. Okumasına zaman zaman ara verip uyukluyor, lâmbayı da hiç söndürmüyor, böylece şafağın ilk ışıklarına ulaşıyordu. O zaman bir saatlik derin bir uyku çekiyordu. Sonra dipdiri kalkıyordu.

O gece, yıldızlarla dolu bir gök altında, gemi yakamozlu sularda ilerliyerek Aden körfezinden Hint Okyanusuna geçerken, ılık bir rüzgârın belli belirsiz estiği öyle tatlı, öyle aydınlık bir geceydi ki, üçünden hiçbiri tanyeri ağarıncaya dek güverteden ayrılmadı. Kreps onlara Hofmannstahl'ın birçok şiirlerini okudu. Sonra biraz ağır, fakat yine de güzellikten yoksun olmıyan bir İn-

gilizceye çevirdi. "Açık havada söylenecek şarkı" nın şöyle başlayıp biten:

Sevdiceğim diyor ki: "Git,
Hiçbir yeminde bulunmadın bana.
Erkekler hür olmak için yaratılmıştır.
Sen de yoluna git, sevdiceğim...
. . . . . .
Ama dudaklarım senin için daha tatlıysa,
İşte o zaman, o zaman dön bana!"

parçasını okuduğu zaman Douglas ilk gençliğin bütün sadeliği içinde yüreğinin acı bir heyecan, acı bir mutlulukla kabardığını hissetti.

V

"Hayat ağır yürür, sevgili Frances, *ama umut güçlüdür* (Verlaine'le beraber Douglas'ın en çok sevdiği Fransız şairi Apollinaire'di). İşte Sugaray'a geldik. Londra'nın öbür yanda olduğunu, tabanlarımızın karşı karşıya bulunduğunu ve sana göre benim tepeaşağı yürüdüğümü düşünmek ne tuhaf! Balta girmemiş ormanlardan geçerek aşacağımız altı ya da sekiz yüz mil yol aldıktan sonra kazı yerine ulaşmak için geçireceğimiz haftalara göre, arkada bıraktığımız haftalar yine de hiç kalır. Bizim dev yapılı Kreps'in bundan on ay önce (sadece bir rinoseros gibi ileriye atılarak olsa gerek...) sakız ağaçları, sarmaşıklar, eğreltiotları arasından açtığı yol çoktan silinip gitmiş. Aslında bütün bu bölgeyi henüz hiç kimse bilmiyor. Dünya haritasındaki son "beyaz yer" lerden biri burası.

Hemen yola çıkacağız. Bütün kafile gemiden indiğinde gayet formundaydı. Sürü sürü bagajlarımızdan hiçbiri eksik değil. Geri kalanı ise daha önce burada hazırlanmış, bizi bekliyor. Bir şey söyliyeyim mi sana? Oldukça heyecanlıyım..."

Frances gülümsedi. Canım evlâdım, nasıl da onu öpmek geliyordu içinden! Mektuba hafif bir öpücük kondurmaktan kendini alamadı. Sonra kendi kendine: "Amma aptalca şey," dedi.

Canım evlâdım o sırada çadırının altında sivrisineklerle becelleşiyordu. Her yanından sert bir sitronel kokusu yükseliyordu ama, sivrisineklerin buna aldırdıkları yoktu sanki. "Sabah olacak mı acaba?" diye soruyordu kendi kendine.

Her akşam böyleydi bu, daha sonra da her akşam böyle oldu ve sefer heyetinin üyeleri nihayet ormanın kıyısına ulaşıncaya kadar sürüp gitti. Tam yetmiş altı gündür sekstant kullanılmasını imkânsızlaştıran saydamsız yeşillikten bir dam altında pusula ile ve göz kararı ile ilerliyorlardı. Fakat -Kreps'in söylediğine göre- alçak ve ağaçlık bir sıra tepelerle karşılaşmayı beklerlerken bin iki yüz - bin beş yüz ayak yüksekliğinde çıplak bir tepe ile karşı karşıya geldiler. İlk defa gördükleri göğün altında nihayet sekstant kullanınca doğuya doğru birkaç derecelik bir sapma yaptıkları anlaşıldı. Uzun yürüyüş günlerinden sonra bu, yüz mil kadar bir yanlış yapılmış demekti. Greame ile rahip Dillighan, tepeler bölgesine mümkün olduğu kadar çabuk ulaşmak için bir geçit bulmak üzere büyük sabırsızlık gösterdiler. Kreps'le de dehşetli bir ağız kavgası ettiler.

Kreps: "Başımıza gelen bu işten faydalanıp olduğumuz yerde kalalım, bu acaip yar'ı jeolojik bakımdan inceliyelim. Öyle geliyor bana ki bu yar, benim volkanik kesintilerle ilgili teorimi doğrulayacaktır," diyordu.

Sybil kavgaya hiç karışmadı. Gülümsüyordu sadece. Douglas da Sybil gibi yaptı, kendini ondan daha da harikulâde şekilde "boşta" hissediyordu.

Kreps'in dev yapısı ve inadı baskın çıktı. Araştırmaları için sekiz günlük bir zaman verildi ona. Şöyle üstünkörü bir incelemeden sonra: "Birkaç mil güney-batıda bir çukurluk olacak muhakkak," dedi. Kafile yola

koyuldu. Dediği yerde bir çukurluk, hattâ daha ziyade bir fay bulundu. Yarın dibinde, bir pınarın yakınında kamp kurdular. Kreps de görülecek işler için iki Malezyalı ile altı Papualıyı yanına alıp dar geçide girdi.

Beşinci günün akşamında acaip bir şey oldu. Kamp -herhalde orangutanlar tarafından- taşa tutuldu ama, hava epey kararmış olduğundan, bunları seçmek mümkün olamadı. Bunların nereden çıkıp geldikleri de iyice seçilemedi. Ormanın ilk ağaçları yarım mil kadar uzaktaydı. Bilindiği gibi de büyük maymunlar ormanlardan dışarıda hiç dolaşmazlar. Douglas: "Belki yardan aşağıya inmişlerdir," dedi. O zaman ona, yüksekten bakan bir eda ile: "İnsana benziyen maymunlar ağaçlarda yaşarlar. Onun için senin düşündüğün şey saçma," dediler.

Douglas da şunu sordu: "İyi ama, bunların kampa saldırmaları da saçma. Çünkü bildiğime göre, maymunlar insanları kışkırtmak şöyle dursun, onlardan kaçarlar, değil mi?"

Ona bunun her zaman böyle olmadığı anlatıldı. Şayet tesadüfen oradan geçen bir Negrito bir dişiyi, ya da birkaç yavruyu öldürmüşse, maymunların hıncı epey uzun olabilirdi. Hattâ köpekkafalı cinsten bazı maymunların, tek başlarına dolaşan insanlara taş atarak saldırdıkları da sık sık görülmüştür.

İki gün sonra Douglas haklı çıkacaktı. Kreps gittiği yerden döndü. Hayatından pek memnundu. Birdenbire miyosen, pliyosen, pleistosen tabakalarının yerine geçiveren tüf, löss ve lapilli tabakalarından uzun uzun sözediyordu. Ötekiler onu sanki kendilerine Çin ya da Seylân çayından sözediyormuş gibi dinliyorlardı ama, zavallı Douglas bunların bir zerresini dahi anlıyamıyordu. Bütün bu kıvır-zıvır arasında aklında kalan şey, şu oldu: Kreps başka şeylerle birlikte bir çeşit buzyalağı (cirque) da bulmuştu ki, bunun zeminini lâv "mozayik" leri tıpkı bir banyonun zemini gibi döşemiş bulunmaktay-

dılar. Onun özellikle şunu eklediğini duydu: "Kıyamet gibi maymun var orada."

Douglas ötekilere bakarken gülümsemekten kaçınmak gibi bir nezaket göstermedi. Pop ile ihtiyar Greame bozulmuş bir tavır takınarak onun centilmence davranmadığını kendisinden gizlemediler. Fakat Sybil daha acaip davrandı. Douglas'ı kucaklayıp iki yanağından öptü:

— "Gerçek, câhillerden gelecek bize. Kendimize çok fazla güveniyoruz," dedi.

Greame ile rahip Dillighan şöyle bir düşünce attılar ortaya: Gözden kaçmış bir çöküntünün içinde fazla yüksek olmayan ağaçlar vardı belki. "Şişe ağacı" diye adlandırılan ünlü baobab cinsi ağaçlar olabilirdi bunlar. Fakat Kreps "hayır" anlamına başını salladı: "Elimin tersinde nasıl ağaç yoksa, orada da yok," dedi. "Troglodit maymunlar bunlar: Kaya kovuklarında yaşıyorlar." Bunun üzerine Pop lâkırdıyı değiştirdi: "Ne zaman yola çıkıyoruz?" diye sordu.

Kreps fok balığınınkini andıran bıyıklarının ardından masum masum gülümsiyerek: "Pek öyle çabuk değil," dedi.

Greame: "Nasıl? Ne? Ha?" diye bağırdı. Kırmızı yüzü de pancar gibi oldu.

Kreps: "Vallaha, ben yola çıkmak istiyorum. Göreceğimi gördüm çünkü. Ama senin ve Pop'un buradan ayrılmak istiyeceğinizden şüpheliyim," dedi.

Portatif bir koltuğa keyifle kurulup oturmuştu. İri vücudün ağırlığı altında koltuğun çerçeveleri kaygı verici bir şekilde esniyordu. Maden çerçeveli gözlüklerinin üstünden ihtiyar Cuthbert'e bakarak iri bacağını yaramaz bir tavırla sallıyordu. Heyecanlı sinema filmlerini seyrederken olduğu gibi, hep birden soluklarını tuttular.

Nihayet Sybil duyduğu anî öfkeyi gizlemeksizin: "Bir şey mi buldunuz yoksa?" diye bağırdı.

Kreps başını eğerek gülümsedi.

Genç kadın: "Bizi üzmeyin öyleyse, neymiş o?" diye bağırdı.

Kreps sâkin sâkin: "Bir kafatası tepesi," dedi.

Malayalı yardımcılarından birine işaret etti, o da hemencecik jeologun çadırına girerek gözden kayboldu.

Sybil: "Nerde buldunuz onu?" diye sordu.

— "Pleistosen'in bir lapilli'si içinde. Ya adamakıllı aldandım, ya da bu, Sinantrop kafatasının daha insanınkini andıran bir tepesi."

Douglas, Sybil'e doğru eğilerek: "Anlaşılır dile çevir, anlat bunu bana!" diye yalvardı.

Genç kadın hemen hemen sert bir tavırla: "Biraz bekle," dedikten sonra Kreps'e sordu: "Neye dayanarak söylüyorsun bunu?"

Kreps: "Yankemiği, ya da ondan kalanı inceleyince görürsünüz," dedi.

Malayalı elinde bir kutu ile geliyordu. Kreps onu dikkatle açtı. Kutu kumla doluydu. Kum en ince kalburdan geçirilmişti herhalde, o kadar hafifti. Kreps şaşırtıcı bir ustalık, bir incelikle kumları eşeledi. İçinden soluk beyaz renkte, yuvarlak ve uzun bir nesne çıkardı, Sybil'in uzanmış duran avuçlarının içine koydu. Greame'le rahip Dilligham tek söz söylemeden yaklaşmışlardı. İkisi de olabilecekleri kadar solgun, yani daha az kırmızıydılar. Sybil'in omuzunun üstünden eğildiler.

Ondan sonra olup bitenleri tarif etmek imkânsızdır.

VI

"Sevgili Frances, sana bu kadar çabuk havadis verebileceğimi sanmıyordum. İnsanların oturdukları, ya da hiç değilse uygar olan bütün yerlerden yedi yüz mil uzaktayız. Karşımızda aşılmaz Takura sıradağları, onun ardında da balta girmemiş ormanın zar-zor aşılabilen yığını yükseliyor. Posta ile bir şey göndermek imkânsız.

Bugüne kadar posta diye bir şey yoktu yani. Fakat Kreps'in yaptığı bir buluntu herşeyi altüst etti. Ben de elimden geldiği kadar bunu anlatmağa çalışacağım sana.

Sevgili Frances, utanç verici derecede câhiliz biz. Pitekantrop'un, Avusturalopitek'in, Sinantrop'un Neanderthal adamının neler olduklarını şöyle böyle de olsa, biliyor musun; kulağına çalındı mı hiç bunlar? Başlangıç noktamızdan yana bizdeki merak yoksunluğu yüzünden utanç duyuyorum. Ateşlenmeğe başladım, görüyorsun ya! Allahtan ki Sybil bir melek sabrı gösteriyor bana karşı (Ama her zaman değil: On iki yaşında bir çocukmuşum gibi azarladığı oluyor beni. Çünkü o zamanlar farkında olmaksızın onu düşündüğü sırada rahatsız ediyorum). Ne diyordum? Ha. Bilmen gereken şeyler şunlar: Bugün artık hemen hemen muhakkak olarak biliniyor ki, insanlar da, maymunlar da tek bir kökten gelmektedirler. Sonra bu (teknik deyişle) dallanıp budaklanmış; yani çevre şartlarının çeşitli baskılarına göre türlü evrim biçimlerinden geçmiş; bunlar da birbirlerinden ayrı küçük dalların doğmalarına yol açmıştır. Şimdi bu küçük dalların uçlarında bütün maymun familyaları, öbür yanda bütün insan ırkları bulunmaktadır. Böylece de insan maymundan gelme değil, maymunla insan, herbiri kendi bakımlarından, başlangıç noktasındaki aynı kökten gelmedirler. Bununla birlikte bu dallanıp budaklanmada bir zaman için gelişip sonra kaybolan birçok biçimler olagelmiştir. Pliyosen ve pleistosen alanlarında -şey, affedersin: Yani bir ya da iki milyon yıl yaşındaki jeolojik tabakalarda- binlerce yıldır nesilleri kurumuş çeşitli maymun türlerinin fosilleşmiş kemiklerine rastlanmaktadır. Java'da, Çin'de, Transvaal'de de hemen hemen insan kafasını andıran hayvan kafatasları ya da kafatası parçaları bulunmuştur ki, bunların da nesilleri kurumuştur. Pitekantrop (ki bu insan-maymun anlamına gelir), Avusturalopitek (Güney maymunu)

ya da Sinantrop (Çin adamı) diye adlandırılan hayvanlar, işte bunlardır. Zaten birbirlerinden farklı olan bu kafatasları, bugünün en büyük maymunlarınınkinden çok, en ilkel insanlarmınkinden de az gelişmişlerdir. Yarı yoldadırlar yani.

Antropologlar arasında, -Sybil ve Greame gibi- bazıları bu hayvanların bizim dolaysız atalarımız oldukları düşüncesindedirler. Rahip Dilligban gibi başkaları da -belki teolojik sebepler dolayısiyle, Sybil bu fikirde yani- bunların, ayrı bir küçük dalın ucu olduğunu düşünmektedirler: Bu uc belki de -daha akıllı, daha zâlim olan- gerçek insanların komşu küçük dalı tarafından bundan altı ya da sekiz yüz bin yıl önce yokedilerek nesilleri kurumuştur.

Bu bilginler için "düşünmektedirler'," diye yazmıştım ya. "Düşünmüşlerdir" diye yazmam daha doğru olurdu. Birkaç gündür hiçbir şey düşünmeğe cesaret edemiyorlar çünkü...

Frances sevgilim, senin uzaklarda oluşunu birdenbire ne kadar hissediyorum bilsen! Bu da, sık sık yaptığım gibi sana: "Canını sıkmıyorum ya? Devam edeyim mi?" diye soramamaktan ileri geliyor.

Ama bir cevap almadan devam etmem de gerek. Çok yalvarırım sevgilim, sabırlı ol biraz. Bütün bu nesneler artık beni öylesine ilgilendiriyor ki! Seni sıkıntıdan esnettiklerine inanırsam acı duymadan katlanamıyacağım buna...

Neyse, on gün kadar var, Kreps binlerce yüzyıl eskilikte olan bir volkan kayşatında (Pboulis) bir kafatası bulup getirdi. Ona kalırsa bu, (insana en yakın maymun fosillerinden biri olan) Sinantrop ile (maymuna en yakın insan fosili olan) Neanderthal adamı arasında, ikisi-ortası bir kafatasıdır. Böylelikle karı-koca Greame'lerin fikirlerini desteklediği düşüncesindeydi: Henüz maymun olmakla beraber insanlığa da geçmiş bulunan bu ikizli (ambigu) yaratığın eskiden varoluşu, onların

"tek kökten geliş" yolundaki tezleri lehindeydi çünkü.

Sen de benim gibi mi olacaksın, diye soruyorum kendi kendime, sevgili Frances ama, bütün bunları kavradığım zaman bir çeşit sıkıntı, rahatsızlık, hattâ kaygı duydum. Sybil sorumu aptalca buldu. Oysa bu soru çok esaslı görünüyordu bana: "İyi ama, henüz maymun olmakla beraber insanlığa da geçmiş bulunan, deyimi tam olarak ne demek? Sadece maymun muydu, yoksa insan mıydı?" diye sordum.

Sybil şöyle dedi: "Azizim, eski Yunanlılar tam olarak kaç tane çakıltaşma bir "çakıltaşı yığını" denebileceği gibi önemli bir konuyu uzun zaman tartışmışlardır: Yığın denebilmek için ortada iki, üç, dört, beş yahut daha fazla çakıltaşı mı olmalı? Senin sorunun hiçbir anlamı yok. Her sınıflama keyfî olur. Tabiat sınıflamaz. Sınıflıyan bizleriz, böylesi rahat da ondan. Keyfî olarak kabul edilmiş verilere göre sınıflıyoruz. Kafatası elimizde olan şu yaratığa maymun denmiş, insan denmiş, aslında nene lâzım bu senin? O ne idiyse oydu. Kendisine vereceğimiz ad, olayı değiştirmez." Ben: "Öyle mi sanıyorsun?" dedim. Omuzlarını silkti. Yalnız, bunlar *önceydi.*

Yani Frances, zannımca modern zoolojinin en altüst edici hâdiselerinden biri olan şeyi iyice anlayışımızdan önceydi. Sana herşeyi açıklamak için duyduğum sabırsızlığa rağmen, olayları olup bittikleri gibi anlatmağa çalışacağım.

Evet, Kreps yaptığı seferden sonra o kafatası tepesini getirmişti. Kreps'in jeolog olduğunu da söylemeliyim sana. Paleontoloji hakkında bizim gibi kimselerden çok daha fazla şeyler biliyor muhakkak. Ama ne de olsa, bu kolda uzman değil. Bu kafatası çok eski bir yereyde (terrain) gömülü ve her yanı da tortularla (sédiments) kaplı olduğu için, o da bunu çok eski bir fosil sanmıştı.

Onun için, ihtiyar Greame bu kafatasını bir an inceledikten sonra dehşetli kızınca, ilkin o da benim gibi ne

olup bittiğini iyice anlıyamadı. Greame küfürler savurarak açıktan açığa Kreps'in üzerine saldırdı. Zaten şimdi tekrar düşünüyorum da bu öfke anlaşılmaz görünüyor bana. Kreps'ten alıp veremediği neydi ki alt tarafı? Olsa olsa Kreps ona kötü bir şaka yapmış olabilirdi. Şimdi iyice düşünüyorum da bu ölçüsüz öfkenin asıl sebebi daha büyük bir açıklıkla çıkıyor karşıma: Oysa o anda bu açıklık, yaşlı Greame'in kendisi için ortada yoktu: Onun bilgin içgüdüsü, aklından çok daha önce, sözkonusu olan şeyin ne olduğunu anlamıştı ve aynı anda öyle umudlar ve -bu iş bir şaka ise- öyle bir hayal kırıklığı duydu ki, öfke onda bu heyecanları boşaltan bir subap rolü oynadı.

Sybil daha sâkin mizaçlıdır. Belki de yaşlı kocasının bir anda anlamış olduğu şeyi keşfetmek için daha fazla zamana ihtiyacı oldu. İşi ikinci anlıyan da Pop oldu. Birdenbire onun, ip atlayan bir kız gibi, iki ayağı üzerinde havaya sıçradığını gördüm. Sybil kafatasını elinde tutuyordu. Pop da böyle yaparak onun çevresinde zıplamağa başladı. Greame bağırıyor, Pop zıplıyordu. Sybil ise yavaş yavaş bir mermer heykeli andırmağa başladı. Yemin ederim ki bir süre pek güven duygusu kalmadı içimde.

Sonunda Kreps iri cüssesini kımıldattı. Greame'i sinek kovar gibi bir yana itti. Sybil'e yaklaştı, kafatasını elinden aldı. Çakısını çıkarıp başladı kazımağa. İşte o zaman insanın ömrü boyunca duyamıyacağı bir sürü Almanca küfür işittim.

Çünkü Frances, bu kafatası hiç de bir fosil değildi. Gerçi nesli beş yüz bin yıldır tükenmiş bir insan-maymun kafatasıydı ama, hiç de fosil değildi; tersine, pek yeni bir döneme, çok çok yirmi-otuz yıl önceye aitti.

Anlamağa başlıyorsun herhalde. Nihayet Pop da düşüncelerine biraz çekidüzen verince: "Çakıltaşları!" diye bağırdı. Sonra da onun kamp içinde oradan oraya koşup iki gün önce maymunların bize atmış oldukları

taşları topladığını gördük. İnsanın zihni uyanık olduğu zaman ne kadar çabuk anlamak kabiliyetinde olduğunu görmek acaip şey, Frances. Ben de Pop'un bu taşları niçin aradığını hemencecik anladım. Yontulmuş olup olmadıklarına bakmak için arıyordu bunları. Bilirsin, taş devrinin tarihöncesi yereylerinde bulunan ok ucları, ya da çakmaktaşından baltalar gibi hani. O zaman açıkça anladım ki (ya da anladığımı sandım ki...) bunları atmış olan maymunlar taşı yontmasını biliyorlarsa maymun değildirler de insandırlar.

Taşlar yontulmuştu, Frances. Görülmemiş bir özen ve ustalıkla yontulmuştu hattâ. Hattâ söylendiğine göre bunlar "muşta" denen cinstendiler; yani bu yaratıkların bir avı daha emin şekilde öldürmek için kullandıkları ilkel bir silâhtı.

Şuna da dikkat et ki bu buluş, zaten şüphelenilmekte olan şeye tam tamına aykırı değildi. Gerçekten, (bundan bir milyon yıl önce yaşamış ve Pekin dolaylarında bulunmuş fosil maymun olan) Sinantrop kalıntıları çevresinde de yontulmuş taşlar ve ateş izleri ele geçirilmişti. Bunun üzerine de büyük bir kavga başlamıştı. Kimileri: "Bu zekâ derecesinde, maymunun ateşi icadetmek ve âletler yapmak kabiliyetinde olduğunu, bu bir isbatıdır," diyorlardı. Başkaları ise şöyle karşılık veriyorlardı: "Hayır, bütün sanılanların tersine olarak bu, sadece insanların daha o çağda yaşadıklarını, Sinantropu bu taşlarla öldürüp bu ateşte kebap ettiklerini isbat eder."

Biz ise birincilerin haklı olduklarının kanıtını elde etmiş bulunuyoruz.

Çünkü ayrıca şunda da şüphe yok ki, bize bu yontulmuş taşları atmış olan yaratıklar, zoolojik yapıları bakımından insan değil, maymundurlar. Ne yaptığımızı sana daha sonra anlatacağım ama Greame, Pop ve Sybil daha şimdiden onlar üzerinde derin incelemelere girişmek imkânını buldular. Ne türlü bir heyecan hali içinde bulunduklarını düşünmeği sana bırakıyorum artık. Muhak-

kak olan şu ki, ben de duyuyorum bu heyecanı! Zincirdeki eksik halka olan Avusturalopitek'i bulmak, üstelik canlı olarak bulmak! Kreps'in getirmiş olduğu kafatasına benzeyen yüzlercesini o zamandan beri topraktan çıkardık. Hiçbir şeyleri eksik olmayan iskeletler de çıkardık. Çünkü anlaşıldığına göre bu acaip maymunlar ölülerini de gömüyorlar. Gerçek bir mezarlık keşfettik. Kabasaba ve ilkel, fakat ölü gömme işiyle olan ilgisi şüphe götürmüyor. Ama yine de maymun bunlar. Bu işten pek anlamıyorum şüphesiz ama onlara bakmak yetiyor. Çok uzun kolları var, genel olarak dik duruyorlar ama koşuşlarının en ateşli yerinde şempanzeler gibi parmaklarının dış kısmına dayandıkları oluyor. Vücutları kıllarla kaplı ama şunu da söylemeliyim ki özellikle dişilerinin insana heyecan veren bir görünüşleri var. Dişiler erkeklere göre daha zarif, kolları daha kısa, sahici kalçaları, çok kadınca göğüsleri var. Kılları köstebeklerinki gibi biraz kısa ve kadifeyi andırıyor. Bütün bunlar dişilere insanın içini ezen, zarif ve ince, âdeta şehvetli bir hal veriyor ama yüzleri korkunç.

Çünkü bu yüz, insanlarınki gibi kılsız ama hemen hemen maymunlarınki kadar da basık. Alın dar ve çukur, kaş kemerleri kocaman, burun diye bir şey yok gibi, ağız zencilerinki gibi çıkık ama gorillerinki gibi dudaksız ve içinde sağlam dişler, çengel gibi sivri ve uzun köpek dişleri var. Erkekler bir çeşit çepeçevre sakallı, bu da onları eski zaman denizcilerine benzetiyor. Dişilerin ise gözleri üzerine dökülen ipek gibi bir yeleleri var. Hepsi çok yumuşak başlı, evcilleştirilmeğe hazırlar. Erkekler biraz hercai mizaçlı, çoğu zaman sâkin, kavgagürültü sevmiyorlar ama hiç beklenmedik anda kızıveriyorlar ki, bu yüzden ihtiyatlı olmak zorunluğu var.

Görüyorsun ya, erkekli dişili maymunlardan sözediyorum. Bununla birlikte insanın içinden, onlar insanmışlar gibi sözetmek isteği de geliyor: Çünkü taşı yontuyorlar, ateş yakıyorlar, ölülerini gömüyorlar, hattâ

kendi aralarında bir çeşit dille anlaşıyorlar (az sayıda eklemli bağırışlar, ki Pop bunlardan yüz tane kadar saymış).

İşte böyle. Şimdi bunlara ne ad verileceği meselesi askıda kalmış oluyor. Aslı aranırsa korkarım ki bu işe gerçekten kafa yoran tek kişi benim. Sybil'in bana vermiş olduğu cevabı anlatmıştım sana: "Ne önemi var?" demişti. İlk bakışta haklı gibi görünüyor sahiden. Greame, Kreps ve Sybil kendi aralarında onlara teklifsizce *tropi* adını takarak bu meseleyi şimdilik çözdüler (Bunu da *tropi* sözü *antrop* ile *pitek*'in bir kısaltması olduğu için yaptılar herhalde). Pop'un tuhaf bir şekilde, aslı aranırsa yine de sevimli olan bu sözü kullanmaktan hoşlanmaz gibi bir hali var. Görünüşe göre ne "maymun", ne "insan", ne de "tropi" demeğe dili varmaksızın, hep dolambaçlı sözlerle bahsediyor onlardan. Bu kararsızlık onu benim gibi, hattâ belki benden fazla üzer görünüyor. Evet, aslında benden fazla. Eninde sonunda ben de ötekiler gibi "tropi" sözünü benimsedim çünkü. Böylesi daha kolay. Ama şurası da muhakkak ki zihnimde bu, "şimdilik" böyle. Ama günün birinde bunların maymun mu, insan mı olduklarını kararlaştırmak da gerekecek." . . .

VII

"Sevgili Douglas'ım, ben de sana bu mektubu yazabildiğim için ne kadar seviniyorum bilsen! Söyliyecek o kadar çok şeyin vardı ki bulunduğun çölün derinliklerinden mektuplarının bana nasıl ulaştıklarını, ne de benimkilerin senin dağlarını ya da balta girmemiş ormanlarını nasıl aşacaklarını anlatmadın bana. Ama cevap Sugaray'da "post-retstant" olarak kalmak zorunda bulunsaydı beni o kadar sevimli şekilde sıkıştırmazdın herhalde.

Ne macera, Douglas, ne buluş! Tutkunun ateşini bana da aşıladın. Büyük maymunlarla fosil insanlar üze-

rine İngiltere'de yayınlanmış ne kadar kitap varsa hepsini satın aldım. Bunların içine daldım bile. Bütün bu teknik lâflara alışmakta biraz güçlük çekiyorum ama yavaş yavaş alışıyorum. Seni sevdiğim için mi ne, Douglas, ben de tıpkı senin duyduklarını duyuyorum: Senin "tropi" lerinin varlıkları gerçek bir huzursuzluk uyandırıyor bende. Bunun nedenini doğru olarak öğrenmeği başaramadım henüz. Belki de beni içinde büyüttükleri eski inançların hâlâ canlı olmalarından mı ne: Bazen bu *senin tropi'lerin bir ruhları var mı* ya da yok mu, muhakkak bilmek gerek bunu, dediğim oluyor kendi kendime. Alt tarafı, içimizden en dinsizi bile insanın tek başına tanrısal bir kıvılcım almış olduğu düşüncesini büsbütün reddedemez. Evet, huzursuzluğumuz da bundan ileri gelmiyor mu? Eğer insan yavaş yavaş hayvandan gelmişse, bu kıvılcımı hangi anda aldı? Tropi olmadan önce mi, sonra mı? Olurken mi yoksa? Aslında bütün mesele şundan ibaret değil mi Douglas: Senin tropi'lerin bir ruhları var mı? Rahip Dillighan ne düşünüyor bu konuda? . . . . . .

★

Zavallı rahip Dillighan da tam o sırada ne düşüneceğini bilmemenin azabı içindeydi İlk günlerde onun her yanını sadece bilimsel bir humma kaplamıştı. Ötekilerle birlikte neşe içinde, cezbe içinde çalışmıştı. Sonra onun kaygılı, dalgın bir hal aldığı, uzun sessizliklere düştüğü, surat astığı görüldü. Sybil ile Douglas'ın tropilerin insan mı, hayvan mı oldukları üzerine tartıştıklarını dinlerken, bir altınkini andıran kırmızı yüzü sararıyor, kalın dudakları gizli bir mırıldanışla titrer gibi oluyor, piposunu söndürdüğü bile görülüyordu. Günün birinde Sybil, Douglas'ın ileri sürdüğü düşüncelerden bezmiş: "Amaan, rahat bırak beni!" diye onun sözlerini kesmişti. O zaman

Pop genç adamı kolundan tutmuş, şunları söylemişti kulağına:

— "Yerden göğe kadar haklısın. Böyle anlarda bilimden tiksiniyorum."

Douglas'ın kolunu, asılmış gibi, sımsıkı yapışık tutuyordu kendine. Birdenbire değişiveren bir sesle: "Ne düşünüyorum, biliyor musun? Hepimiz lânetlenmeyi haketmiş bulunuyoruz," dedi.

Genç adamın gösterdiği tepkiyi yakalamak istermiş gibi, başını birdenbire ondan yana çevirdi. Gerçekten de Douglas şaşkınlığını gizlemedi:

— "Hepimiz dediğiniz kimler? Bütün bilim adamları mı?"

Pop ak saçlarını sallıyarak hemen atıldı: "Hayır, hayır!" dedi. "İnanan ve sofu olan bütün bizler."

Arkadaşının kolunu bıraktı, başını önüne eğip yürüyerek ekledi:

— "Gerçekten lânete lâyık bir şekilde muhayyileden yoksunuz biz. Başımıza gelen bu macera korkunç ihtimaller çıkarıyor karşımıza."

Başını kaldırdı, içinden dayanılmaz bir kaygıyı andırır bir şeyin taşmakta olduğu bakışı ile uzun uzun Douglas'a baktı:

— "İsa geleli yirmi asır olmadı, insanlar ise beş bin asırdan beri var," dedi. "Tam beş bin yüzyıl boyunca câhillik ve günah içinde yaşadılar. Ne demek bu, anlıyor musun? Sevgimiz de öylesine zayıf ki hiç düşünmüyoruz bunu! Onları düşündükçe kaygıdan, sevgiden ter dökmemiz gerek. Ama birkaç canlının kurtuluşu ile uğraşmak bize yetiyor da artıyor bile."

— "Tanrı'nın onları lânetlediğini mi sanıyorsunuz? Bense sanıyordum ki, bilmeden günah işlediklerine göre, doktrin gereğince..."

— "Biliyorum... biliyorum... Belki ne cennette, ne cehennemdedirler, vaftiz olmadan ölen çocukların bulundukları yerdedirler. Bu da içimizi rahat ettirmek için

bir çare... Ama insanın ebediyen bu yerin korkunç boşluğu içinde başıboş dolaşması cehennemde yanmaktan az mı korkunçtur sanıyorsun? İçimizde yeretmiş adalet duygusu isyan ediyor düşününce ki... ama tanrısal adalet bizim adaletimiz değil ki. Onun hikmetinden sual olunmaz."

Sonra şunları fısıldadı:

— "Bütün bunlar beni rahat bırakıyor mu sanıyorsun? Daha az mutlu milyonlarca ruhun ebedi cehennem azabına katlandıklarını bilirken, günahlarım bağışlanınca Tanrı'nın sağında olmakla ne mutluluk duyacağım? Ailesi ile birlikte Noel bayramını kutlayan ve toplama kamplarından ötürü sevinen bir nazi gibi hissedeceğim kendimi..."

Yakalanan tropilerin kapatıldığı etrafa çevrili alana doğru kolunu uzattı. Alçak sesle bağırır gibi:

— "Bunları ne yapmak gerek?" dedi. "Bilgisizlik içinde yüzüstü bırakmak mı lâzım? Ama bunları bilgisizlik içinde mi bakalım? İnsansalar, günahkârdırlar: Üstelik hiçbir dinsel telkin almış değiller! Öbür dünyada kendilerini bekliyen bir sürü şeyle birlikte vaftizsiz mi bırakmalı bunları da öyle yaşayıp ölsünler, yoksa..."

Douglas fena halde şaşırmıştı: "Ne düşünüyorsunuz Pop? Onları vaftiz etmeği düşünmüyorsunuzdur herhalde?" diye bağırdı.

Pop: "Vallaha bilmiyorum," diye mırıldandı. "Bilmiyorum gerçekten, bunun için de geberiyorum."

★

Sırası gelmişken Douglas'ın anlattıklarındaki birkaç boşluğu burada doldurmak yerinde olur. Anlatacak çok şeyi olduğundan, herşeyi düşünememişti o. Kreps'in buluşundan beri sefer heyetinin yapıp ettiklerini Frances ancak yavaş yavaş öğrenebildi.

İlk heyecan ânı geçince bilimsel zihniyet, yani gözlem zihniyeti, yani pratik zihniyet hemencecik baskın çıktı: Bu inanılmaz şanstan nasıl faydalanılacaktı, bilim için en verimli sonuç nasıl çıkarılacaktı bundan?

İlk olarak, tropilere daha yakın olmak için kamp "bir banyo odası gibi lâvdan 'mozayik'lerle döşeli" o mahut buz yalağına taşındı. Çok geçmeden bu "döşeme"nin yapma olduğu anlaşıldı. Her "mozayik"in az ya da çok büyük tabiî bir çukuru örtmekte olduğu -lâvın burada gravyer peyniri gibi delik delik olduğu meydana çıkmıştı- ve çukurların çoğunun da kemiklerle dolu bulunduğu görüldü.

Pop'la karı-koca Greame'ler hemencecik bu kemikleri bir araya topladılar. Böylece de hiç eksiksiz maymun iskeletleri çıktı ortaya. Fakat bunlar genel olarak o güne dek, Sinantrop da dahil, fosil maymunların herhangi birinden çok, insan iskeletine yakındılar. Bir de Neandertal adamı vardır, yanıbaşında bulunan elle yapılmış çeşitli eşya dolayısiyle bu ad verilmiştir ona. Maymun değildir de insandır artık. Bükük belkemiği üzerinde henüz dar olan kafatasının ileriye doğru dikili olmasına, kollarıyla bacaklarının nisbetsizliğine rağmen Neandertal adamınınkiyle bu iskeletler eş tutulamazdı.

Sekiz günden fazla bir süre, ortada canlı tropiler görülemedi. Bir takım insanların beklenmedik anda çıkagelivermeleri onları ürkütmüştü herhalde. Bundan faydalanarak tropilerin boş bıraktıkları mağaraları araştırdılar. Bunların içinde her yanda yakılmış ateş izleri, yapraklardan yapılmış yataklar ve inanılmıyacak kadar çok sayıda "muşta"lar buldular. Bununla birlikte duvarlar boştu: Ne resim, ne de işaretlerin herhangi bir çeşidi vardı.

Köklerle meyveler (kimi zaman da böcekler) yiyerek beslenen büyük maymunların tersine, birçok artıklar tropilerin az-çok etobur olduklarını gösterdi. Ateşlerinin eti pişirmeğe değil de onu ilkel bir şekilde tütsülemeğe

yaradığı anlaşılabildi. Böylece tütsülenip kaya parçaları altına gizlenerek orada bırakılmış burnu hortumlu, domuzu andıran tapir ve oklu kirpi parçaları ele geçirildi. Kaçarken bunları alıp götürememişlerdi herhalde.

Douglas: "Bütün bu işleri yapabilen yaratıklar muhakkak ki insandır!" diye bağırmıştı.

Sybil: "Dur, acele etme," dedi. "Sedler yapan, derelerin akımını değiştiren, kokmuş bataklıkları Bruges'den, Venedik'ten daha çok sağlık şartlarına uygun siteler haline sokan kunduzları görmedin mi sen? Karıncaların mantar konservesi yaptıklarından, hayvan yetiştirdiklerinden haberin var mı? Mezarlıkları bile olduğunu biliyor musun? Belirli bir hüner ve ustalık düzeyinin altına inilince sözkonusu olanın içgüdü mü, zekâ mı olduğunu ilk bakışta kestirmek güçtür. Gerçekten bilimsel bir zoolojik sınıfalamayı bu şeyler üzerine oturtup kuramayız. Hem zaten bir at Brailowsky gibi piyano çalmayı öğrense bile sırf bu yüzden bir insan olamaz. At olarak kalır hep."

Douglas: "İyi ama, mezbahaya da göndermezsin onu," dedi.

Sybil cevap verdi: "Herşeyi karıştırıyorsun canım, söz konusu olan bu değil!"

— "Senin bir milyon yıldan kalma fosil maymunların için değil belki. Hoş, Pop'un da bu konuda söyliyecekleri olabilir ya, neyse. Ama bu tropiler canlı."

— "Eee, n'olmuş yani?"

Douglas kızmıştı: "Amaan sen de," dedi. "Senin de bir insan mı, yoksa bir logaritma cetveli mi olduğunu sorasım geliyor doğrusu!"

Genç gazeteci, Pop'un gülümsiyerek kendisini cesaretlendirdiğini gördü, bu yüzden sâkinleşti.

Yanlarına bir de küçük radyo vericisi almışlardı. Prensip olarak bunu yalnız yardım istemek için çalıştıracaklardı ama ara yerde Greame, vericiyi işletmişti.

Sugaray'a yolladığı mesaj hemen Sidney'e, Borneo'ya iletildi. Borneo Tabiî Tarih Müzesinin sadece (tâbir caizse) omuzlarını silktiği daha sonra öğrenildi, fakat Sidney harekete geldi. Zengin bir antropoloji meraklısı ilkin bir, çok geçmeden de bir başka helikopter verdi. İki hafta sonra kamp altı yeni çadırın, bir hekimin, anatomi uzmanı bir operatörün, iki sinemacının, lâboratuar sandığını da getirmiş olan bir biyokimyacının, üç ton kafes teli ile çelik direk getirmiş olan iki montörün ve akıl almıyacak miktarda jambon konservesinin de katılmasıyla, kamp genişlemişti.

Tropilerin jambonu pek sevdikleri anlaşılmıştı çünkü. Gerçekten, birkaç gün sonra bunlar mağaralarına dönmüşlerdi. İlkin utana sıkıla yapmışlardı bunu. Fakat ilk gelenler Greame'lerin oraya rastgele bırakmış oldukları jambonu keşfedince, sonradan hepsi sevinçli bir telâşla dönmeğe başlamışlardı. Jambonları tütsülemek için her yanda ateşler yakıldı. Bu ise acaip bir işti, jambonları hemencecik yediler çünkü. Kayalık yarlar yeniden onların Kreps'e göre bağırışları, Pop'a göre de konuşmalarıyla çınlamağa başladı.

Kreps alay ederek: "Konuşma ha?" diyordu. "Canları yanınca "uf", sevindikleri zaman da "oh, oh" diyorlar da ondan mı?"

Pop ciddi ciddi: "Ne uf, ne de oh oh diyorlar," diye cevap veriyordu. "İnanın ki belirli sedalar seçebiliyor insan. Bizimkilere benzemiyorlar da onun için tanıyamıyorsunuz onları. Ama insan bir kere bu sedaları ayırdetti mi pekâlâ anlıyabiliyor. Ben anlamağa başladım bile."

Birkaç gün sonra Pop bir deneye girişip başarı kazanınca Kreps işi daha az alaya almağa başladı: İki defa kısa kısa bağırdı, yar hemencecik acaip bir sessizliğe gömüldü. Sonra bir daha bağırdı, yüzlerce tropi hep birden mağaralarının girişlerinde göründüler. Nihayet iki üç yeni bağırış üzerine, fakat sanki bir bekleyiş ya da çe-

kinme süresinden sonraymış gibi, tropiler bağırışa çığırışa gözden kayboldular.

Kreps: "Ne dediniz onlara?" diye bağırdı.

Pop cevap verdi: "Hiiiç. İlkin iki defa alârm vermek için bağırdım. Sonra beklenmedik bir durum denebilecek bir hal olduğunu bildirmek için bir kere daha bağırdım. Son iki bağırışla onların daha fazla meraklarını uyandıracağımı sanıyordum: Yabani kuşlar gördüler mi haber vermek için böyle bağırıyorlar çünkü. Ya da ben böyle sandım ve hiç değilse başlarını kaldıracaklarını umuyordum ama ya yanlış anladım, ya da yanlış bağırdım galiba."

Douglas: "Ne olursa olsun Profesör Kreps'in hakkı var," dedi. "Bir dil değil de sadece bağırışlar bunlar."

Pop: "Dil denen şey nedir?" diye sordu. "Bu adı haketmek için gramerle bir sentaks lâzımsa, birçok ilkel kabileler konuşmasını bilmiyorlar. Seylân'daki Veddah'ların topu topu yüz, iki yüz kelimeleri var, bunları peşpeşe sıralamakla yetiniyorlar. Ağızdan çıkan sedalar, bunların yerlerine ve seçilişlerine göre, nesneleri ya da olayları, durumları ya da duyguları gösterdiler mi dil vardır diyorum ben."

— "Öyleyse, size göre kuşlar konuşuyorlar mı yani?"

— "Bir bakıma öyle ama, ötüşleri belirli modülasyonlar bakımından yoksul olduğu için, gerçekten dil diye nitelendirilemez bu."

— "O halde tropilerin bağırışları epey daha mı zengin?" Sonra Douglas içini çekti: "Yine döndük dolaştık, çakıltaşı hikâyesine geldik," dedi.

Pop: "İşin püf noktası da bunda ya," dedi.

★

İşte böylece zavallı Douglas her sefer nihayet bir ipucu ele geçirdiğini sanıyor, fakat bu ipucunun elinden

kaçtığını ya da belirli hiçbir şeye ulaşmadığını görüyordu. Tek avuntusu da -eğer buna böyle denebilirse- Pop'un kendisinden daha mutsuz olduğunu bilmekten ibaretti:

— "Kuzum Pop, üzüntünüz neden ileri geliyor?" diyordu. "Diyelim ki tropiler insandır, kendi rızaları olmadan nasıl vaftiz edeceksiniz onları?"

Pop içini çekerek cevap verdi: "İnsanları vaftiz etmek için onların rızalarını beklemek gerekseydi, yeni doğan çocuklar vaftiz edilmezdi ki."

— "Ha, sahi Pop, ne diye vaftiz ediliyor bu yeni doğmuş çocuklar?"

Pop cevap verdi: "Pelagus'a verdiği cevapta, aziz Augustinus bu konuda çok kesin: Yeni doğan çocuğun ruhu, Âdem'le Havva'nın işledikleri aslî günahın ağırlığını taşımaktadır. Diyor ki: Katolik inancının bize öğrettiğine göre bütün insanlar öylesine suçlu bir halde doğmaktadırlar ki, çocuklar bile İsa'ya ulaşarak ruhlarını temizletmezlerse muhakkak ki lânete uğrayacaklardır. Ben de benediktin olduğumdan, bağlı olduğum tarikatin zihniyet bakımından en iyi yönlerini borçlu olduğu bir insanın sözlerinden şüphe edemem. Şu halde eğer tropiler insan iseler ve hattâ bilmeksizin günah işliyorlarsa, suçludurlar. Ancak vaftiz onları aslî günahtan temizliyebilir. Beri yandan bunların akılları başlarına gelince ne yaptıklarını anlarlar ve kurtuluşlarından sorumlu hale gelirler. O zamana kadar vaftizsiz olarak ölenlerin hepsi cehennem ateşinde yanmasalar bile vaftiz olmayanların gittikleri, adına da "berzeh" dediğimiz yerin sonsuz sessizliğine mahkûmdurlar. Ben de çekimser davranışım yüzünden onlar için böyle büyük bir felâkete sebep olmak düşüncesine nasıl katlanabilirim?"

Douglas: "Öyleyse vaftiz edin onları! Neden korkuyorsunuz?" dedi.

— "İyi ama, Douglas, bunlar hayvansa kendilerine din telkinleri yapmağı düşünmemek gerek. Dinsizce bir

hareket olur bu!" Sonra gülümsiyerek ekledi: "İhtiyar aziz Maël'in yaptığı yanlışı hatırlasana: Gözleri iyi görmüyormuş, bir penguen sürüsünü kendi hallerinde vahşiler sanıp hemencecik vaftiz etmiş. Vakanüvisin yazdığına göre, bu da ahret makamlarını çok müşkül duruma düşürmüş: Öyle ya, penguenlerin ruhlarını Tanrı'nın sağ tarafına nasıl kabul etsinler? Derken bir melâikeler kurulu toplanmış, bu işten sıyrılmanın tek çaresi penguenleri insan yapmaktır, demiş. Böyle de yapılmış. Bunun üzerine bütün penguenler bilmeksizin günah işlemez halden çıkmışlar ve adamakıllı cehennemlik olmuşlar."

— "Vaftiz etmeyin onları öyleyse!"

— "İyi ama, ya bunlar insansa, Douglas?"

Rahip Dillighan'ın bu çekingenlikleri Sybil'i gözlerinden yaş gelinceye kadar güldürüyordu. Papa'nın *"Humani generis"* sözleriyle başlayan genelgesini yorumlatıyordu ki bunda Kilisenin, hayvanla insan arasında hangi zoolojik sınırı çizmek istediği açıklanmaktadır. Pop: "İşte o zavallı tropiler de bu sınırın üzerinde sürüklenip duruyorlar. Hani "Şarlo Rahip" adlı filminin sonunda bu ünlü komiğin, herbir ayağı bir yanda olduğu halde, Meksika ile Teksas sınırı üzerinde siftinip durması gibi," diye sızlandı.

Sybil: "Yok canım, biraz sabredin Pop," diyordu. "Ateş bacayı sarmış değil. Bu zavallı tropiler birkaç ay daha vaftizsiz kalabilirler."

— "İyi ama, ara yerde ölenler n'olacak?"

Gerçekten, bunların çeşitli yaşlarda, epiy kolayca ölür gibi bir halleri vardı ki bu da bunlardaki döl bereketini biraz karşılar gibi görünmekteydi. Gün geçmiyordu ki birkaç tropinin bir ölüyü mağarasından çıkardığı görülmesin. Fakat sefer heyeti üyelerinin hiçbiri cenaze töreninde gizlice hazır bulunmak imkânını elde edememişti. Ya kampın kendi mezarlıklarına çok yakın oluşu yüzünden tropiler burayı terketmişler; ya da bu terkediş daha eski bir tarihte olup bitmişti: Bunların

maymun çevikliği ile yarlara tırmandıkları ve ölüyü sırtlarında taşıyarak lâv vadileri içinde kayboldukları görülüyordu.

Douglas Frances'a şöyle yazıyordu: "Sonra cesetleri kolayca buluyorduk. Yaşayanlar da bu hırsızlığın farkında değillerdi galiba: Peşpeşine dört gece aynı lâv çukurunun içinden, getirip oraya koydukları cesetleri aşırdık. Beşinci seferinde, kapak taşını yerinde bıraktık. Ancak o zaman bitişik çukura gittiler.

Doktor Theo ile operatör Willy'nin bu cesetleri parçalayışlarında hazır bulundum. Sonuç hep aynı: Bir takım organlar hemen hemen insanlarınki gibi, başka bir takımlarında ise büyük maymunların karakteristikleri var. Bunun üzerinde karar vermek imkânsız. Hele beyin epiy heyecan verici. Söylendiğine göre bizim beynimizin kıvrımlarının çoğu varmış. Yalnız çiziler daha az derin, kıvrımlar daha belirsiz. Ama Willy'ye bakılırsa zekâlarının eğitilmesine hiçbir engel yok. Bu eğitim çok da ileriye götürülebilirmiş hattâ.

Son mektubumdan beri birkaç tropi yakalıyabildik: Erkek, dişi, çocuk olarak hepsi otuz kadar. Yakalamak tam deyimi değil bunun. Bunları jambonla kendimize çekip radyo ile kafese koyduk. En az utangaç olanları bunlar, tabiî. En çok da dilenci olanları. Öyle ki, sonunda hiç peşimizden ayrılmaz, kamptan da çıkmaz oldular. Kendi soydaşlarının göremiyecekleri bir yerde, bizim kampın yanıbaşında özel bir yer ayırdık onlara. Burada hayatlarından gayet memnunlar, hiç çıkıp gitmeyi düşünmüyorlar. Her gün birkaç tane yeni dilenci tropi gelip kampın çevresinde dolaşıyor, ötekilere katılıyor. Etraflarını çeviren tele rağmen sanmıyorum ki bizim mahpuslarımız olduklarını gerçekten anlamış olsunlar.

Üzerlerinde birçok zekâ testleri yaptık. "Büyük Maymunlar" adlı kitabı okuduğuna göre bu işin nasıl yapıldığını biliyorsun: Örneğin, şempanze orangutandan

daha zekidir, el erişemiyecek bir yerdeki bir meyveyi yakalamak, bir kilidi açmak gibi kurnazlık problemlerini daha çabuk çözer ama, buna karşılık orangutan kafesinin parmaklıklarını açmak için bir demir çubuk kullanıp manivelâyı icad ederek bir hayvandan beklenmiyen düşünme kabiliyeti gösterdi.

Bizim tropiler hiç de onlardan daha ileri görünmüyorlar. Pigme denen cücelerinkine oldukça yakın, daha ince elleri, birbirlerinden ayrı parmakları var (Çoğu zaman uzaktaki bir nesneyi çok insanî bir hareket yapıp işaret parmaklarıyla gösteriyorlar). Fakat bu ellerle yapabildikleri işler sınırlı. Yontulmuş iki çakmak taşını kuru yosun üzerinde çakarak ateş yakıyorlar. Onların önünde kibrit kullanarak kâğıt yaktık. İlkin sadece korktular. Fakat merakları baskın çıktı. Yaptıklarımızı uzun uzun seyrettiler, sonra yaptığımızı yapmağa kalkıştılar. Fakat neden'le etki arasındaki bağların düzenini kurmak için çok zaman harcadılar. Sonunda içlerinden en zekisi kibritin oynadığı rolü anlıyabildi. Fakat o zamandan beri kibritin hangi ucunu seçmesi gerekeceği bakımından hiçbir ilerleme yapamadı. Asıl çakması gereken ucu çaksa bile, hep tesadüfle oluyor bu.

Buna karşılık Pop gerçekten onlara beş altı İngilizce söz söyletmenin yolunu buldu ama üç yaşında bir çocuğun İngilizcesi ile. Söylemesini ilk öğrendikleri söz "ham" (jambon), sonra da "zik" oldu. Bunu söyliyerek radyoyu istiyorlar, radyoya da bayılıyorlar. Fakat bu hiçbir şey isbat etmemekteymiş galiba. Pop'un bana söylediğine göre bundan yıllar önce Furness adında biri de bir orangutanla aynı çeşitte sonuçlara ulaşmış. Pop: "Bizim tropiler bu sözleri düşünce halinde bağlıyabilecekler mi, bunu da ileride görmek gerek," diyor.

Hattâ Pop bunlardan birinin "H" harfini tanıması işini bile başardı. Üstlerinde "H" harfi yazılı jambon parçalarını istete istete yaptı bunu. Şimdi o tropi başka harfler arasında "H"yı bulmasını, o harfi gördüğü zaman

"Ham" demesini ve hattâ şimdi bu harfi bir kurşun kalemle çizmesini biliyor. Fakat boşuna çaba yapmaktan kaçınıyor, karnı acıkmadığı zamanlar kurşun kalemi ne yapacağını bilemiyor. Pop'un önünde çizdiği bir sürü resime karşı hiçbir merak göstermediği gibi genel olarak hiçbir resme, hiçbir fotoğrafa da ilgilenmedi. Bunları "görmediği" besbelli.

Şu halde bu alanda herşey tropileri insandan çok maymuna yakın gösteriyor. Fakat birçok başka olaylar da bunun tersini ispatlıyacak nitelikte. Yüzleri orangutanınkine çok yakın olmakla beraber gayet ifadeli. Çok daha fazla ifadeli. Önce, gülmesini biliyorlar ve gülmek insana öz bir şeyse o halde onlar da senin, benim gibi insan. Şakadan anladıklarını iddiaya cesaret edemiyeceğim! Fakat iki yaşında bir çocuğu güldüren her şaklabanlık onları da güldürüyor.

Hele muştalarını yontuşları görülecek şey doğrusu. Vücutleri o boz ve kısa kılla kaplı olmasa, eğik duruşları gorilinkine epiyce benzemese, nihayet dört elleri, o çok kısa bacaklarıyla o çok uzun kolları, o basık alınları ile o sivri dişleri olmasa insan herhangi bir zanaatkârı herhangi bir ilkel heykelciyi çalışırken seyrettiğini sanır. Taşa inanılmaz bir dakiklikle vuruyorlar, taş parçaları önce iri iri, sonra gittikçe küçülen parçalar halinde etrafa saçılıyor, o zaman çok hafif, nâzik vuruşlar yapıyorlar ve taş nihayet keskin kenarlı bir yumurta biçimini alana kadar da böylece devam ediyorlar. Kampta hemen hemen hiçbirimiz taşı bu şekilde yontamayız.

Tuhafı şu ki, bu muştaları kullanma fırsatını hemen hemen hiç bulamamakla beraber, her gün bunlardan yapmağa devam ediyorlar: Kamptaki yerlerinde barındırdığımız tropilerden sözediyorum. Küçücükleri bile şimdiden bu işin idmanını yapıyorlar. Acemice yapıyorlar bunu, biraz parmaklarına da vurdukları oluyor, ötekiler de bu işe gülüyorlar.

Bir gün Pop'un aklına esti, onların önünde sahici

bir çekiç, bir de keski ile başladı taş yontmağa. Keskiyi kullanamadılar ama çok geçmeden gürültü-patırdı ile çekici birbirlerinden almağa çalıştılar: Taşların daha çabuk yontulduğunu anlamışlardı. Görüldüğü gibi, yaptıkları işi iyileştirebiliyorlar ama, bunun lüzumsuz hale geldiğinin farkında değiller. Tıpkı doğurmak üzere olan ada tavşanları gibi: Hani yanlarına yapılmış hazır bir yuva koyarsın da onlar hâlâ tüylerini yolmağa devam ederler, sonra bunları ne yapacaklarını bilmezler.

Görüyorsun ya Frances, boyuna yerimizde sayıyoruz. Daha doğrusu ben yerimde sayıyorum. Çünkü bunların insan cinsinden olup olmadıklarını öğrenmeğe çalışmak bakımından -Pop'la birlikte- yalnız kalmış durumdayım.

Daha şu son günlerde Sybil'le gerçek bir kavga yaptım. Bana demişti ki:

— "Bu işin mânasızlığı bir yana, çalışmalarımızı da engelliyecek. Bizim yapmamız gereken şey, objektif gözlemlerdir. Herhangi bir şeyi *ispatlamağa* kalkışırsak, hapı yutarız azizim. Sen gazeteci olarak düşünüyorsun Douglas: "Tropiler insan mı?" şeklinde kocaman kocaman başlıklar seni etkiliyor. Fakat bilim böyle kaba-saba oyunlara aldırış etmez. Onun için çok rica ederim, böyle şeylerle kafamı şişirme. İlk ve son defa söylüyorum bunu."

Ben de şu cevabı verdim:

— "Peki. Ama farzet ki yarın aklıma esti de ava çıktım, onları av hayvanı gibi kullanmağa kalkıştım. Bunu yapmama razı olur musun?"

— "Aptalsın sen Douglas. Şempanzeleri, dört ayaklı, ördek gagalı ornitorinkleri öldürmeğe nasıl hakkın yoksa, tropileri öldürmeğe de hakkın yok. Kaybolmağa yüz tutmuş bütün türler, kanunun koruncası altındadır."

— "Ben senin yerinde olsam bu cevaptan ötürü böbürlenemezdim. Onun için soruyu başka türlü soracağım sana: Aç kalsaydık, yiyeceğimiz olmasaydı, çevremizde de başka av hayvanı bulunmasaydı hiç vicdan azabı duymadan bir tropiyi yer miydin?"

Ayağa kalkarken itiraz etti: "Korkunç adamsın sen, Douglas." Sonra hemen çadırdan çıktı. Fakat bana cevap vermemişti. . . . . .

VIII

Ama günün birinde de mesele bu şekilde çıktı ortaya. Ya da daha doğrusu bir gece. Papu taşıyıcıların kampında geceleyin beklenmedik şekilde ateşler yanmağa başladı. Kreps şaşırdı: "Ne haltediyorlar bunlar?" dedi. Douglas rahip Dillighan'ın kalktığını, ışıklar içindeki kampa doğru sessiz sessiz gecenin karanlığına daldığını gördü: Kampta bir sürü gölgenin raksettiği ya da birtakım hareketler yaptığı hayal-meyal farkediliyordu.

Sybil işi alaya vurarak: "Bizim rahip cemaatini merak etti," dedi. "İnançları, sarsılmıyacak kadar sağlam değil çünkü."

Rahip, Papu'ların bazılarının hıristiyan dinine sokmuştu, bu yüzden de sık sık takılıyorduk ona. Örneğin Pop, bu "mühtedi" leri "dövme" lerinden vazgeçirme işini bir türlü başaramamıştı. Bunlar yine dövme yaptırmağa devam ediyorlar, fakat dövme resimleri arasına haçı ve İsa'nın başındaki dikenli tacı da sokuyorlardı sadece. O zaman Pop kızarak bağırıp çağırıyor, bu gürültüpatırdı karşısında da çömezleri korkudan büzülüyorlardı.

Douglas'la arkadaşları "şimdi kıyamet kopacak" diye bekliyerek kulak kabartmışlardı. Fakat hiçbir şey duymadılar.

Benediktin papazı geri geldiğinde, solgun yüzlü, şaşkın bir adam gördüler karşılarında. Tek söz söylemeden, kimsenin yüzüne bakmadan oturdu.

Kreps: "Eeey, n'apıyorlardı? Vişnu'ya, ay'a ya da başka bir şeye mi tapınıyorlardı?" diye sordu.

Pop önce başını kaldırıp dalgın dalgın ona baktı.

Sonra kıvırcık ak saçlarını sarstı ve ağır ağır, ateşte dönen bir kebap şişinin taklidini yaptı. Sonunda:

— "Kebap ediyorlar onları," dedi.

— "Kebap mı ediyorlar? Vişnu ile ay'ı mı?"

— "Hayır: Tropileri."

İki ay önce olsaydı bu yamyamlık olayının -Douglas ile Pop'un dışında- kamptakiler için hiç de önemi olmazdı herhalde. Papular azarlanırdı: "Bir daha yaparsanız cezalandırırız sizi," denirdi. Belki yaramaz çocukların ana-babalarının yaptıkları gibi, bıyık altından da gülünürdü bu işe.

Fakat ara yerde herkesin, hattâ Kreps'in ve Sybil'in duyguları da çok gelişmişti. Bunlar yavaş yavaş deneysel bir aldırmazlıktan içten bir sevginin başlayışına doğru yol almışlardı.

Sevginin, bazı hallerde gerçek bir saygı ve hürmetin, hattâ. Kamptaki özel yerlerinde bulunan evcilleşmiş, yumuşak başlı tropilere karşı değil şüphesiz. Herkes bunlara, sevimlilikleri hoşa giden sadık hayvanlara olduğu gibi, bağlanmış bulunuyordu. Fakat çok geçmeden anlaşıldı ki, ötekilerin, kayalarda kalmak için inad edenlerin bu çekingenliklerinin korkudan ya da güvensizlikten değil, daha titiz bir bağımsızlıktan ileri geldiği anlaşıldı.

Birinciler jambon dilenen gürültücü, hercaî, avâre sürücükler halinde hemencecik kampa yaklaşmışlar, jambona olan sevgileri yüzünden sonunda hürriyetlerini yitirmişlerdi. Ötekiler ise tersine, bir ilk ziyaretle şeref bahşetme işini birkaç hafta geciktirdiler.

Sonra bir sabah yaşlı bir tropinin tek başına geldiği görüldü. Acelesiz, fakat korkusuz bir halde kampa yaklaştı ve sanki dünyanın en olağan işini yapıyormuşcasına, çadırlar arasında ağır ağır dolaşmağa başladı: Bir sergiyi gezen ziyaretçinin avâre, biraz da çekingen hali vardı onda. İlkin gelişi sanki farkedilmemiş gibi, onu rahat bıraktılar. O da Paris sokaklarını arşmlıyan iş-

siz gücsüz birisinin tavrıyla şurada burada duraklıyor, nesnelerle insanları seyrediyordu. Rüzgârda uçuşan çamaşırlarla ilgilendi, bir sundurmanın altında duran helikopteri görünce şaşırdı, elektrik motorunun işleyişine derin derin daldı, yüzleri köpük içinde olduğu halde traş olan makinistlerin haliyle büyülendi.

Sonunda rahip Dillighan yavaşça ona doğru ilerledi ve on adım kala kısa, yumuşak bir ses çıkardı. Yaşlı tropi hiç de irkilmedi, Pop'u şöyle süzdü, fakat bir şey demedi. Pop kımıldamadan gülümsüyordu, yeniden aynı yumuşak sedayı çıkardı ama, yine hiçbir cevap alamadı. Yalnız, bütün bunlar olup biterken sağ elinde gizlemiş olduğu muştayı sol eline aldığı, sonra bunu kıllı göğsü üzerinde barışçı bir yumuşaklıkla ağır ağır dolaştırdığı görüldü.

O günlük bundan fazla bir şey olmadı. Tropi giderken Douglas bütün bir jambonun yarısını ona ikram etmeğe kalkıştı ama, tropi belirli bir aldırmazlıkla, kibirli bir red cevabı vererek karşıladı bunu. Douglas ayak diremedi, yaşlı tropi de sâkin bir kibarlıkla kayalıklara döndü.

Ertesi gün on on ikisi birden geldiler. Bir gün önceki yaşlı tropi de aralarında mıydı? Birbirlerine çok benziyorlardı, ya da kamptakiler bunlar arasındaki ayrılıkları anlıyabilecek kadar tecrübe sahibi değillerdi henüz, bu yüzden onun gelip gelmediğinden emin olamadılar. Fakat hepsinin yaşlı tropiler oldukları şüphe götürmez bir şeydi.

Onlar da sanki oturdukları taşra şehrinden kalkıp buraya gelmiş posta idaresi emeklilerinden küçük bir grup gibi, aynı avârece ilgi ile dolaşarak kampı gezdiler. İçlerinden birisi geri kaldı mı grupun öbür kısmına yetişmek için maymunlar gibi yaparak, koşarken uzun kollarını da kullanıyordu. Kamptakiler dikkat edince gördüler ki hepsi de aynı şeylere karşı aynı ilgiyi duymamaktadırlar. Traş olanların yüzlerindeki sabun köpü-

ğü onları hiç de yollarından alıkoymadı. Hiçbiri elektrik motoruna ilgisiz kalmadı ama, herbiri tek başına, değişik derecede ilgi gösterdi ona. İçlerinden biri arkadaşlarını yollarından alıkoyan herşeye kılı kıpırdamaz bir çeşit aldırmazlık gösteriyordu hattâ. Hani bazı babalar vardır, oğullarını peşlerine takıp oyuncak dolu vitrinler önünde sürüklerler. O da tıpkı böylece, biraz sıkıntılı bir sabırla ötekilere doğru dönüyordu.

Kampın en yaşlıları olan Greame ile Pop iki çadırın arasında eğilip oturmuşlar, onlar geçsin diye bekliyorlardı. Yere de bir düzine kadar jambon konservesi koymuşlardı. Yaşlı tropiler şaşırarak durdular. Pop bir gün önce de kullanmış olduğu kısa, yumuşak sesi çıkardı. Tropiler arasında belirsiz bir mırıldanma oldu ama, ilkin hiç kımıldamadılar. Pop ile Greame ayağa kalktılar. Pop yine tropilere hitap ederek birkaç yumuşak ses çıkardı, sonra Greame ile birlikte çadıra girdiler. Yalnız bırakıldıklarını görünce tropiler arasında acele acele birtakım bağırışmalar işitildi. Bunun üzerine verilen jambonları kabul ettiler ve hep birden kayalıklarının yolunu tuttular ama, bu sefer, kendilerinden önce gelen tropiye göre daha az aldırmaz bir halleri vardı.

Ondan sonra ziyaretler sıklaştı. Fakat hiçbir zaman dilencilik niteliği edinmedi bu ziyaretler. Tersine, bunlara bir nitelik verilmek gerekse, "dostluk ziyareti" demek gerekirdi muhakkak. Evet, sayıları gittikçe artan bütün bu tropiler bu ziyaretleri, görünüşe göre, bir merakın, bir dostluğun dürtüsü ile yapıyorlardı. Hattâ en gençleri oraya buraya bakarlarken, bir lokomotif fabrikasını gezen çok küçük oğlanlarınkini andıran bir merak, bir "oburluk" bile gösterdiler. Yavaş yavaş kamptaki çalışmalara katılmaktan hoşlanır oldular, hiç değilse kolaylıkla taklit edebildikleri işlere katıldılar. Şunu da belirtmek yerinde olur ki, dişilerini hiçbir zaman yanlarında getirmediler.

Bununla birlikte bu tropilerin hiçbiri kampta birkaç saatten çok kalmadı. Hiçbiri geceyi geçirmedi orda. Kamptakiler tehlikeli bir deneye giriştiler: Ayrı bir yere kapatılmış olan tropiler çıksın diye kapıları açtılar. Fakat içeridekilerin çoğu kapılardan çıkmadı. Çıkanlar da geri gelip orada uyudular. Kreps: "Her çareye başvurduk," dedi.

Bir sabah Kreps, Douglas ve Dr. Williams (arkadaşları Willy diyorlardı ona) da kendi hesaplarına kayalıklara bir ziyaret yapmayı kararlaştırdılar. İlk günlerdeki nezaketle karşılaştılar: Yani tropiler hiç dikkat etmez görünerek onların gezip dolaşmalarına engel olmadılar. Birkaç hafta sonra kayalıklarla kamp arasındaki ziyaretler aralıksız bir hal almıştı.

Böylece Kreps'le arkadaşları gittikçe artan bir dostluk ve bir saygı ile gördüler ki, kayalıklarda sâkin, bir topluluğun, mükemmelden daha da ileri bir demokrasinin yaşayışı hüküm sürmektedir. Şef diye bir şey, hattâ bir "yaşlılar meclisi" ni hatırlatan en ufak şey dahi yoktur. Sadece yaşlıların avcılıktaki bilgilerine, ortak bir tehlike karşısındaki ihtiyatlarına ya da cesaretlerine uyulup bunlar taklid ediliyordu. (Kayalıkların yanında ilk kurulduğu zaman, kampın nasıl taşlarla hücuma uğradığı hatırlardadır: Bu hücumdan sonra tropiler yalnız barışçı bir uyanıklık gösterdiler).

Hattâ zamanla gerçek ve kişisel dostluklar bile kuruldu: Fakat bu seferki, köpeğin efendisine karşı olan itaatli sevgisi değildi de, iki eşit kimse arasındaki daha vekarlı, daha haysiyetli bir sevgiydi. Sırf birlikte olmanın zevki için kurulan sessz dostluklardı bunlar: Nitekim Douglas'ın da üç tane arkadaşı vardı ki hiç peşinden ayrılmıyorlardı. Bunlardan birisi konserve kutularının açılmasına büyük bir ilgi gösteriyordu ama, davet edilmedikçe hiçbir zaman konserveden yemiyordu. Öbür ikisi ise şişelerin yıkanışına çok ilgilenmekteydiler, bunları kristal gibi tertemiz yapmaktan hoşlanıyorlardı.

Tropiler aralarında kendilerine ad takmıyorlardı. Douglas bunlara birer ad takmağı ve adları söylenince buna cevap vermeğe alıştırmağı denemişti ama, başarı kazanamadı. Onlara kendi adını öğretmeyi de denedi ama bunu da başaramadı. Genel olarak ayırdetme ve kişileştirme düşünceleriyle hiçbir ilgileri olmadığı anlaşıldı.

İlkin acaip görünen bir şey de şu oldu: Evcilleşmiş tropiler sonunda kendilerine takılan adlara cevap vermeğe başladılar. Fakat Pop hiç şüphesiz yerinde olarak, şöyle bir düşünce ileri sürdü: Bu ad onlar için yiyecek fikrine bağlı idi ve belki de sözkonusu olan, köpeklerdeki gibi, şartlı bir refleksti.

Pop başka bir şeye daha dikkati çekti: Bir tropi kendini belli etmek istedi mi, bir çeşit iç mırıltı, ciğerlerinin derinliğine gömer gibi yaptığı "mım mım mım" diye bir ses çıkarıyordu. Tersine, başka birini göstermek istedi mi dişlerinin arasından çok sert bir ses çıkarıyor, "tıt tıt tıt" gibi bir sesi şiddetle dışarıya doğru püskürüyordu. Pop: "İçe ve dışa doğru çıkarılan bu iki ses "ben" ve "sen" sözlerinin kökü olmasın sakın?" diye düşünüyordu. Çünkü dünyanın hemen bütün dillerinde "ben", "m" harfiyle, "sen" de "t" yahut "d" harfiyle başlar.

Sonra eski bir arkadaşıyla tropi dilinde gerçek sohbetler yaptığı iddiasındaydı ama, "hava sıcak, serin, soğuk, sabah oldu, gece oluyor" gibi sözleri karşılıklı olarak böyle tek hece ile söylemenin mümkün olduğunu kabul etmek şartıyla tabiî... Konuşmalarının en ince tarafı, ateşin can yaktığını müşahede ile ilgili olanı oldu. Pop tropisini daha ileriye götüremedi. Hoş, tropi de dostu Pop'u daha ileriye götüremedi ya: Bazı anlaşılması güç sesler sözkonusu olunca, Pop'un dil bilgisi yaya kalıveriyordu.

Kayalıklarda oturanlar arasında hiç arkadaş edinmeyen tek kimse Sybil oldu. Tiksindiği, ya da başaramadığı için değil. Fakat çok belirli bazı işaretler, genç

kadının kesin bir lüzum olmadıkça erkek tropilerle fazla düşüp kalkmamasının akıllıca bir iş olacağını meydana çıkardı.

Son olarak, herkes tropilerle Papular arasında hemencecik hüküm sürmeğe başlıyan kızgınlığı farketmiş bulunuyordu. Az daha bir kavga çıkacaktı. Tropiler sâkindiler ama, bu sâkinliğin yerini birdenbire sokakta bir soydaşıyla karşılaşıveren bir çoban köpeğinin öfkesi alıvermişti: Nitekim böyle karşılaşan iki köpek de hırlaşır, tüyleri dimdik olur, ağızları aralanıp dişleri meydana çıkar. Papular ses çıkarmıyorlardı. Lâkin bütün mesamelerinden olduğu kadar, bakışlarından da ânî bir zâlimlik fışkırıyordu.

Fakat günün birinde Papuların tropileri gizlice yiyeceklerini kimse önceden kestiremedi. Bu olay bütün kampta sonsuz bir şaşkınlık, gerçek bir üzüntü ile karışık barut gibi bir öfke uyandırdı. Çok sert misillemeleri önlemek için rahip Dillighan'ın bütün nüfuzunu, bütün inandırma kabiliyetini kullanması gerekti. Oysa, bu acıklı olaya ondan fazla üzülen olmamıştı: Bu Papularm çoğu hıristiyan dinini kabul etmişti çünkü. "Fakat işledikleri suç ne?" diyordu. "Hayvanları mı yediler, insanları mı? Biz kendimiz işin aslını bilmiyoruz. Nasıl olur da bizden fazlasını bilmelerini isteriz onlardan?"

Pop heyecanla: "Ağır bir günah işlediler diye onlara günah çıkarttırmalı mıyım, çıkarttırmamalı mıyım?" diye sorarken, herkes kendini suçlu hissederek, gülmeksizin onu dinliyordu.

"Şaşırmış görünmek işlerine gelecek tabiî," diyordu. "Hem zaten ben de çile cezası vermeden nasıl bağışlıyabilirim suçlarını? Onlardan oburluk günahı dolayısiyle pişmanlık duymalarını istesem, korkunç bir ikiyüzlülük olur bu."

Douglas yine de memnunluk duymaktan geri kalmadı: Sybil'in kendisinin yüzüne bakmağa cesaret edemediğini gördü de ondan. Bu, onların son kavgalarının

bir öcalmasıydı ama, çabucak unutulup gitti. Çünkü tropileri yiyen Papuların yarattıkları telâş havasından çok daha önemli bir tanesi Douglas'ı da, Pop'u da öyle açıkça haklı çıkardı ki, -hattâ Sybil de, hattâ Kreps de dahil- kampta onlar gibi şu önemli meseleyi bir çözüm şekline bağlamayı istemiyen tek kişi kalmadı: Tropiler insan mıydı?

★

Sinemacılar her gün tropilerin filmlerini çekmişlerdi: İmkân bulabildikleri zaman kayalıklarda barınanları, ama çoğu zaman da kampta "mahpus" olanları -özellikle bunların geçirdikleri "test" ler sırasında- filme almışlardı. İki alanda çalışmış oluyorlardı böylece: Biri tamamen "temaşa" niteliğindeydi, büyük halk yığınları içindi; öteki ise doküman ve arşiv niteliğindeydi, bilimseldi.

Helikopterler kampın yiyecek v.b. şeyler gibi eksiklerini tamamlamağa gittikleri zaman bundan faydalanılarak film bobinleri sinemacıların bağlı oldukları Avusturalya firmasının lâboratuvarına gönderiliyor, burada filmler develope ediliyordu. Aslında olup biten neydi? İşler şöyle olup bitmişti herhalde: Bu filmler idarecilerle dâvetlilerine özel bir seansta gösterilmişti. Bunlar arasında, teşebbüs fikri her zaman tetikte olan, Vancruysen adında zorlu bir iş adamı da vardı.

Şurasını da kabul etmek gerek ki, evcilleşmiş tropilerin geçirdikleri son testler, insanın aklına birçok şeyler getirecek cinstendi. Bunlar artık tropilerin gözlem ve düşünme yeteneklerini ölçmeğe yarayan zekâ testleri değildi de (zaten bu yeteneklerinin, büyük maymunlarınkine azıcık üstün olduğunu daha önce görmüştük), eğitim testleriydi. Amaçları da bunların öğrenme, hareketler ve işlemler yapma, ya da iş görme yeteneklerini ölçmekti. Bilindiği gibi, böylece herhangi bir şem-

panze giyinmeyi, kunduralarını bağlamayı, sofrada yemek yemeyi, ya da hizmet etmeyi, puro sigarası içmeyi, ata yahut bisiklete binmeyi çok çabuk öğrenir. Sömürgelerde oturan ailelerin, tıpkı öbür uşaklar, hizmetçiler gibi ev işleri yapan şempanzeler kullandıkları görülür. Tropiler az sonra bu gibi kolay işlemler safhasını aştılar. İki montörün yönetimi altında madenî çatıları elden geçirmeyi, onları tanımayı, seçmeği ve hattâ çok geçmeden bir araya getirip kurmayı şaşırtıcı bir çabuklukla öğrendiler. Matkabı verimli bir şekilde kullanmayı öğrenemediler ama, somunları geçirip cıvataları vidalamaktan gözle görülür bir zevk almağa başladılar. Çalışırken, biraz da filler gibi, sabırlı davrandılar ama, arada bir cesaretlendirilmek, pohpohlanmak ve birkaç lokma jambonla mükâfatlandırılmak şartiyle. Ayrıca hemen hemen yorulmak bilmez bir kas gücü de gösterdiler.

Bunun üzerine onların bu Vancruysen'e gayet ucuz ve itaatli bir işgücü gibi görünmüş olmalarına şaşmamak gerek. Hoş, olup bitenlerin ayrıntılarını bilmek o kadar önemli değil ya. Muhakkak olan şu ki, Vancruysen şimdiki halde çalışmalarını yarı-yarıya durdurmuş olan eski bir kumpanyanın varolduğunu hatırladı: Bu el değmemiş dağlık bölgede yeraltı araştırmaları yapmak için on on iki yıl önce kurulmuş olan Takura İşletme Şirketiydi bu. Aslında, tâ kuzeyde bir petrol yatağı bulunduğu sanılmıştı. Gerçekten de vardı ama, iki yılda bitiverdi. Buna karşılık daha batıda birkaç hektarlık kauçuk ağacı ormanları bulunmuştu, buranın işletilmesi de bu şirketi kör-topal yaşatıyordu. Şirket özel derneklere ova da avlanma bölgeleri de kiralamaktaydı. Bütün bunlar yüzünden Vancruysen işletme şirketine verilen imtiyazın ona, dolayısiyle, bütün Takura'nın hayvanlarıyla bitkilerini yalnız kendisi işletmek yetkisini de vermekte olduğunu düşündü herhalde. Bu noktayı kolayca kontrol etti ve yine kolayca anladı ki, işletme şirketi kayalıklardaki bütün tropilerin sahibi olduktan başka, sıradağların

öbür vâdilerinde bulunabilecek olanların da sahibidir.

Vancruysen'in kendisi de yün artıkları işleyen büyük firmalardan birinin başındaydı. Bu firmanın aracılığı ile ve düşük fiyatla işletme şirketinin aksiyonlarının çoğunluğunu satın aldırttı. Bunları cebine yerleştirdikten sonra gidip Granett adında bir adamı gördü: Bu adamın hem hükûmetle, hem yün üretimi işleriyle ilgisi vardı.

Bilindiği gibi Avusturalya'ya göçetmek gayet sıkı şekilde sınırlıdır ve kontrola tâbidir. Beri yandan hayat standardı da çok yüksektir. Bu yüzden burada işgücü koyun sürülerinden her yıl elde edilen muazzam miktardaki yünü hemen orada dokumak imkânsızdır. Böylece elde edilecek kumaşlar, İngilizlerin fiyatlariyle rekabet edemezler. Onun için yün ham olarak İngiltere'ye gönderilir, orada işlenip dokunur.

Vancruysen, Granett'e sordu:

— "Tropilerle ilgili filmi gördün mü?"

— "Hayır. Neymiş o?"

Öteki: "Gel bakayım," dedi, götürüp filmleri ona gösterdi.

Filmler gösterilip bittiken sonra: "Ne dersin buna?" diye sordu.

Granett: "Vallaha..." diye söze başladı.

Cancruysen: "Onların bir dokuma fabrikasında çalıştıklarını düşün... Bir işçiye karşı üç tropi...'

Granett ona baktı, ağzı bir karış açık kaldı.

Vancruysen: "Ben hesabımı yaptım," dedi. "Gereği gibi yetiştirilen ve uzmanlar tarafından yönetilen otuz kırk bin tropi, Avusturalya kıtasında çıkan yünün üçte ikisini işliyebilir. Bedeli: Onların yiyecekleri ve bakımları. Böylece İngiliz dokuma fabrikalarını tuşa getirdiğimizin resmidir."

Granett: "Vay canına!" diye mırıldandı. "Amerikan piyasasını bile alabiliriz ellerinden!"

Vancruysen gülerek: "Hem de büyük bir kolaylıkla,"

dedi. "Takura'daki tropilerin sayısı iki üç bin kadar tahmin ediliyor galiba. Hayvan on yaşında yetişkin çağa geliyor. Bin kadar dişi, dört beş yılda gerekli hayvan sürüsünü yetiştirebilir. En çok on onbeş yılda da tam randımanla çalışılabilir."

Granett: "Ne lâzım sana?" diye sordu.

Vancruysen cevap verdi: "Sermaye lâzım tabiî, sonra hükûmet de desteklemeli."

— "Sermayeyi yetiştiriciler sana verir."

Vancruysen: "Onlardan istemiyorum, bankalardan istiyorum," dedi.

— "Neden?"

Vancruysen gülerek sordu:

— "Sen iyice bakmadın mı onlara?"

— "Kimlere? Yetiştiricilere mi?"

— "Hayır canım. Tropilere. Sahici insanlara biraz fazlaca benziyorlar."

Granett gülümsiyerek omuz silkti.

Vancruysen: "Evet, eveeet," dedi. "Sanıyor musun ki İngilizler rahat dururlar?"

— "Öyle mi dersin?"

— "Tabiî. İşlerimizi köstekliyecekler. Bu hem hayvan, hem insan olan yaratıkları çalıştırma manevî hakkını ve daha bir sürü dırıltıyı ortaya atacaklar. Bu da işleri kolaylaştıracak cinsten değil."

— "İyi ama, anlıyamadığım şey, bankaların bundaki ilgisi..."

Vancruysen: "Onları gırtlaklarına kadar gömmek gerek bu işe," dedi. "Sonradan mahkeme tropilerin manevî haklarıyla Avusturalya bankalarının kredisinin çökmesi arasında bir seçim yapmak zorunda kalırsa, bu seçim önceden yapılmış demektir, öyle değil mi?"

— "Orası muhakkak. Ne yapmayı düşünüyorsun?"

— "Hükûmette bu iş sana bağlı. Dokuma fabrikalarının inşası ve modern bir şekilde cihazlanması için hemen malî yardımda bulunmanız gerek. Malî yardımın

miktarı önemli değil: Bu sadece bankalara bu iş için gerekli milyonlarca lirayı yatırma imkânını sağlıyacak... Kavradın değil mi işi? Sonra da bu paranın batmasına göz yummak için deli olmak gerek. Tropiler de bir kere geldiler mi, yerlerinde kalacaklar. Zaten bunlara yatakhaneleri, hastahanesi, yemekhaneleri, hekimleri, zoologları ve daha bilmem neleriyle örnek bir kamp kurmak için buraya gelmelerini beklemek bile lâzım değil... Bir de büyük deney kliniğini hesaba katmak gerek. Çünkü tropilerin çalışma yeteneklerini geliştirmek ve özellikle dişilerde doğurma temposunu hızlandırmak gerek. Bu da ayrıklama yoluyla elde edilecek herhalde. Sen hayvan yetiştirici sayılırsın, bilirsin bu işleri."

Granett: "Orası öyle," dedi, sonra şu düşünceyi ileri sürdü: "Erkekleri iğdiş ettirmeği de düşünmen gerek. Filmler de açıkça gösteriyor ki, kusurları, hercaî oluşları. Eminim ki bu iş onlarda da bütün evcil hayvanlardaki sonucu doğuracak: İğdiş edilince daha kolay çalışatırılabilecekler ama, verimleri eksilmiyecek."

Vancruysen: "Çok parlak fikir doğrusu," dedi.

★

Granett işleri ustalıklı, kudretli ve gizli bir şekilde yürüttü. Sefer heyeti sekiz ay kaldıktan sonra Takura'dan ayrılıp Sidney'e döndüğü zaman bütün işler sağlamca yoluna girmişti. Sefer heyeti yanında otuz tane kadar tropi ile bunların erkekli dişilerini de getirmişti, hepsi hayvanat bahçesine yerleştirildi.

Gelişinden az sonra otele telefon edip Douglas'ı aradılar ama, o aldırmadı: Ertesi gün görüşmek üzere "Sidney Herald" gazetesinden aramışlardı onu. Canı sıkıldı: "Bir arkadaşı atlatmak gerekecek herhalde," diye düşündü. Gerçekten, herhangi bir demeçte bulunmağa ve (istedikleri bu ise) tropiler üzerine bir yazı serisi yazmağa hak görmüyordu kendinde.

Kapıdan giren adamı görünce ilkin ferahladı: Sözkonusu olan bu değildi. Adam gazetedekilerle sadece arkadaş olduğunu söylemişti. Birkaç dakika havadan, sudan konuştular. Adam şıktı, kendinden emindi, gülümsüyordu. Boyuna: "Sefer heyetinden başka herhangi birini değil de sizi görmeğe geldim, şahsınızda anlayışlı bir kimse bulacağıma emindim çünkü. Bu anlayış da sizin için önemli bazı imkânların ortaya çıkmasına yol açacak," diyordu. Öyle ki, sonunda Douglas bu üstü kapalı tekliflerin altında şüpheli bir şeyler bulunduğunu sezmeden edemedi. O da havaya uydu, istenildiği kadar, hattâ biraz daha fazla "anlayışlı" göründü. Öyle ki, aradan bir saat geçtikten sonra Takura İşletme Şirketi, imkânları ve amaçları ve kendisinden beklenenler hakkında herşeyi biliyordu: Yollar, yerler, tropiler hakkında bilgi sahibiydi ya, ilk olarak bunlardan bin kadarının yakalanmasını kolaylaştıracaktı.

Yapacağı yardımın şartları üzerinde çekişe çekişe pazarlık etti, sonra düşünmek için zaman istedi. Adam çıkıp gider gitmez de Greame'lerin odasına koştu. Bir saat sonra bütün sefer heyeti Douglas'ın anlattıklarını hayretler içinde dinliyordu. Hayvanat bahçesi müdüründen de yanında avukatı olduğu halde toplantıda hazır bulunması rica edilmişti. Douglas sözlerini bitirince herkes dönüp hukukçunun yüzüne baktı.

İlkin avukat bir süre bir şey söylemedi. Burnunu kısıyor, bunu işaret parmağı ile oğuşturuyordu. Sonunda:

— "İyi ama, alt tarafı, bu tropi dediğiniz yaratıklar ne? Maymun mu, insan mı?" diye sordu.

Pop kollarını havaya kaldırarak sandalyesinden fırden fırladı. Sonra, karısının yaptığı budalalıklara kızmış bir koca gibi, pencerenin önüne gidip somurttu.

Sybil perişan yüzünü Douglas'dan yana çevirmişti. Delikanlı böbürlenmek istese, ne kolay olacaktı bu onun için! Fakat Douglas hiç de böyle bir şeye hevesli değildi. Derin sular gibi koyu, güzel gözlerde bir çeşit

heyecanlı çağrı okuyabilmişti ya, onuru için bu kadarı yeter de artardı bile. Genç kadın bir çeşit kederli öfke içinde dudağını ısırıyor; vicdan azabı değilse bile, bir hayıflanma bu öfkede daha şimdiden enerji, kararlılık halini alıyordu.

Sonunda Greame cevap vermek niyetinde olduğunu belli etti. Ayaklarının arasından halıya bakıyordu. Alt dudağını, istemeksizin komik bir şekilde, ileriye çıkık, buruş buruş küçük çenesinin üzerine doğru sarkıtmıştı. Dilini şaklattı:

Kıpkırmızı olarak: "Bunlar insan mı, maymun mu?" diye kekeledi. "Alt tarafı... şey... bunu açıkça söylemek... belki... şey... mümkün olmazsa... bizler çok ihmalci... çok suçlu duruma düşeriz," dedi. Sonra da kaygıdan nemlenmiş gözlerini avukata doğru çevirdi.

Avukat gözlerini dört açarak: "Mümkün olmazsa mı, bu da ne demek?" diye bağırdı. "Savanlardaki en aptal çoban bile bir insanı ilk bakışta tanır! Bullarook'lu bir dangalak bile bilir bunu. Eğer tropi görünüşe göre insan değilse, maymundur demek!"

Greame içini çekti.

Daha kesin bir tavırla: "Haa, bakın," dedi, "bugüne kadar bu bize de böyle görünebilirdi. Gerçekten, bir... İngiliz vatandaşıyla... şey... en yabanî bir negrito (cüce zenci) arasındaki biyolojik mesafe, bir negrito ile bir şempanze arasındaki aynı mesafeye göre o kadar azdır ki bu... sizin aptal çobanınıza şöyle... üstünkörü de olsa, bir arkeolog kadar, bir maymunu bir insandan ayırdetmek imkânını verir. (Birdenbire çabuklaşıveren bir sesle herkesi şaşırtarak devam etti:) "Fakat, tersine, bunun sonucu olarak bir antropolog da kendi hesabına bunları birbirinden ayırdetmek için pek fazla kafa yormaz. Niçin bu üstünkörü bilgi ile yetinir? Talihi yaver gitmiştir de ondan: Bu talih, beş yüz bin yıldan beri bütün ara-türleri yoketmiştir çünkü. Böylece zihnimiz aldatıcı bir rahatlık içinde yaşar." (Hafifçe süklüm-püklüm

bir eda ile devam etti:) "Bu bakımdan, bu tropilerin zamanımıza kadar artakalmış olmaları bir felâket: Karşımıza bir soru çıkarıyor ki biz her zaman, tembelce kaçabilirdik bundan. İnsan diye adlandırdığımız varlığın özgül vasıflarını tartışma götürmez, belirli bir tarzda tarif etmek işinden yani." (Sonra arkadaşlarının onda hiç duymadıkları için kendilerini şaşırtan, alaycı bir sesle devam etti:) "Kimin aldandığını bilmenin hiç acelesi yoktu. Hattâ böylelikle bilimin akılcı sınırları içinde kaldığımız için de böbürleniyorduk. Sakın kendi alanımızdan çıkmıyalım; duyguya kapılmaktan, tuzağa düşmekten, psikolojiden, belirsizlikten kaçınalım! Bulaşık bezleriyle peçeteleri birbirine karıştırmıyalım! diye bağırıyorduk."

Yine içini çekti:

— "İnsan türü hayvanlar âleminden o kadar ayrı, o kadar belirli ki, aptal bir çoban bile aldanmaz bunda," diyerek bilgisizliğimizden zevk bile alıyorduk. Size çok "sıcak" su ile çok "soğuk" su verseler, siz de çekinmezsiniz. Fakat, ya ılık su verirlerse? Nasıl adlandırırdmız onu? Bir suyun "sıcak" olması için gerekli derece sayısı üzerinde önceden iyice anlaştıysanız o başka tabiî. İşte, bugün de bizim başımıza gelen iş bu. İnsanla şempanze arasında tereddüt duyulamaz. Ama insanla pleziantrop arasında, pleziantropla sinantrop, sinantropla tropi, tropi ile Neanderthal adamı, Neanderthal adamıyla negrito ve nihayet negrito ile sizin aranızda sayın Üstadım, -uzatmıyayım artık!- mesafe her sefer aşağı-yukarı aynıdır. Onun için, maymunun nerede bitip insanın nerede başladığını söyliyebilirseniz çok büyük iyilikte bulunmuş olursunuz bizlere!"

— "Önceden iyice anlaştınızsa o başka, demiştiniz galiba."

— "Evet..."

— "İyi ya, bu yapılamaz mı? Biraz geç kalınmış ol-

sa bile, bir antropologlar kongresinden böyle bir tarif istenemez mi?"

Kreps bir kahkaha kopardı, dizine de "şap!" diye vurdu:

— "İyi şanslar dilerim size," diye bağırdı. "Onlar aralarında anlaşıncaya kadar sizin saçlarınız ak-pak olur!"

— "Bu kadar güç iş mi bu yani?"

— "Güç oluşundan değil, azizim, keyfî oluşundan. Yazı mı, tura mı atmak daha iyi, daha çabuk olur çünkü. Daha az doğru da olmaz. Üç yüz yıl oluyor ki Locke insan şeklindeki ucubeler dolayısiyle, insan biçimiyle hayvan biçimi arasındaki sınırın ne olduğunu; bir çocuğu vaftiz etmemek, ona bir ruh vermemek için üzerinde durulması gereken ucubelik noktasının ne olduğunu sormuştu. Görüyorsunuz ki, yeni değil bu. O halde yüzyıllardır sürüncemede kalmış bir noktanın ne üç günde, ne üç yılda tesbit edilemiyeceğini de anlarsınız."

Avukat biraz dalgın gözlerle Kreps'e bakarak öylece kaldı. Sonra gözlüklerini çıkardı, sildi, yine taktı:

— "Pekâlâ," dedi, "eğer böyleyse korkarım ki İşletme Şirketi hedefine ulaşamıyacak."

Sybil: "Bir dakika!.." dedi.

Avukat, yüzünde soran bir ifade ile ondan yana döndü.

Genç kadın devam etti: "Nesilleri tükenmek üzere olan türleri korumak için bir kanun var. Bunun uygulanmasını sağlamak mümkün olsa gerek."

Avukat: "İşletme Şirketi, tropileri kasaplık et diye satmağa kalkışsa bu mümkün olur belki," dedi. "Fakat o tersine, tropileri çölün belirsiz durumlarından kurtarmak, canlarına, sağlıklarına, beslenmelerine ve hepsinin üstünde de çoğalmalarına göz-kulak olmak iddiasında. Kanunun kendisine uygulanamıyacağını kolayca ispatlıyabilir. Hayvanat bahçesi, tropiler için özel bir koruyucu kanun çıkarılmasını istiyebilir şüphesiz... Ama

böyle bir kanun çıkması için ne kadar zaman lâzım, siz düşünün artık. Hem çıkacağı da hiç muhakkak değil. İşletme Şirketinin becerikliliğine, açıkgözlüğüne son yoktur, biliyorsunuz herhalde. Daha şimdiden çok büyük çıkarlar karıştı bu işe. Tropilerin hayvan olmadıklarını ispat mümkün olmazsa, onların meşru sahiplerini bunlara at ya da fil muamelesi etmekten bugünkü günde hiçbir şey alıkoyamaz. Sözün kısası, bu tropiler ya Takura bölgesinin hayvanlarıdır, ya da buranın halkıdır. Ya biri, ya öbürü. Bu noktada işin içinden çıkamayız."

Bir sessizlik oldu. Sonra Douglas sordu: "Sizin bir teklifiniz yok mu?"

Hukukçu: "Düşünmek lâzım," dedi. "Şimdiki halde ancak iki çare görebiliyorum: Birisi, "Kırallık Bilim Akademisi" gibi resmî bir kurumun tartışma götürmez inancası altında, resmî bir târif elde etmek. Fakat Mr. Kreps'e bakılırsa bunu elde etmek mümkün değil. Öteki de tropilerin otomatik olarak insan sayılacağını belirten bir mahkeme ilâmı elde etmek. Böylece bir emsâl çıkmış olur ortaya. Belki imkânsız değildir bu..."

— "Ne gibi?"

— "Şunun gibi... Farzedelim ki Mr. Douglas Templemora yanına hizmetçi olarak bir tropi aldı... Onun aylığını ödemedi... Tropi mahkemeye başvurdu, bir avukat tutup hakkını aradı. Mahkeme de ona hak verdi. Demek ki ona da Mr. Templemore'unkine eşit haklar tanıdı. Başka bir deyimle, insan hakları tanıdı yani."

Pop başını çevirmeden: "Ne yazık ki imkân yok buna!" dedi.

— "Yaaa... Neden?"

— "Bir tropi yemin edemez, insan olsa o başka. Beri yandan bu, hiçbir hukukî değeri olmıyan, günahkârca bir eylem olur. Sonra, nüfus kâğıdı olmıyan bir kimseden gelen celpnameyi hukukan nasıl kabul ettirebilirsiniz? İçinden çıkılır gibi değil. Üstelik İşletme Şirketi de uyumuyor tabiî."

O sırada operatör Williams yavaşça: "Asıl problem gözümüzden kaçıyor galiba," dedi.

Herkes ondan yana döndü ama, rahip Dillighan dönmedi, hep o aldırmaz tavrıyla pencerenin önünde durmağa devam etti.

Williams: "Biz Hayvanları Koruma Derneği değiliz," dedi.

Douglas kaygılı kaygılı sordu: "Eee, sonra?"

— "Tropilerin maymun oldukları ispat edilirse biz ne karışırız buna? İnsanoğlu hayvanların emeğini kendi yararına kullanma hakkını kendisine bahşetmiş, biz bu işin haklı mı, haksız mı olduğunun tartışmasını yeniden yapacaksak o başka. Yoksa hangi ahlâkî temele dayanarak İşletme Şirketinin tasarılarını önliyebiliriz? O zaman bunlar makûl, çok övmeğe değer tasarılar haline gelir, hattâ: İnsanoğlunun yükünü hafifletmeğe ve onun daha az yorulmasını sağlamağa yardımcı olacaklardır çünkü." Sözüne devam etmezden önce, Douglas'a: "Öyle değil mi?" diye sordu.

Douglas çekingen bir tavırla: "Eee... evet, öyle..." dedi.

— "İşletme Şirketinin tasarıları *ancak* tropiler maymun olmadıkları, onlar da insan oldukları takdirde bir suç niteliği edinebilir. Hem zaten bu ispatlandı mı aynı anda bu tasarılar da suya düşer. Çünkü hiç değilse İngiltere Milletler Topluluğunda köle alış-verişi yasaktır. Fakat tersine, tropilerin hayvan oldukları ispatlanırsa, o zaman dostlarım, bizim görevimiz, İşletme Şirketinin işlerini bozmak şöyle dursun, bunun tersi bir görev halini alır: Yani, evcilleştirilmiş tropiler sayesinde insan emeğini azaltmak için elden geleni yapmak. Öyle geliyor bana ki, biz az-çok hissî birtakım düşüncelerin etkisi altında kalıyoruz. Şu altı ay boyunca biz, tropilerimize fazlaca bağlandık. Şimdi tersine bir tepki göstermek durumundayız. Gerçekten, bizi telâşlandırması gereken nokta, hiç de tropilerin kaderi değildir. Bu sa-

dece, günün birinde tropilerin herşeye rağmen insan oldukları anlaşılırsa, kendimizi bir suçun ortakları olarak görüvermek korkusudur. Pek o kadar yeni bir problem değildir bu. Amerika kıtası bulunduğu zaman, bu mesele kızılderililer için de ortaya çıkmıştır: Okyanusun öbür kıyısında, Âdem'le Havva'nın çocukları olduklarını iddia edecek durumda olmıyan bu iki ayaklılar neydiler alt tarafı? Bunlara "kuyruksuz şempanze" adı takıldı, hepsi de geniş ölçüde alınıp satıldı. İşte, bizim bütün emelimiz, aynı yanlışları yapmamaktır. Bundan başka hiçbir mecburiyetimiz yoktur." Sonra oradaki herkese hitap ederek: "Anlaştık mı?" diye sordu ama, ilkin hiç kimse bir şey söylemedi.

Sonunda Sybil kesin bir sesle: "Evet," dedi.

Bunun üzerine Willy gülerek devam etti: "Öyleyse arkadaşlar, şu halimize bakıp gururlanmayız. Gerçekten, bu konuda durumumuzun ne olduğunu bilmekten daha kolay bir şey yoktur." (Sonra sevimli bir tavırla ihtiyar Greame'e döndü): "Affedersiniz Cuthbert ama, biz altı aydır antropolog, hattâ paleontolog olarak düşünmekten başka iş yapmıyoruz. Bütün bu tropiler fosil iskeletlermiş gibi sanki. Fakat bunlar canlı yahu, ördekler ya da timsahlar gibi bunlar da yaşıyorlar. Yaşıyorlar ve çoğalıyorlar! Zoolog olarak düşünme zamanı geldi artık, ne dersiniz, ha?"

Bunun üzerine dev yapılı Kreps'in boru ötüşünü andıran gülüşü duyuldu:

— "Hay Allah!" diye bağırdı. "Kolomb'un yumurtası bu yahu!"

Willy: "Hemen hemen," dedi. Sonra sordu: "Tür diye neye derler? Dış görünüşleri bakımından benzeşmeseler bile çiftleşip çoğalabilen bir hayvanlar grubuna. Örneğin, Danimarka çoban köpeği ile Pomeranya'nın "lûlû" diye adlandırılan uzun tüylü fino köpeğini ele alalım: Bunlar bir kedi ile bir zürafa kadar farklıdır birbirlerinden ama, çiftleştiler mi döl yetiştirirler. Onun

için biz bunları aynı türde, köpekler türünde sınıflıyoruz. Tersine, arslan parsa benzer ama, çiftleştiler mi döl vermezler. Şu halde ayrı türdendirler. Sözü nereye getireceğimi anladınız herhalde: Bir dişi tropiyi bir erkek insandan gebe bırakmayı deniyelim. Bu iş başarı ile biterse, merakımızı gidermiş oluruz. Ama deneme başarıyla bitmezse, yine de bir şeyler öğrenmiş oluruz."

Pop onlara dönmüştü. Yüzü sapsarıydı. Konuşabilecek hale geldiğinde, sesine güçlükle hâkim olabildiği görüldü:

— "Böyle bir şey yapmağa kalkışırsanız ben de hemen yurda döner, utancımdan ömrümün sonuna kadar kendi Benediktin manastırıma kapanırım," dedi.

Willy: "Neden yani, Pop?" diye bağırdı. "Hayvan yetiştiricilerle zooloji enstitüleri her gün her çeşit çiftleştirme denemesi yapıyorlar! Bunda bir şey yok ki..." Din adamını öfkelendiren şeyin ne olduğunu anlar gibi olunca da şöyle dedi: "Haa, telâşlanmayın canım. Gerçek bir cinsî birleşme yapılmasını teklif etmeği düşünmüş değilim, anlarsınız herhalde!.. Bugün hekimlerle biyolojistlerin elinde teknik imkânlar var, bunlar da bu çeşit bir deneyi her türlü şüpheli ya da sıkıcı halden kurtarıyorlar. Hem zaten..."

Pop: "Tabiate aykırı bu, tabiate aykırı!" diye bağırdı. "Hayvanlar günah işliyemezler, hayvan yetiştiriciliğin ya da bilimin ihtiyacı için onların içgüdülerinden gelme alışkanlıklarını taklitte günah diye bir şey yok. Bir katır yapmak ya da çeşitli çiftleşmelerle yeni türler yaratma çarelerini araştırmak kanuna aykırı değildir. Fakat insan, tanrısal bir yaratıktır. Sizin anlattığınız dolambaçlı işlerde ise yokedilemiyecek olan, korkunç bir günah saklıdır."

Willy: "İyi ama, sayın rahip," dedi, "tropiler insansalar bunların dişileri de kadındır. Bu takdirde ortaya çıkacak olan günah da güdülen amaç karşısında çok ha-

fif kalır. Kilisenin, karı-koca arasında dahi, bu çeşit döllemeyi hoş görmediğini biliyorum şüphesiz. Fakat o, bunu aile ve ahlâk sebepleri yüzünden hoş görmemektedir ve bu gibi işlere birkaç defa karışmış olmak dolayısiyle biliyorum ki, bu konuda dikkafalı değildir, çoğu zaman da olup bitenlere göz yumar. Öyle geliyor bana ki, eğer böyle bir deneyle kölelikten kurtarabilirsek..."

Rahip Dillighan onun sözünü kesti: "Peki, ya tropiler maymunsa?.."

— "O zaman ne gibi bir kötülük yapmış olacağız? Hiçbir şey olmıyacak ve hiç olmazsa biz de bilmiş olacağız ki..."

Pop: "Melezleştirme olayları yokmuş gibi konuşuyorsunuz," dedi. "Bir dişi köpek bir kurt tarafından döllenebilir, ortaya kurt köpeği çıkar. Bir aygır bir dişi eşeği, hattâ bir eşek bir ineği dölliyebilir ve ortaya bir katır, ya da inekle eşeğin melezi çıkar. Hiçbir şeyden emin olamazsınız. Bana gelince, böyle bir günaha ortak olmayı reddediyorum. Ama yine karar verirseniz, bunun affedilmez utancını yüklenmek de size düşer."

Böyle konuştuktan sonra başka hiçbir şey söylemedi, toplantıdan çıkıp gitti. Herkes de şaşkın bir sessizlik içinde onun gidişini seyretti.

IX

Douglas, Sidney'e döndükten sonra Frances'e her gün mektup yazıyordu. Birkaç hafta sonra Frances yazmağa başladığı uzun hikâye üzerinde çalışırken bir telgraf getirdiler. Avusturalya'dan geliyor, kısaca şöyle diyordu:

"Benimle evlenir misin?

Douglas."

Hepsi bu kadar. Bu beklenmedik bir şey değildiyse

bile o kadar damdan düşercesine idi ki, zihninde beliren soru işareti ve telâş karşısında Frances'in duyduğu sevinç sönük kaldı. Belki belirli şekilde: "Tehlikeli durumda," diye düşünmedi ama, bunun korkusunu duydu, diyelim. Sonra düşünmeden ve vakit geçirmeden cevap vermesi gerektiğini de anladı. Telefonu aldı, daha da kısa bir cevabı telgraf gişesine yazdırdı:

"Tabi.

Frances."

Yüreği ferahlamıştı ya, zihninde bir sürü ihtimali evirip çevirmeğe başladı.

★

Yalnız bir ihtimal aklına gelmemişti ki, bu da altı gün sonra onu korktuğundan fazla şaşırtıp telâşlandıracaktı. Frances altı gün boyunca ne mektup, ne telgraf, hiçbir şey almadı. Derken (bir pazartesiydi, pazartesilerden de nefret ederdi) işin içyüzünü anlatan mektup geldi nihayet. Şöyle diyordu:

"Sevgili Frances, telgrafımı aldın demek, bu sabahtan beri de cevabın yüreğimi doldurup taşırıyor.

Fakat eğer inanmıyorsam, - eğer sana mutluluk değil de bir imtihan sunduğuma eminsem ve sen de bunu anladıysan, bunun ne dereceye kadar böyle olduğunu anlayıp anlamadığını soruyorum kendi kendime.

Söze nereden başlıyayım, Frances? Hayır, güç değil bu: Çekiniyormuş gibi yapıyorum. Söze bir itirafla başlamam gerek: Acı ve utandırıcı bir itiraf.

Frances, çölde geçen bu uzun aylar boyunca seni aldattım: Sybil'le, evet... Gönlümün bu işe karışmadığını -ki burası doğru, yemin ederim- söylersem bu, hafifletici bir sebep olur mu acaba? Sen Sybil'i tanımıyorsun,

hemen hiç tanımıyorsun. Bense çocukluğumdan beri tanırım onu. Acaip kızdır, acaip kadındır. Ahlâksız mı, ahlâkla ilgisiz mi? Nasıl söyliyeyim: Bu değil. Zihni herşeyi kendi başına, yalnız kendi başına yargılar. Birtakım kayıtlara, şartlara saygı göstermediğini söylemek yanlışolur: Kayıt, şart diye bir şey hiç varolmamıştır onun için. On altı yaşındayken otuz yaşında bir erkekle sevişti, avucunun içine alıp onu değiştirdi, sonra bu adamın imkânlarını, sınırlarını anlayınca onu bırakıverdi. İhtiyar Cuthbert'le evlenişi ıskandal yarattı ama, bu ıskandal ona ulaşamadı. Kendi kendine unutulup gitti. Sybil'in bunu bilmemiş olması imkânsız ama, muhakkak olan şu ki, sonunda hepsi aynı kapıya çıktı.

İşte Frances, yıldızlı, güzel bir gece, bütün ötekilere benziyen, sıcak değil de daha ziyade serin bir gece, bu kadın sâkin bir tavırla çadırıma girdi. Galiba biraz da alaycı bir tavırla bana şöyle dedi: "Douglas'cığım, hiçbir şey düşünme". Sonra sırtındaki banyo bornozunu çıkarıverdi, tıpkı bir istiridye gibi tabiî bir tavırla, enfes bir vücudün o sâkin tenini üzerime örtüverdi. Dudaklarımı şöyle bir parmağıyla kapattı: "İnsan susadı mı şarabı içivermeli sadece, Douglas..." diye mırıldandı, sonra gülümsiyerek yanıma uzanıverdi. Ne yapabilirdim, Frances? Sonra... işin doğrusu şu ki şehvet duygusuna dayanamadım. Ben de biraz susamıştım galiba. Sana sessizce yalvardım, gizlice af diledim senden dersem daha az mı acı, yahut daha çok mu öfke duyarsın acaba? Her ne olursa olsun, işin bu yanı da doğru.

Fakat bunun tek bir düşüş olmadığı da bir gerçek. Ben bu gibi dinsizce oyunlarda hiçbr zaman ilk adımı atmış değilim Frances. Fakat bunlar hep böylesine sadelikle, böylesine tabiî bir sevimlilikle karşıma çıktıkları zaman, onları hiçbir zaman geri çevirmiş de değildim. Hiç değilse buraya gelişimize kadar.

Şimdi edebiyat yapmak, kendimi haklı çıkarmağa çalışmak ya da beni bağışlaman için yalvarmak istemi-

yorum: Böyle yapsam kendimden iğrenirdim muhakkak. Fakat daha muhakkak olanı, bunun yersiz bir şey olacağıdır. İşin en güç tarafı bunları sana itiraf etmekti sevgilim, ama işin en ciddî tarafını da söylemek var daha.

Korkunç bir karar verdim ben Frances. Bunun başıma ne iş açacağını bilemiyorum. Aslında hiçbir şey, ama katiyen hiçbir şey beni zorlamıyor buna. Fakat benim yapacak olduğumu birisinin yapması da lâzımdı. Sen de bilirsin, fedakârlık duygusu diye bir şey yoktur bende. Tersine, nefret ederim bundan. Fakat *yapılması gereken* şeyi yapabilecek tek kişi bensem, nasıl kaçınabilirim bundan?

Ama sen yanımda olasın istiyorum Frances, sevgilim. Sen de bu kararı paylaşasın istiyorum. Buna "evet" diyesin istiyorum. İstiyorum ki bu kararı, sâkin bir düşünüşün kaçınılmaz bir sonucu gibi, birlikte almış olarında görülen cinsten, çocukça, ya da romantik bir hareket gibi görünürse çok kahrolurum bu yüzden.

Evet, istiyorum bunu, Frances, ama yaptığım itiraftan sonra sende bana karşı yeterince saygı, sevgi kaldıysa tabiî. Bu itirafı da sırf bunun için yaptım. Zaten beni buna zorlıyan hiçbir şey de yoktu, değil mi? Çok dürüst, çok kuvvetli, çok yiğit davranmadım ama, bana ilk taşı atabilecek erkekler pek mi çoktur? Senin hiçbir şeyden haberin olmazdı ve babamın dediği gibi: "Bilinmiyen şey, yoktur". Kendimi savunmuyorum Frances, tersine. Şunu da itiraf ediyorum hattâ: Bu ihtiyatlı susuşa her zaman, hiç utanıp sıkılmadan devam ederdim. Bu belki parlak bir şey değil ama, iğrenç doğruluklar vardır diye düşündüm hep: Ancak kötülük yapar bunlar. Evet, susardım. Alt tarafı, özel hayatım hakkında ne sen beni sorguya çektin, ne de ben seni.

Fakat ben sana erdemlerimi satmadan önce benim zaaflarımı bilmen gerekiyordu. Benimle evlenesin iste-

dim, sen de "olur" dedin, *ama iyi bil ki bu seni bağlamış değil,* Frances. Pek yakında gürültülü bir ıskandala konu olacağım, çünkü bunu örtbas etmeğe kalkışacak yerde birkaç kişi ve ben kendim, onu alevlendirmek için Belki de asacaklar beni. Henüz hapiste değilken seninle evlenmek istiyen adamın gelecekteki kaderi, işte bu.

Bak, n'oldu Frances:"

. . . . . .

Bunun üzerine Frances okuduklarını anlıyamadığını farketti. Yüreği kabarmıştı ve kelimelerin üzerinde Douglas'ın üzerine "bir istiridye gibi" kapanan Sybil'in hayâsızca hayali dalgalanıyordu. Okumuş olduklarını bir kere daha okudu. Alnını kırıştırarak, parmaklar arasından boyuna bir cıva gibi kaçıp giden bir öz çıkarmağa çalıştı kelimelerden. Bunu başardığını sandı. "O Sybil'le!" diye düşünüyordu. "Cumartesi gününden beri kat'iyen muhakkak ki..." diye okuyordu... "Hiç utanmamış bile..." diye düşünüyordu. Sayfayı çevirip: "Rahip Dillighan'ı dinlemiş olsaydık bari..." diye okuyordu.

"... fakat bu döllemelerin *hepsinin* başarı ile sonuçlanacağı kimin aklına gelirdi? Doğru okudun Frances, hepsinin. Çünkü bir erkekle çiftleşmenin hiçbir şey vermiyeceğinden aşağı-yukarı emin olduğumuz için, vicdan sahibi zoolojistler olarak çiftleşmeleri şempanze, goril, orangutan gibi birbirlerine en yakın maymunsu türler üzerinde paralel olarak yaptık. Bütün bu çiftleşmeler başarı ile sonuçlandı.

Şu halde bizi ilgilendiren açıdan bu teşebbüs bir fiyasko oldu: Hiçbir şeyi aydınlatmadı, hiçbir şeyi ispatlamadı. Mesele olduğu gibi ortada, üstelik rahip Dillighan'ın önceden kestirdiği ve korktuğu acı problemle de çatallaşacak: İnsanla çiftleşmenin meyvesi olan tropi yavruları ne olacaklar? Yine ikisi arası, her zamankinden daha belirsiz, küçük maymun-adamlar olacaklar

ve bunlar üzerinde de aynı bitmek bilmez kavgalar kopacak...

"Sen ne arıyorsun bu işlerin içinde " diyeceksin.

Çünkü bu mutsuz tropi yavrularının babası ben olacağım, Frances.

Duygularının neler olduğunu sezer gibiyim: Senden sakladığım bir şey daha. Ne diye hiçbir menfaat karşılığı olmaksızın bu deneye razı olmak gibi bir aptallık yaptım! Ne diye hiçbir şey söylemedim sana! Bunun bir budalalık olduğunu hayal-meyal seziyordum da ondan. Sonra sen de bana takaza etmekten geri durmıyacaktın bu yüzden. Öyleyse niçin yine yaptım bunu? İşte sana bunu anlatmağa çalışacağım.

Ama Sybil'den nefret etme, sevgilim. Onun yaptığı hareketle sana acı çektirdiğim için de nefret etme ondan hiç. Bu kadın kötülük nedir bilmiyor galiba: Belki de onun için kötülük yapıyor. Fakat, kötülük yapıyor mu? Sadece bir harekette bulunuyor, başkaları da acı çekiyor: Donduran soğuk, yakan ateş kötülük yapıyor mu? Sybil de onlardan daha şuurlu değil, oysa kötülük düşüncesi, bunun idrâk edilişi ile var sayılır.

Sybil hemen hemen zâlim sayılacak bir noktaya kadar bir bilim kadını. Onun zihninde, yaşayışında araştırmadan, metoddan başka hiçbir şeyin büyük önemi yok. Bir insanla çiftleşme deneyine girişmek için ortaya pratik bakımdan oldukça ciddî bir problem çıkıyordu: Döl vericinin sır saklıyacağından emin olmak. Onun için Sybil de düşündü ki en sade, en güvenilir metod... Doğrusunu söylemek gerekirse, ne istediğini uzun boylu anlatmak ihtiyacını bile duymadı ve günü gelince ben de gayet tabiî şekilde, bu iş için çok lüzumlu olan biyolojik ve hukukî garantilere tâbi oldum. Beş hafta süre ile ayrı bir yere kapatılarak denetlenen altı tane dişiye Dr. Williams'ın nezareti altında en son jinekoloji usulle-

rine göre dölleme yapıldı. Neden sonra aklıma, hafif bir huzursuzlukla birlikte, şöyle bir şey geldi: Yalnız benimle yetinmemeleri ve babanın kimliğini daha belirsiz hale sokmaları daha iyi olacaktı belki. Doğrusu şu ki Frances, bu işe inanmıyordum ben: Hiçbir şey olmıyacak, dişiler kısır kalacaklar sanıyordum.

Başka şartlar altında olsa bu aksilik beni sadece güldürürdü. Fakat beri yandan olup bitenler, aldırmazlık göstermeme olduğu kadar yan çizmeme de engel oluyor.

Bir boşboğazlığın nereden çıktığını bilmek her zaman için güç şeydir. Muhakkak olan şu ki, İşletme Şirketi, yapılan deneyi şu ya da bu şekilde haber almıştı. Sonra sonuçların tümünü de öğrendi. Ara yerde hiç sesini çıkarmadı. Şimdiyse, son kozunu oynamış bulunuyor.

Hayvanat bahçesi, İşletme Şirketine otuz tropinin mülkiyetinin geri verilmesi için adlî yoldan tebliğat aldı. Tebliğde: "Kayıtsız şartsız İşletme Şirketine verilmiş olan bir bölgenin hayvanları arasından yolsuz olarak alınmış bulunan doğmuş ve doğacak bütün tropi yavrularının da verilmesi gerektiği" belirtiliyor. Bunun bizi dâva açmağa zorlamak için yapılmış olduğu besbelli: İstediğimiz de bu değil miydi zaten? Fakat bu dâva bizim için, ya da tropiler için çok kötü şartlar altında başlıyacak. Kanunların bugünkü durumuna göre, dâva hukuk mahkemesinde bir ticaret dâvası olarak görülecek. Bu alanda da İşletme Şirketi muhakkak dâvayı kazanacak. Bizim Takura'dan hayvanlar alıp getirmeğe ve bunları Hayvanat Bahçesine bağışlamağa hiç hakkımız yoktu. Onun için dâvayı bizim görüşümüze uygun bir yola dökebilmek, tropilerin o bölgenin *hayvanları* değil, *halkı* olduğunu ve İşletme Şirketinin bunlar üzerinde hak iddia edemiyeceğini ileri sürmek gerekecek. Fakat aynı anda Hayvanat Bahçesi insan kaçırıp bunları hürriyet-

lerinden yoksun bırakma suçunu yüklenmiş olacak ve tabiî, bizim hepimizi bu işe sürüklemek için gerekli herşey yapılacak. Bu tuhaflıkla karışık ıskandal havası içinde objektif bir gerçeğin meydana çıkma ihtimali yok. Çünkü Hayvanat Bahçesine hemencecik şu cevap verilecek: "Tropileri insan saydığınız yolundaki iddianızın ciddî sayılmasına imkân yoktur; zira, insanların yeri demir kafeslerin içi değil, bir dokuma tezgâhının önüdür..." Evet, bütün bunlar bir komedya havası içinde sona erecek ve tropilerin kaderini belki de ebediyen belli edecek.

Onun için Hayvanat Bahçesinin avukatı, onlara şu öğüdü verdi: "Dâvaya karışmaktan kaçının; tropilerin mülkiyetinin Şirkete ait olduğunu kabul konusunda güçlük çıkarmayın; yalnız bilim uğrunda bunların size bir zaman için "ödünç verilmesini", hattâ satılmasını isteyin." Fakat bu da, dolayısiyle, tropilerin hayvan olduklarını kabul etmek olacağından, Şirkete öyle bir koz verecek ki, belki o, böyle bir uzlaşmaya yanaşmazlık etmiyecek. Fakat zaman kazanmak bakımından bu davranış bizim için tek çare olarak görünüyor.

İşin en kötü tarafını henüz anlatmış değilim, Frances. Melbourne'daki en büyük Avusturalya dergilerinin birinde çıkan bir yazıyı da ekli olarak sana gönderiyorum. Birazdan okursun. Yazıyı Julius Drexler adında biri yazmış. Bu adam çok tanınmış bir antropolog ama, herkes onun menfaat düşkünü olduğunu söylüyor. Bu adamın Melbourne'da birçok büyük, dalavereli işler çeviren ihtiyar J. K. Pendleton'dan para aldığı biliniyor. Pendleton'un en büyük rakibi Vancruysen. İşletme Şirketini el altından yöneten de bu Vancruysen...

Pendleton gayet ustalıklı şekilde, zamansız yayınlanmış bir yazı ile tropilerin hayvan niteliğini şüpheli duruma düşürmek gibi bir zekâ eseri göstererek, rakibinin işini torpillemek mi istiyor? İlk bakışta bu, bizim işimize yarar gibi görünüyor. Fakat tersine, bunun bi-

zim çabalarımızı şeytanca baltalamak gibi bir tehlike yarattığını daha sonra göreceksin. Çünkü herşey gösteriyor ki, Pendlexon'un asıl amacı, çok muhtemel olarak, kendisinin de daha inanılmıyacak ve iğrenç bir iş kurmak isediğidir. Herhalde şurası muhakkak ki, Drexler'in yazısı bitmez tükenmez kötülüklere yol açabilecek nitelikte.

Şeytanca bir yazı bu. Zavallı Greame pek öfkeli: "Cevap bile verilemez buna. Paleontolojik alanda haklı olduğunu çok iyi biliyor kerata!" diyor. Drexler kısaca ne diyor?

Paranthropus greamiensis'lerin (yani, tropilerin) bulunuşu yalnız bizim insanın kökleri hakkındaki bilgilerimizi perçinlemekle kalmamakta; üstelik ve özellikle insanın kendisi, daha doğrusu (iyi dinle!) yersiz olarak bu tek söz içine sokmuş olduğumuz çeşitli türler hakkında edindiğimiz kavramları da silip süpürmektedir. Sonra iddiasını ispat için şunları ekliyor: *Paranthropus*'u *homo* türü içine sokmak istersek, bu türün (başka maymunsu vasıfları hesaba katmaksızın) dört elli bireyleri de içine alabildiğini kabul etmiş oluruz. Buna karşılık eğer (başkalarının yapmak ister göründükleri gibi, diyor) bunun *homo* türüne ait olduğu reddedilirse, o zaman alt çenesi şempanzeninki gibi olan Heidelberg fosilini ve tropiden ancak bazı kemik yapısı ayrıltılarıyla farklı olan Neanderthal fosilini nasıl "insan" diye adlandırabiliriz? Ve böylece, birbirine yakın olanların birinden öbürüne geçerek Neanderthal adamından ancak bazı teferrüatla ayrılan Grimaldi fosilini, Cro-Magnon fosilini, Afrika Pigmesini, Seylân Veddah'ını ve Tasmanya fosilini -ki bunun kafatası Cro-Magnon fosilininkine göre daha az gelişmiştir ve arka azı dişlerinin yanında, büyük maymunlarda olduğu gibi, ufak birer diş daha vardır- niçin insan diye adlandıralım? Sonda da şu sonuca varıyor: Tropilerin ortaya çıkması, insan türünün tekliği hakkındaki üstünkörü kavramın kofluğunu gösterir. İnsan

türü diye bir şey yoktur. Ancak insangiller diye geniş bir familya vardır ki, renkler ölçeğinde aşağıya doğru iner. Bunun en üstünde Beyaz -yani gerçek insan- vardır. Öbür ucta da bu, tropiye, şempanzeye ulaşır. Artık eski hissî kavramlarımızı bir yana bırakmamız ve yerinde olmaksızın "insansı" diye adlandırılan ara gruplar hiyerarşisini bilimsel olarak kurmamız gerektir.

"Yerinde olmaksızın insansı diye adlandırılan!" İşte Frances, ırkçılığın korkunç yüzlü hayaleti ve onun cehennemî sürüleri yine doğmağa hazır halde. Hem ne ırkçılık, Frances! Öyle bir ırkçılık ki, yarın bunun adına birçok halk yığınları insan topluluğu üyeliğinden ve buna bağlı haklardan yoksun bırakılabilecekler, bir Pendleton tarafından hayvan sürüleri gibi satılabilecekler. Sınır nerede aşılacak, Frances? *Kuvvetliler nerede isterlerse orada.* Sömürgelerdeki yerlilerin, ırk ayırımı yapılan Devletlerdeki zencilerin ve genellikle de herhangi budunsal (éthnique) bir azınlığın başına neler gelecek, düşün artık.

Aslını ararsan bu başladı bile. Güney Afrika Birliği'ndeki bütün gazeteler, Drexler'in yazısını iri başlıklarla yayınladılar. "Durban Express" daha şimdiden: "Zenciler insan mıdır?" diye soruyor.

İşte, anlıyorsun ya, sevgilim, şimdi sözkonusu olan artık zavallı tropilerin, ne de hattâ benim küçük tropi yavrularının kaderleri değil pek. Yakında bütün bunlar geniş ölçüde arkada kalacağa benziyor. Sözkonusu olan artık yalnız tropilerin insan olup olmadıklarını bilmek değil: Bu, işin sadece bir yönü. Öyle bir şey yapmalı ki bütün insanlık nihayet kendi kendini tarif etmek zorunda kalsın. Hem de reddedilmez, kesin ve belirli olarak tarif etsin. O tarzda tarif etsin ki, üyelerine karşı olan haklarıyla görevleri, her an hücuma uğrıyabilecek ya da aksi söylenebilecek olan, söz götürür bazı gelenekler, geçici duygular, dinsel buyruklar ya da mezhep mecburiyetleri üzerine kamakarışık şekilde kurulu olmaktan

çıksın. Fakat bu haklarla görevler, insanı yaratıkların geri kalanından gerçek ve belirli şekilde ayırdedebilecek emin bir kavram üzerine sağlamca oturtulmuş olsunlar.

Eğer bu, onların bir ruha sahip olmaları demekse, ruh sahibi olmanın ya da olmamanın hangi işaretlerden belli olacağını söylemek gerek.

Eğer bu, toplum halinde yaşamaları demekse, ilkel toplumları hayvan toplumlarından ayıran esaslı işaretlerin neler olduğunu söylemek gerek.

Eğer bu, başka şey demekse, onun ne olduğunu belirtmek gerek.

İmdi Frances, ben buna bir cevap istiyecek, ya da daha doğrusu, Birleşik Kırallığın o azametli, tantanalı adalet mekanizmasını cevap vermek mecburiyetinde bırakacak durumdayım. Hem de onun tropilere insanlık vasfını vermesi ya da vermemesiyle de yetinmiyeceğim: Varacağı kararın esaslarını tesbit ve ilân etmesi de lâzım.

Bu hukukî emsalin kapsamını kavrıyabiliyor musun? Ve bunu elde edebilecek tek insan ben olduğuma göre, bu işten kaçınmağa, yan çizmeğe hakkım olmadığını da anlıyabiliyor musun? Hattâ bu dâvada şerefimi, belki hayatımı kaybetmek tehlikesiyle karşılaşsam dahi?

İnsan tehlikeye girmeden hiçbir yüce şeyi elde edemez, Frances. İngiliz adaletinin asırlık temellerini, parmaklarımın ucuna üfliyerek sarsacak değilim. Yapmaklığım gereken eylem de aynı çapta olmalı.

Böyle bir tasarıyı bir kâğıt parçasının tesadüflerine ya da nakliyat şirketlerinin keyiflerine bırakamam. Ama bu işi başarmanın ıztıraplı ve ağır olacağını anladım herhalde.

Artık herşeyi biliyorsun, Frances. Benimle evlenir misin?

Seni seviyorum.

Douglas."

X

Frances gözleriyle son satırları okuduktan sonra elleriyle mektubu özene bezene dört kat etti. Sonra upuzun yattığı divanın derinliklerinden hesaplı bir sâkinlikle kalktı. Ağır ağır saçlarını düzeltti, makiyajını yaptı, bir sigara yaktı, yağmurluğunu giydi ve kendi kendine: "Çarşıya çıkayım," diyerek sokağa çıktı. Fakat bakkalın, kasabın, ekmekçinin önünden başını bile çevirmeksizin geçti: Başını bir kukuletânın içine gömmüştü zaten. Med dalgasının yükselişinde görülen su zerreciklerine benzer ince ve sık bir yağmur çiseliyordu. Bunun ardında, Hampstead Heath tepeleri renksiz ve belirsizdi. Dar yolun kumu ayaklar altında çıtırdıyordu.

"Bitti bu iş!" diye düşünüyordu ve gülmek arzusundaydı. Evet, kendi bakımından bu işin bittiğini sanmıştı. Üç yıl önce hayatını altüst eden son gönül macerasından, tam yenileceği sırada, iradesinin bir silkinişiyle muzaffer çıkmıştı. Zavallı Johnny! Uçarı Johnny, havaî ve yıkıcı çocuk... Frances her zamanki gibi "Allahaısmarladık" demiş, trenin camı ardından elini de sallamıştı hattâ. Fakat bir daha onun yüzünü görmiyeceğini o anda biliyordu. Sonra, bir aydan fazla bir süre, Johnny her gün yazmıştı ona. İlkin şaşkınlık, sonra öfke, sonra makullük, tatlılık, sızlanış, tehdit, alay, üzüntü, gazap, yalvarma dolu mektuplardı bunlar. Frances bunları yırtmıyordu: Okuyordu. İlkin pişmanlığın ve arzunun hıçkırıkları arasında: Fakat böylece kendi gücünü, metinliğini ölçmüş oluyordu. Sonunda onları okumaz oldu: Usanç ve aldırmazlık gelmişti ona. Biraz da böbürlenerek: "Bitti bu iş!" diye düşünmüştü.

Seviyor muydu? Belki hâlâ. Fakat acı çekmek? Bir daha mı, sakın ha! İnsan acı çekmeden sevemez mi? Acı çekmeden *sevmeli* değil mi? Sevgide acı çekmek aşa-

ğılatıcı bir şey. Frances de kendi çektiği acıları hiçbir zaman tasvib etmemişti. "Yaralı yüreciklerini" bir zafer bayrağı gibi havalarda sallıyan kadınları küçümsüyordu.

Yazmağa başladığı uzun hikâyenin konusu da buydu hattâ; acı çekmeden sevmenin sahici sevgi olmadığını düşünen bir kadının hikâyesi: İnsan acı çekmezse sevdiğinden nasıl emin olabilir? Küçülmüş, düşmüş hisseder kendini. Sonunda da kendisine bu çok sâkin mutluluğu sağlıyan çok mükemmel erkeği terkediyordu.

Bitti bu iş!.. Douglas'la olan bu sâkin bağı da Frances'e nihayet bu gibi şeylere karşı bağışıklık kazandığını ispat etmemiş miydi? Frances onu seviyordu ama, o Frances'i sevmiyordu -ya da Frances öyle sanıyorduama genç kız yine de acı duymamıştı. Sonra günün birinde Frances onun da kendisini sevmekte olduğunu anladığı zaman, Douglas o kadının peşine takılıp bir yıl için yola çıkmıştı. Bu gidişin aptalca şartlar altında olup bitmesi genç kızı öfkelendirmişti şüphesiz. Fakat mutsuz yapmış mıydı? Azıcık bile değil. Acı çekmek denemezdi buna. Derken bekleyiş başladı, çetin bir sabır başladı, sonra postacı geldi mi diye kulak kabartmalar, ara sıra merak, kaygı, hattâ bazen -neden inkâr etmeli- küçük bir sızı, kıskançlığın o iğne gibi batışı... Ama acı çekmek mi? Tanrı'ya bin şükür, hayır. Bitti bu iş, bittiii... İşte Frances böyle sanmıştı...

Kestane ağaçlarının parlak yapraklarından süzülen iri damlalar kukuletânın üzerinde hafif bir pıtırdı ile dağılıyordu.

Şimdi herşey yeniden başlamaktaydı. Bu küçük gazeteci parçası için! Yüreği ezikti, bağırmak geliyordu içinden, sonra midesinin boşluğundaki o dayanılmaz, âşina sancı... Bu kocaman bir hamur parçası gibi yumuşak, hercaî ve iradesiz çocuk için...

Mendilini ısırdı. Aaa, ağlıyordu. Hoş manzara! Öf-

keyle burnunu sildi. Sağ ayağı bir su birikintisine girdi. Spor ayakkabılarını giymeliydi.

O Sybil'le! O ölüleri mezarlarından çıkaran kadınla! Sonra utanmadan: "Seni düşündüm," diye yazıyor bana. Aptal, hay aptal, aptal kere aptal! Sonra ben de böyle bir aptal için yeni baştan acı çekmeğe başlıyorum! "Daha az mı acı, yahut daha çok mu öfke duyarsın?"... Yok yok, insan bu kadar budala olamaz gerçekten, hakkı yoktur buna!

Frances cevap bile vermiyecekti ona. Yok yok, cevap verecekti! "Ben seni ötekilerden başka türlü sanıyordum. Sevdiğim şey, bende uyandırdığın o harikulâde güvendi. Şimdi yakıp kül ettin bunu," diye yazacaktı.

Sonraki bir saati de ağaçlar arasında dolaşarak, ince yağmur altında dehşetli sert bir veda mektubu tasarlıyarak geçirdi. Bunu bitirdikten sonra ilkin bütün o kalın yağmur perdesi gibi kurşunî ve soğuk, başdöndürücü bir çukur çıktı karşısına. Sonra: "Ona tropilerinden bahis bile etmedim," diye düşündü. Omuzlarını silkti. Çisenti artmıştı, sağnak haline geliyordu. Frances kukuletâsının kordonunu boynunun çevresinde daha da sıkıştırıp daralttı. Bunun üzerine Douglas'ın: "Belki de asacaklar beni," diye yazmış olduğunu hatırladı. "Bu da ne biçim kurt masalı?" diye söylendi kendi kendine! Bu gazeteci ağzı da ne?.. Asacaklarmış! Douglas buna inanacağını sanıyorsa... Hem evvelâ, neden asacaklarmış? Tropilerle ilgili o uzun, karmakarışık sözlerin yarısını anlıyabilmişti ancak. Çünkü çok çabalamıştı ama, mektubun bütün o parçasını bir çeşit sis içinde okumuştu... Küçük bir pişmanlık ve merak başlangıcıyla: "Orasını bir kere daha okusam," diye söylendi. Son kelimeler nasıldı? "Korkunç ve kanlı bir tasarı". Hayır, "kanlı" sözü yoktu. "Korkunç" sözü de yoktu ya hoş. Niçin "kanlı" sözünü hatırladığını sanıyordu. Kelimenin doğrusu "ıztıraplı" idi. Neden "kanlı" diye düşünmüştü? Yavaş yavaş içinden bir korkudur yükseldi, her yanını kapladı.

Eve doğru daha hızlı yürümeğe başladı. "Iztıraplı ve başarılması güç": Douglas tam tamına böyle yazmıştı. Başarılacak olan neydi? Hem sonra neden "kanlı", neden? Frances hemen hemen koşuyordu.

Bir saat sonra Frances'in çektiği acılar keskinliklerinden hiçbir şey kaybetmemişlerdi ama, nitelikleri değişmişti. Ettiği ihanetten ötürü Douglas'ı bağışladığı için değil. Fakat artık içinden "küçük bir gazeteci parçası" ve "kocaman, yumuşak bir hamur" demiyordu ona. Mektubu yeniden eline almış, son parçasını okumuş, bir daha okumuştu. Ve biliyordu, iyice biliyordu ki, Douglas dediğini yapacaktı. Ah şu erkekler, inanılmaz hayvanlar! Korkunç Sybil'in önündeki o çirkin, bayağı gevşeklik; buna karşı o kararlılık, o cesurluk! Hem de kimin şerefine? Tropilerin! İlk anda Frances iki defa hakarete uğradığını hissetmişti. Sonra bu durumdaki komiklik onun kendini toparlamasına yardım etmişti. Ve son bir okuyuş sırasında, daha az tutkulu bir yargıya varabildi nihayet. Aynı anda da mektubun başından sonuna kadar derin ve güclü bir sevgi edası keşfetti: Böylelikle içi ısınıverince, mektupta güzel bir cömertlik, erkekçe bir istek bulunduğunu anlayıp kabul etti. Kısacası, zavallı Douglas küçümserlik ya da öfkeden çok saygıyı, hattâ hayranlığı haketmiş bulunmaktaydı nihayet.

Öyle ki yavaş yavaş Frances kendi kendini azarlamağa başladı. Herşey kendi gerçek yerine konulunca tropiler meselesi, sonuçlarının genişliği bakımından, genç kızın içinde bulunduğu duygu kargaşalığını ne kadar geride bırakıyordu sahiden! Utanmağa başladı. Buna bir de, kendisine sadakatsizlik gösteren gence ve çöl sema-sı altında affedilebilir bir ten zaafından başka şey olmıyan o hale karşı anaca bir şefkat atılışı da karıştı... Bu yumuşamadan Sybil bile faydalandı hattâ.

Ondan sonra da Frances'in zihninde sınırsız bir kaygının kapıları açılmış oldu. Kaygının yanısıra Douglas'-

ın yanında olmak gibi sonsuz bir arzu uyandı içinde. Hayalleriyle yalnız kalmasındı o! "Aksilik bu ya, bir budalalığı önlemek için iş işten geçmişse bunun sonuçlarını ben de paylaşayım hiç olmazsa," diye düşünüyordu! Telefonu açıp bir telgraf çektirdi *"Hemen evlenelim"* diye, sanki bu iş on iki bin mil uzaktan yapılabilirmiş gibi. Seven bir kadının düşünceleri arasında engeller pek az yer tutar. Parasız pulsuz nasıl gidecekti Douglas'ın yanına? Para bulacaktı. Ya da Douglas onu getirtmek için bir çare bulacaktı. Yahut birini vekil tâyin edip öyle evleneceklerdi. Zorlayıcı sebepler olunca kanun mektupla kıyılan nikâhı kabul etmez miydi? İki kişi dünyanın birer ucunda bulunuyor gibi aptalca bir sebeple insanların evlenmelerine engel olunamazdı ya.

İki gün sonra cevap olarak oldukça uzun bir telgraf aldı. Douglas bunda Londra'ya döneceğini bildiriyordu. "Yanımda biri de var," diyordu. Frances'in ilk aklına gelen, onun Sybil'le birlikte döneceği oldu, bir an için öfkeden gözleri karardı. Bunun belki de üstü kapalı şekilde "tropileri yanında getirdiği" anlamına geldiğini nihayet kavrayınca, kendinde ona karşı yine "korkunç" şeyler duydu. Sonra "Sybil'in sözünün geçmeyişi onun da bu yolculuğa katıldığı anlamına gelebilir pekâlâ" diye düşündü. Sonradan aldığı mektup hiçbir şeyi ne yalanlıyor, ne doğruluyordu. Bunda sadece söz arasında "Kreps, Pop ve Greame'ler de dönmeğe hazırlanıyorlar," diye yazılıydı. Douglas daha sonra uçakla geleceğini bildirdi. İlkin Frances'in içini ferahlattı bu: Bir uçağın takım-taklavatıyla, tropileriyle, bütün bir sefer heyetini getirebilme ihtimali azdı. Fakat sefer heyeti bölünemez miydi alt tarafı?

Frances ne fazla bir şey öğrenebilmiş, ne de merakını giderebilmişti. Derken kendini Slough yakınındaki havaalanında, Avusturalya posta uçağının gelişini sisli gökte gözlerken buldu nihayet.

★

Uçak bütün yolcularını boşaltmıştı ama, Douglas hâlâ kapıda görünmemişti. Tam Frances umudunu kesmek üzereyken, nihayet göründü. Frances'in yüreği "hop" etti: Douglas yalnız değildi, kolunda bir kadın vardı... Fakat Frances onun güzel Sybil'e göre ne kadar ufak-tefek ve tombalak olduğunu çok geçmeden farketti. "Bir Malayalı olsa gerek," diye düşündü. Kadın yolcu Hindli kılığında giyinmişti çünkü: Sırtında koyu sarı renkte geniş, "drape" ve kolsuz bir manto vardı. Gözlerinden rahatsızdı herhalde. Yoksa böyle karanlık bir günde yüzünün bir parçasını örten bu kara gözlükleri takmasına sebep ne idi? Ay, evliydi de, ha? En arkadan gelen bir erkek yolcu dikkatle öbür kolundan tutmuştu onu.

Üçü birden merdivenden indiler. Douglas beyaz parmaklığın ardında Frances'i görünce gülümsiyerek elini salladı. Üç yolcu uçakla binalar arasındaki boşluktan geçtiler. Kadın biraz öne eğilmiş, çekinerek ilerliyordu, gözleri hiç iyi görmiyen bir insan hali vardı onda gerçekten. İki erkek ise ona karşı çok sevimli bir dikkat gösteriyorlardı.

Hepsi binanın ardında kayboldular. Orada kalışları süresi Frances'e uzun göründü. Sonunda ilk olarak Douglas çıktı. Tek söz söylemeden kucaklaştılar. Frances hafif hafif hıçkırıyordu.

Bir dakika mı, ya da bir yıl mı sonra, Douglas'ın kolları onu salıvermek için açıldıkları zaman, hemen yanıbaşlarında bir taksi bekliyordu. Malayalı kadınla arkadaşı daha önce binmişlerdi. Douglas da binip yerleşmesi için Frances'e yardım etti. Taksi yola çıktı, o zaman Douglas beklenmedik bir hareketle karanlıktaki yüzden siyah gözlükleri çıkardı.

Frances daha ilk anda karşısında bulunan bu yaratığın ne olduğunu anlamıştı ama, bağırmamak için kendini tuttu. Fakat "bunu" beklemiyordu.

"Bu" Frances'in zihninde karışık bir duyguyu ifa-

de ediyordu: Son âna kadar bu yaratığı bir kadın sandığı ve onun da böyle bir yüzü olduğu duygusu yani.

Yufkayüreklilikle karışık bir gülme isteği ile: "Miss Merrybotham'a benziyor," diye düşündü. Miss Merrybotham eskiden Frances'in küçük erkek kardeşine resim öğretmeğe uğraşmıştı. Sulu boya ile yıllar yılı çoban püskülü yapraklarının, menekşelerin ve gül koncalarının resimlerini yaptırıyordu ona. Arasıra bunlara kendi eliyle bir iskete ya da bir kırlangıç ekliyordu. Hemen daima kederli ve ciddî, gayet vakur bir tavır takınıyordu. Bu ise adının o gülünç çınlayışına hiç uygun düşmemekteydi. Frances daha karşılarında soylu bir hüzne bürünmüş bu yüzü görür görmez, kardeşiyle birlikte nasıl katıla katıla güldüklerini hatırlıyordu. Sanki gıcık gelmiş de öksürüyorlarmış gibi, bu kahkahaları avuçlarının içinde geçiştirmek zorunda kalıyorlardı. Küçük dişi tropinin yüzü de Miss Merrybotham'mkini andırmaktaydı. Özellikle onun yüz ifadesi vardı onda da.

O arada Douglas: "Nasıl buldun onu?" diye sordu.

Doğrusu, ilk izlenim bir yana, Frances'in o dakikada yargı yürütmeğe pek aldırdığı yoktu: Zihni ile yüreği sorularla dolup taşıyordu. Fakat tanımadığı bu gencin önünde nasıl sorabilirdi bütün bu soruları? (Douglas onun için: "Sana Mimms'i tanıtayım, Sidney Hayvanat Bahçesi memurlarından," demişti.)

Genç kız: "Miss Merrybotham'a benziyor," dedi, sonra da bunun neden böyle olduğunu anlattı. "Güçlüğe filân uğramadınız ya?"

Douglas gülerek: "Uğramak da söz mü?" dedi. "Tam on bir tane vize, bir sürü de aşı kâğıdı almamız gerekti. Sahici bir insan için bile bunları bir araya getirmenin ne kadar güç olduğunu bilirsin. Uydurma bir kadın için olup bitenleri düşün artık: Hayvan deseydik yanımızda getiremezdik onu. Bereket versin savaş sırasında altı defa işgal altındaki topraklara paraşütle inmiştim: Sahte belgelerden anlarım biraz!"

— "Peki ama, yolculuk sırasında o ne yaptı?"

Douglas güleç bir şefkatle: "Büyük bir insan gibi davrandı," dedi.

Küçük dişi tropi hiç kımıldamaksızın, uslu uslu yerinde oturarak ikide bir bekleyiş, itaat ve ateşli sorular dolu bir bakışla Douglas'a bakıyordu. Douglas ona gülümsedi, ayaklarının dibinde duran bir çantadan, biraz yağlıca bir kâğıda sarılı bir sandviç çıkardı. Tıpkı bir köpeğin: "Bana da bir lokma verir belki," gibilerden, sofrada oturan efendisinin yanında yaptığı gibi, tropi de onun her hareketini izliyordu. Douglas şöyle bir fırlatışta sandviçi kolunun ön kısmında bir top gibi zıplattı, sonra havada yakaladı, tropi çocuksu bir tavırla kısa bir kahkaha kopardı. Böylece ağzındaki iri ve sivri beyaz dişlerle dört tane heybetli köpekdişi meydana çıktı. Douglas sandviçi uzattı. O da ince uzun parmaklı, sivri kesilerek kırmızı cilâ sürülmüş tırnaklariyle güneşten yanmış gibi esmer elini uzattı. Frances acaip bir heyecan duyarak: "Benim ellerimden daha güzel elleri var," diye düşünüyordu. Frances, tropinin tıpkı Miss Merrybotham'ın kremalı pasta yerkenki o asık yüzlü asilliği ile, sandviçi kuvvetle çiğneyişini seyrediyordu.

Douglas, Frances'e: "Adı Derry," dedi. Küçük tropi de adını işitince çiğneyişine ara verdi.

Frances: "Bakışı ressam Van Gogh'un pipolu portresindeki bakışını andırıyor, meğer ki Van Gogh çıldırmak üzereyken tropi gözlerine sahip bulunsun..." diye düşündü.

Douglas: "Ver," dedi, Derry sandviçin artanını ona uzattı. Douglas jambonlu ekmeği Frances'in avuçlarına koydu, sonra cesaret verici bir baş işareti yaparak küçük dişi tropiye bakıp gülümsedi. Tropi iki üç defa dikkatle Douglas'a, Frances'a baktı, sonunda *"please* (lütfen)" sözüne oldukça benziyen, *"bliss"* ile *"prise"* arası bir ses çıkardı, Frances de hiç çekinmeden sandviçi ona uzattı. Derry sandviçe dişlerini geçirmişti bile, fakat

Douglas sert bir tavırla "hişt! hişt!" deyince tropi: "Zan. kiyu *(Thank you* = Teşekkür ederim)" dedi, sonra yine biraz önce yaptığı gibi, o kısa ve çocuksu gülüşle güldü. Fakat hemen ardından da yüzü o hüzünlü vekarla dolu, dokunaklı ifadeyi yeniden edindi.

Frances: "Başından şu örtüyü kaldırsana," dedi, Douglas onun dediğini yaptı. Aynı anda da Derry, Miss Merrybotham'a benzemez oldu, yarı yarıya küçük bir dişi maymun ve gemicilerle düşüp kalkan bir yosma arasında, belirsiz bir çehre edindi. Kıvırcık kâküller halinde kaşlarına kadar inen yelesinden ileri geliyordu bu herhalde. Böyle başörtüsüz kalınca alnının bu yele altında anormal şekilde basık olduğu iyice görülmekteydi. Buna karşılık sandviç çiğnendiği sırada oynayan kadife gibi tüylü kulaklar, saç tutamları arasından çok yukarıya doğru yükseliyordu.

Frances hayretle sordu: "Nereye gidiyoruz?"

Gerçekten, araba Hammersmith üzerinden Londra'ya giden yoldan ayrılıp sağa sapmış, Windsor yoluna girmişti. Douglas gülümsedi, Frances'in elini avucuna alıp sıktı:

— "Kırallık Antropoloji Derneği bizim için Surrey'de küçük bir ev kiraladı," dedi. "Koruluklar içinde güzel bir köşk, çevresinde de evi yabancılardan gizliyen bir bahçe var." Sonra gülerek: "Hiç değilse ben bunun böyle olduğunu düşünüyorum," diye ekledi.

— "Derry... ile senin için mi?"

— "Derry ile *bizim* için. Yarından tezi yok evleneceğiz çünkü - sen istersen tabii."

— "Yarından tezi yok mu dedin, Douglas?"

— "Neden olmasın, Frances? Yeterince beklemedik mi?"

Gerçi Mimms adlı zat yolculuğun başından beri saygılı bakışını inatla kırlara doğru çevirmişti ama, Frances, Douglas'ı kucaklamağa cesaret edemedi.

Genç adam: "Şu birkaç aydan yararlanalım bari," dedi.

Sesi biraz boğuk çıkıyordu, kederliydi.

O zaman Frances de onun elini kavradı ama, gülümsiyerek değil de tersine, kaygılı bir ânilikle yaptı bunu. Gergin ve soran yüzünü Douglas'tan yana çevirdi, ağzının iki yanı titriyerek aşağıya sarktı.

Douglas: "Daha sonra," diye fısıldadı.

Motorun homurtusu ve yolun sarsıntısı yüzünden Derry uyuyakalmıştı. Kendini arkaya kaydırmış, başı tabiî bir eda ile Mimms'in kendisini iyi karşılayan omuzunu bulmuş; yanağını oraya dayamıştı. Gözkapakları esmerdi, ipek gibiydi, çok gür, uzun kirpikleri vardı. Kabarık çene kemiği üzerindeki ince dudakları aralanmış, kuvvetli köpekdişlerini hafifçe meydana çıkarmıştı. Çok yüksek olan kulaklardan biri meydana çıkmıştı. Olgun kayısı rengindeydi. Uyuyan yüzün bütününde kaygılı bir zâlimlikle karışık kederli bir tatlılık ifadesi vardı.

Douglas'la Frances ertesi gün değil de, on bir gün sonra, nihayet Londra'ya gidebilme imkânını buldukları zaman evlendiler.

Derry'nin yerleştirilmesi işi onları uğraştırmıştı. Bu esrarlı küçük kafanın içinden neler geçti acaba? Sidney'de, gebe kalışından önceki karantina sırasında yalnız -yani öbür tropilerden uzak- yaşamağa alışmış görünüyordu. İlkin Mimms'e, sonra daha fazlasıyla Douglas'a sadık bir köpek kadar bağlanmıştı. Nerde olurlarsa olsunlar, bundan hoşlanır görünüyordu. Bununla birlikte, Sunset Cottage'de geçirdikleri ilk gece serin hava yüzünden uyanan Mimms pencereyi açık, odayı boş buldu. Sonunda Derry'yi bahçede, porsuk ağaçlarıyla aşamadığı parmaklığın arasında saklanmış buldular.

Frances iki erkeğin, bu hale nenin sebep olabilece-

ği hakkında yürüttükleri tahminleri alaycı bir sabırla dinledi. Sonunda o da söze karışarak yavaşça:

— "Kıskanıyor da ondan," dedi.

Douglas: "Kimi kıskanıyor?" diye bağırdı.

— "Beni..." Sonra sahte bir tatlılıkla dolu bir gülümseyişle şunları ekledi: "Biz kadınlar, birbirimizin dilinden anlarız."

Douglas kulaklarına kadar kızardı.

Yalnız kaldıkları zaman: "Beni bağışladın mı?" diye sordu. Sonra mektubunda da yaptığı gibi, kendini savunmak için: "Sana hiçbir şey söylemiyebilirdim de," dedi.

— "Herşeyi öğrenmek için sen Sybil adını söylerken yüzüne bakmam yeterdi, Douglas'cığım. Ama şimdi Derry var ortada. Alışacak mı dersin?"

— "Neye?"

— "Benim varlığıma."

— "Onun kıskandığına sahiden inanıyor musun?"

İnanmak da lâzım geldi. Derry'nin Frances'e en küçük bir düşmanlık dahi göstermiş olmasından değil. Tersine, çok geçmeden görüldü ki, Frances'e de iki gence olduğu kadar bağlanmaktadır. Dayanamadığı şey Douglas'la Frances'in, kendi gözlerinden uzakta, yalnız kalmalarıydı. O zaman sinirli bir hal alıyor, ağzını bıçak açmıyor, evin içinde salma salma dolaşarak kapıları açıyordu. İkinci gece Frances'le Douglas yatmağa gidince Mimms, Derry'nin bileğini kendi bileğine bir iple bağladı. Fakat Derry yattığı hasırın üstünde o kadar çok kımıldadı ki, Mimms bir dakika bile uyuyamadı.

Karşı deney ise müsbet oldu: Ertesi gece Douglas küçük tropinin yanında yattı, o da hiçbir şey yapmadan uyudu. Douglas'ın yerini Frances aldı: Derry yine rahat rahat uyudu. Mimms bileğinde ip olduğu halde yine yerine geçti: Sabahleyin ip oradaydı ama küçük tropi kaybolmuştu. İpi çözmeyi, kapının kilidini açmayı, Douglas'-

ın odasını bulmayı becermişti. Onun yatağının önündeki küçük halının üzerinde uyuyordu.

Eve başka bir tertip vermek gerekti. Banyo, küçük bir oda haline sokuldu. Buraya her iki büyük odadan da geçiliyordu: Bunlardan birinde Mimms, öbüründe Douglas (daha sonra karı-koca birlikte) yatmağa başladılar. Douglas'ın kapısı açıksa Derry küçük odasında uslu uslu uykuya dalıyordu. Sonradan Douglas kapıyı kapatabiliyordu. Fakat sabahleyin önce Derry kalkarsa sanki onun yalnız olup olmadığını denetlemek istermiş gibi doğru Douglas'ın odasına giriyordu. Douglas tropiyi kovuyor, o da hiç ses çıkarmadan gidip hasırının üstünde yatıyordu.

Bununla birlikte nikâhtan sonra Frances'i Douglas'ın yanında bulunca ne yaptılarsa nafile oldu, onu yerine gönderemediler. Yatağın önündeki küçük seccadenin üzerine uzandı, yerinden kımıldamak istemedi. Çok geçmeden görüldü ki, kalkıp gitmektense kendini orada öldürtmeğe razı olacaktır. Bu sahne her gün yeniden olup bitti. Frances, Douglas'ı: "Aldırma canım, başa gelen çekilir," diye kandırdığına iyi etti muhakkak: Douglas kapıyı kilitlemek niyetindeydi. Derry işin farkına varsaydı, bu buluşu yüzünden muhakkak ki herşeye yeni baştan başlamak gerekecekti.

Frances bebeğiyle oynayan bir kız çocuğu gibi küçük tropi ile oynuyordu. Derry yıkanırken, temizlenirken yanında Frances bulunuyordu. Genç kadın böylesini daha uygun bulmaktaydı: Derry banyoda iken, yanardöner renkli ince tüylerine rağmen ya da bu tüyler yüzünden, fakat en çok pembe göğsü dolayısiyle, çok kadınca bir görünüşe sahipti... Sonra onu her gün de yıkamak gerekti, sert bir hayvan kokusu çıkarıyordu çünkü. İlk günler Frances onu kendisi sabunluyordu. Fakat Derry bu okşayıştan ötürü fazla şehvetli bir zevk duymağa başladı gerçekten: Gözlerini kapatıyor, hafif hafif inildiyor, arasıra kendinden geçer gibi oluyordu. Frances çabucak

ona kendi kendine sabunlanmayı öğretti. Derry'nin de bu iş için dört elini birden kullandığını gördükçe gözlerinden yaş gelinceye kadar gülüyordu: Sabun, sünger, fırça bir çeşit soytarıca hokkabazlıkla ellerinin birinden öbürüne geçip duruyordu. Frances'in güldüğünü görünce Derry de gülüyordu.

Genç kadın ona rob -daha doğrusu Hintli biçimi bol mantolar- dikmek için Londra'dan her çeşit kumaş satın almıştı: Batı biçimi bir rob içinde kambur sırtla uzun kollar, elbise giymiş bir maymunun halini biraz fazlaca akla getiriyordu. Derry giyinmekten gözle görülürcesine hoşlanıyor, bu konuda hafif-tertip şıklığa merak bile gösteriyordu hattâ. Seçme işi ona bırakılırsa daima en kırmızı kumaşı seçiyordu. Bu şıklık merakı süs eşyasını içine almıyordu. Frances onda mücevherlere karşı ilgi uyandırmağa çalışmıştı ama nafile. Derry birkaç saniye bunları elinde evirip çeviriyor, sonra bırakıveriyordu. Ayakkabı meselesi, çözülmesi imkânsız gibi göründü: Derry bunlara tahammül edemiyor, sakat bir kadın gibi yürüyordu. Sandalet giymeğe bile alışamadı hattâ. Üstelik sandaletler bu ayakların el olduklarını gizlemekten çok, belirtiyorlardı.

Günün birinde Frances ona makiyaj yapmak istedi. Fakat sonuç berbat oldu. Ağızın kıyısına sürülen ruj, dudakların yokluğunu daha da belirtti; yanaklara sürülen allık bunların pörsümüş, buruşuk görünüşlerini daha göze batar hale soktu: Derry elli altı yaşında olan Miss Merrybotham'dan daha yaşlı hale giriverdi birden.

Derry'nin varlığı ve bu yüzden Frances ile Douglas için ortaya çıkan meseleler, görüldüğü gibi, onların "balayı" nı biraz aksatmıştı. Evlendikten sonra yaptıkları yolculukta -üstelik hastalıklı ve alıngan da olan- öksüz bir kız yeğeni yanlarına almak zorunda kalmış gibi bir halleri vardı. Bu yüzden, başbaşa yalnız kalmanın zevklerini kaybettiler. Buna karşılık bir kazançları oldu:

Başbaşa olmada madalyanın bir de ters tarafı vardı: Karakterlerle duygular birbirine uyarken karşılaşılan güçlüklerdir bunlar. Karı-koca bu güçlüklerle karşılaşmadılar işte. Hattâ daha iyisi, bu sıkıcı istibdadın elinden (özellikle geceleri) kurtarabildikleri seyrek ânlar değerli bir nitelik edindi: Onlar da bundan ateşli bir şekilde yararlandılar. Kaygısızlık ve umudsuzlukla acaip şekilde karışmış bir ateşlilikti bu. Frances bu mutluluğun çok sürmiyeceğini biliyordu çünkü. Kısa vadeli olmağa mahkûm bir mutluluk. Umud yokluğu ile ancak düşünce yokluğu savaşabilir. Bu mutluluğun da, işte, bu düşünce yokluğu içinde tadını çıkarmak gerekiyordu. Frances, Douglas'ın tasarısının ne olduğunu iyice biliyordu artık. Önce: "Katiyen yapamazsın bunu!" diye bağırmıştı ama, Douglas sâkin sâkin şöyle demişti:

— "Her gün binlerce insan köpeğinin, kedisinin doğurduğu yavruları götürüp suda boğuyor. Hoşlanmadan yapıyorlar bu işi, ama yapıyorlar yine de."

— "Evet ama, onlar kedi yavrusu, köpek yavrusu!"

Douglas: "Eee, ne çıkar bundan?" diye cevap vermişti.

Genç kadın bu işi kabul edip etmiyeceğini kararlaştırmak için uzun uzun düşünmüştü. Kocasına kuşkularından hiç sözetmiyordu: Douglas kararını vermişti, kuşkuları anlatmak boş yere üzmek olurdu onu. Sonradan Frances, Douglas'ın bütün sebeplerini daha iyi anlamağa başladıkça yavaş yavaş bu hareketi kabule, daha sonra onaylamağa, sonunda da -pasif olarak değil bütün kafası, bütün gönlüyle- razı olmağa başladı buna: Kaygılı, yaralı, fakat gelecekteki bütün acıları yüklenmeğe hazır bir gönül.

Ara yerde sefer heyetinin bütün üyeleri -Kreps, Pop ve Greame'ler- vapurla dönmüşler, yanlarında da yirmi tane erkekle dişi getirmişlerdi. Dişilerin hepsi çeşitli biçimlerde döllenmiş bulunmaktaydı. Bütün parti için olduğu kadar bu gebe dişiler için de İşletme Şirketiyle

pazarlığa girişmek gerekmişti. Doğacak her yavrunun Şirket tarafından istenebileceği belirtilmişti. Douglas bu şart kabul edilsin diye ayak diremişti: Bu da tasarısına uygun düşüyordu çünkü.

Greame, tropilerin Londra'ya gelişlerinin gizli tutulmasını ve *Paranthropus Erectus*'tan basınla dergilerde ilk olarak sözetmek şerefinin -ki bu zaten onun hakkıydı- kendisine ait olmasını Kırallık Antropoloji Derneği'nden istemiş, bu isteği kabul edilmişti. Bereket versin, Julius Drexler'in utanmazlığı Dernek üyeleri arasında hiç hoş karşılanmamış, bu da Greame'in işine yaramıştı.

Öyle ki, Derry ile arkadaşlarının doğuracakları gün yaklaşırken ne halk arasına, ne de bilim ya da iş çevrelerine önemli hiçbir sır sızmış değildi. Böylece Douglas, tam da istediği gibi, serbest kalmış oluyordu.

Doğumlar için Dr. Williams uçakla Sidney'den geldi. Bütün doğumlar Kensington'da, Hayvanat Bahçesinin çarçabuk doğum kliniği haline sokuluvermiş binalarında birkaç gün ara ile yapıldı. Yalnız Derry hariç: Önceden kararlaştırıldığı gibi, Dr. Williams, Sunset Cottage'de doğurttu onu.

Haberi telefonla alan Greame'le karısı, Londra'dan koşup geldiler. İki ay önce Sybil, Frances'in evde yalnız olduğunu bildiği bir gün haber vermeksizin çıkagelmişti. O gittiği zaman Frances neşeyle kendi kendine: "Bu işte ben yenildim," diyordu. "Sahiden, basmakalıp duygular yıkılıp çöküverir böyle bir kadın karşısında," diye düşünüyordu. Sybil'in açıksözlülüğü, neşesi, canlı kuvveti ve Frances'e hemencecik gösterdiği gerçek sevgi, eskiyip acılaşmış hınçları bir sel gibi silip süpürüverdi. Frances: "Bu eller Douglas'a değdi, onu okşadı. Bu dudaklar onu öptü," diye düşünmeğe çabalamıştı ama, tam da bir çaba idi bu işte, bununla ilgili hayaller ise gözünün önüne gelemiyordu. Tersine, Frances bir ara -çok ânî olarak- kontrolsüz, çok ince şekilde kardeşçe bir sev-

gi atılışıyla sarsıldığını hissetti... Hele Sybil'in Douglas üzerinde ne şimdi, ne de eskiden, en ufak bir hak iddia etmemiş olduğu öylesine iyice belli, öylesine apaçık görünür haldeydi ki, Frances onun karşısında kendini güven içinde hissetti: "İleride bu kadar dolambaçsız olmıyan kadınlar önünde böyle bir güven duyamam belki," diye düşündü.

Sonradan Sybil'e karşı her zaman böylesine soylu duygular beslemedi. Bazen bir gülümseyişten, bir hareketten ya da bir sözden Sybil'in "bir istiridyeyi andıran" utanmazca hayalinin çıkıverdiği oluyordu. Fakat az sürüyordu bu. Sel herşeyi yeniden silip süpürüyor ve kıyılarında sadece tertemiz bir kum bırakıyordu. Bazen de Sybil'in karşısındayken Douglas'ın fazlaca tabiî, yani fazlaca unutkan bir tavır takınışına Frances'in güç katlandığı oluyordu. Douglas'm kendini gayet rahat hissettiği muhakkaktı. Ötedenberi görüldüğü üzere hiçbir arka düşünceye kapılmaksızın ilkin o kendi kendini affetmişti.

★

Frances'in yüreğinde gizliden gizliye hep ummakta olduğu bir şey vardı: İnsana fazlaca benziyen küçük bir tropinin doğuşu belki de Douglas'm verdiği kesin kararı sarsacaktı.

Şimdiyse yeni doğan yavru karşılarındaydı. İlk bakışta bütün yeni doğmuşlara benziyordu: Kıpkırmızıydı, buruş-buruştu, ekşi suratlıydı. Fakat kayısı rengindeydi. Her yanı ince, sarı bir ayva tüyü ile kaplıydı. Willy: "Domuzların tüyleri gibi," diyordu. Dört eli, küçük uzun kolları, çok yüksek kepçe gibi kulakları, omuzları arasına ileriye doğru oturtulmuş bir başı vardı. Greame onun ağzını açtı: "Sahici tropi yavrularına göre çene kemiği daha açık bir "U" biçiminde," dedi. Kaş kemerleri daha az belirliydi belki. Kafatası... için bir ka-

rara varmak üzere vakit çok erkendi. Netice itibariyle az şey.

Douglas: "Şüphe yok mu?" diye sordu.

Greame: "Hayır," dedi. "Bir tropi bu."

Frances ses çıkarmıyordu. İki körpe kolun kendisini kucakladığını hissetti: Sybil'in kollarıydı bunlar. Sybil'in kendisini bitişik odaya götürmesine ses çıkarmadı, uzun zaman arkadaşının elini kendi avucunda ihtilâçlı bir şekilde sıktı. İkisi de tek söz söylemediler. Fakat sessizlik içinde geçen o saatin, dostluklarını sürekli olarak mühürlemek gibi bir sonucu oldu.

Frances'te sadece geçici bir zaaf oldu bu. Ertesi sabah yeni doğan yavruyu giydiren o oldu. Kundakladı, sırtına küçük bir hırka giydirdi, tüylü başına bir başlık geçirdi. Sonra sanki kendi çocuklarıymış gibi Douglas'ın kucağına verdi onu.

Bir saat sonra Guildford'da Douglas papazın evinin kapısını çalıyordu. Papaz onu birkaç dakika bekletti. Özür dileyerek:

— "Sabahları erken kalkamıyorum artık," dedi. "Dehşetli başım dönüyor... Karaciğerimle midem anlaşamıyorlar, yaşlanmağa yüz tutan Devlette anarşi yerleşmeğe başladı... Onları da birbirlerini sevmeğe inandırmak için kiliseye gelenlere yaptığım kadar uğraşmam gerek..." Sonra dalgın dalgın hırkayı kaldırdı: "Nurtopu gibi bir bebek maşallah, vaftiz ettirmek için geldiniz herhalde?"

— "Evet efendim."

— "Kiliseye inelim. Vaftiz annesiyle vaftiz babası bizi orada bekliyorlardır herhalde."

Douglas: "Hayır, yalnızım," dedi.

Rahip: "İyi ama..." diye söze başladı, sonra şaşkın şaşkın Douglas'a baktı.

— "Durum beni böyle yapmağa zorluyordu da efendim."

Rahip kapının tokmağını bıraktı. Yaklaşarak:

— "Yaa," dedi. "Niyetiniz herhalde... Sizi dinliyorum evlâdım."

— "Yeni evlendim efendim, bu çocuk da evlilik dışı dünyaya geldi."

Rahibin yüzünde bilgili bir ifade ile birlikte sertlik, anlayış ve hoşgörürlük aynı anda belirdi.

Douglas: "Bu tören en büyük gizlilik içinde olup bitsin istiyorum," dedi.

Papaz gözlerini kapayıp başını salladı:

— "Bana söylendiğine göre, yanınızda bahçevanlık eden bir bahçevanla karısı çalışıyorlarmış. Acaba onlardan istesek..."

Papaz gözlerini hep kapalı tutuyordu.

Douglas: "Bu işi yalnız karımla benim bilmemizi çok istiyorum," dedi. "Karım bu çocuğun varlığını büyük bir yürek asilliği ile kabul ediyor. Onun herkes içinde acı duymamasına göz-kulak olmak da bana düşüyor..."

Papaz: "İstediğiniz gibi yaparız, bir dakika bekleyin beni," dedi.

Çok geçmeden geri geldi, yanında yaşlı karı-koca vardı. Hep birden kiliseye indiler. Yaşlı kadın çocuğu vaftiz suyunun kurnası üzerinde tuttu. Douglas'ın hoşuna gitsin diye: "Ne kadar da size benziyor," demek istiyordu, ömrü boyunca çok çirkin epey yeni doğmuş çocuk da görmüştü ama, buna benziyenini... Çocuk Gerald ve Ralph adları ile deftere yazıldı.

— "Kimden olma?"

— "Douglas M. Templemore'dan."

— "Kimden doğma?"

— "Anasının yalnız küçük adı var. Yeni Gineli bir yerli kadın. Derry diyorlar ona."

Yaşlı kadın: "Hımmm, işin aslı buymuş demek..." diye düşündü.

Papaz kararsız bir çekingenlikle kalemini on oniki defa defterin üzerinde evirip çevirdi. Bu sefer yüzü de-

rin bir ayıplamayı güçlükle gizliyordu. Sonunda yazmağa başlıyarak:

— "... yerli... bir kadından..." dedi.

Douglas'a, vaftiz babasına, vaftiz annesine imza attırdı. Tek söz söylemeksizin defteri kapattı. Douglas: "Hayır işleriniz için," diyerek ona bir tomar para uzattı. Papaz yüzünde hep o sessiz ciddilik olduğu halde başını eğdi.

Douglas: "Şimdi de gidip çocuğu nüfusa yazdırayım," dedi. "Tanıklarım yok. Acaba yine rica etsem..."

İhtiyarlar papazın yüzüne baktılar. Onun bakışında: "Olmaz... Sakın ha..." anlamına gelen kesin bir yasaklama okumamış olacaklar ki, kadın: "Vallaha, bize kalırsa peki..." dedi, üçü birden yola çıktılar. Yaşlı kadının dili ucunda birkaç soru vardı ama, cesaret edemiyordu sormağa. Uyuyan çocuğu kucağında taşıyordu hep. İleride onun ne gibi bir yüzü olacağını gözünün önüne getirmeğe çalışıyordu. Bir mahalle okulunda, alaycı arkadaşların arasında görüyordu onu: "Zavallı yavrucak... Çok çektirecekler ona..."

Nüfus memurunun önünde işler çatallaştı. Adam: "Meçhul bir anneden doğma..." diye hiçbir çocuğu nüfus kütüğüne kaydetmediğini söylüyor, boyuna: "İngiliz kanunlarına göre..." deyip duruyordu.

Douglas ise sabırla şöyle cevap veriyordu:

— "Çocuk var, değil mi? İşte burada, gözünüzün önünde..."

— "Evet..."

— "Kanunen babası olmasaydı, yine de kütüğe yazacaksınız onu: Her doğumun kaydedilmesi lâzım."

— "Orası öyle, ama..."

— "İşte bu insanlar da çocuğun benim evimde, Sunset Cottage'de doğduğuna, benim adım altında vaftiz edildiğine tanıklık ediyorlar."

— "İyi ama, ana nerde? Çocuğu dünyaya getirirken ordaydı, değil mi? Varolması, herkesin onu tanıma-

sı, onun da bir ada sahip olması lâzım, değil mi ya?"

— "Adı Derry demiştim ya."

— "Bir ad değil ki bu! Medenî bir durum göstermiyor!"

— "Kadının başka adı yok. Yine söylüyorum, yerli bir kadın o."

Bu yıpratıcı maçtan Douglas puan hesabiyle galip çıktı. Nüfus memuru pes etti, o da anneyi: "Derry adında tanınan yerli bir kadın," diye yazdı.

Derry çevresindekilerin ellerini sıktı, yaşlı "tanık" lara dolgun bir bahşiş verdi, çocuğu kucağına aldı, Sunset Cottage'e dönmek üzere yola çıktı.

Douglas'la Frances öğlesonunu beşiğin başucunda, uyuyan çocuğu seyretmekle geçirdiler. Genç kadın kendini avutmak için küçük kırmızı yüzde hayvanlığın akla gelebilecek bütün izlerini araştırıyordu. Bunlar da birçoktu şüphesiz. Çok yüksek olan kulaklar bir yana alın basıktı, ortasında ok biçimi bir ibik embriyonu deriyi kabartmıştı. Küçük ağız, hayvan ağzı gibi ileriye doğru çıkıktı. Ön tarafı çıkıntısız olan sağlam alt çene kemiği çenel'e irice bir çıkıntıyla bitişmişti. Omuzların -hemen hemen boyunsuz olan- kafatasına kulakların ardında ulaşır gibi bir halleri vardı. Ama yine de, bu ayrıntılar üzerinde durmak için yaptığı çabalarına rağmen, Frances önündeki bu küçük yaratığı bir insan yavrusu saymaktan kendini alamıyordu. İki defa uyandı, bağırdı, ağladı. Küçük dil, ardına kadar açık ağızın içinde titriyordu. Pembe tırnaklı küçük ellerini kımıldatmaktaydı. Frances içi burkularak emzikli süt şişesini onun ağzına verdi. Çocuk sütü oburcasına emdi, yine uykuya daldı.

Akşam olurken Douglas'la Frances bir iki lokma bir şey yediler. Sonra kolkola girip elele vererek, parmaklarını kenetleyip sıkarak ağaçlıklı yolda gezindiler. Konuşmuyorlardı. Arasıra Frances yanağını Douglas'ın yüzüne sürerek okşuyor, ya da onun elini öpüyordu. Ge-

ce iyiden iyiye bastırınca "dönelim artık," dediler.

Genç kadın merdivenin altbaşında Douglas'ı uzun süren bir dakika boyunca kucakladı. Sonra -canı istemiyordu ama, söz vermişti bir kere- yatmağa çıktı. Uyuyabilmek için de ilâç aldı.

Douglas masasının başına geçip bir şeyler yazmağa başladı. Olup bitenlerin eksiksiz bir andıcıydı bu. Arada bir duruyor, yaz gecesi içinde hışırtılarla dolu bahçeye gidip bir sigara içiyor; ya da geniş koltuklardan birine gömülüp bir pipo tüttürüyor, sonra yine çalışmağa başlıyordu.

Saat dörde doğru işini bitirdi. Şafağın ilk ışıklarıyla sararan bir göğe karşı pencereyi ardına kadar açtı. Çocuk uyandı, ağlamağa başladı. Douglas süt şişelerinden birini ılındırdı. Çocuk sütü içip yine uyudu. Douglas tekrar pencerenin önüne geldi. Gökyüzünün açık mora, daha sonra pembeye geçişini seyretti. Nihayet güneş çıkmak üzereydi ki pencereyi kapadı. Telefonu açtı, Guildford'da Dr. Figgins'i aradı:

—"Sizi böyle erken saatte rahatsız ettiğim için özür dilerim," dedi, sonra ekledi: "Bir ölüm vak'ası var da."

Kırmızılı siyahlı etiketiyle şişe ve şırınga çekmedeydi. Şırıngayı yavaş yavaş doldurdu. Parmakları titremiyordu.

XI

Dâvası Eylül ayında ağırcezaya geldiği zaman, Douglas maçın ilk yarısını kazanmış, kamu oyunu kendinden yana çevirmişti. Ama herkes ondan yana değildi, aleyhinde olanlar da vardı. Fakat gazeteler dâva ile doluydu, Tooting'de olduğu kadar Chelsea'de, Oxford'da olduğu kadar Newcastle'de de bütün konuşmalar bunun üzerineydi. Paris bile bunun sözünü etmeğe başlamıştı,

New York ise kulak kabartıyordu. İşi örtbas etmek ya buna aldırmamak kimsenin elinde değildi artık.

Herşey Derry ile arkadaşlarının ve doğurdukları yavruların resimlerinden çıkmıştı. "Daily Picture" yayınlamıştı bunları. Londralıların bütün hayvanlara besledikleri sevgiyi hep biliriz (Hayvanat Bahçesinde doğan Brumas adlı küçük beyaz ayı birkaç hafta içinde bir milyondan fazla ziyaretçiyi oraya çekmişti. Herkes: "Brumas'ı gördünüz mü?" diye soruyordu birbirine). Halk tropiler üzerinde bir fikir edinmek istedi. Fakat Vancruysen basiretli adamdı, her yerde sözünü geçiriyordu: Tropiler Londra'ya gelir gelmez Sağlık Bakanlığı bunların karantinaya alınmaları için Hayvanat Bahçesine emir vermiş, halkın gelip bunları görmesini yasak etmişti. Fakat İngiliz dokumacıları da borularını daha az öttürmüyorlardı. "Daily Picture" resimleri basınca -önceden de kestirildiği gibi- on binlerce protesto mektubu gelmeğe başladı. Avam Kamarasında yaşlı bir muhafazakâr milletvekilinin dokunaklı bir alayla dolu soru önergesi üzerine hükûmet sorguya çekilince, yasağı kaldırdı. O kadar çok ziyaretçi geldi ki, Brumas için de yapıldığı gibi, pazar günleri otobüs sayısını on katına çıkarmak gerekti. Çok geçmeden tropilerin süksesi beyaz ayınınkini epey geride bırakmıştı.

Kavga apaçık bir hal aldı: İnsan mıydı bunlar, yoksa maymun mu? Douglas bir cani miydi, yoksa iyiliksever bir insan mı? Onun yüzünden gayet kendi halinde iki eski kadın dostun mahalle karıları gibi kavga ettikleri; nişanlıların birbirlerinden ayrıldıkları oluyordu.

Duruşma başlamadan az önce "Evening Tribune" kavgaların ateşliliğini şu sözlerle özetledi:

DOUGLAS TEMPLEMORE NİŞAN MI ALACAK, YOKSA ASILACAK MI?

Başlığın altında da Kingsway Hall'de Hayvan Dostları Derneği'nin toplantısı sonunda çıkan kavganın hikâyesi vardı (Bu Hayvan Dostları Derneği, Hayvanları Koruma Derneği'nin sol kanadının ayrılması üzerine kurulmuştu: Birincisi ikinciyi gevşeklik ve ihmalcilikle suçluyordu).

Yazı şöyle diyordu: Toplantıda carî işler karara bağlandıktan sonra Bayan Başkan ayağa kalkarak heyecanlı bir sesle şunları söyledi:

— "Birkaç haftaya kadar bir kahramanın duruşması başlıyor. Verilecek kararı etkiliyemeyiz. Bildiğiniz gibi, düşündüklerimizi açıktan açığa söylemeğe hakkımız da yok hattâ. Yoksa yargıçlara hakaret hakkındaki kanunun kapsamına girmiş oluruz. Fakat Douglas Templemore için daha şimdiden bir şeref pâyesi istemekten kim alıkoyabilir bizi? Sonradan bu ağır basmaz mı adaletin terazisinde? Böyle düşünen var mı içinizde?"

Ufak-tefek bir hanım ayağa kalktı: "İyice anlıyamadım," dedi. "Ne gibi bir yararlık gösterdi bu adam? Çocuğunu öldürmedi mi?"

Bayan Başkan: "Bu küçük varlığı kardeşleri uğurunda kurban etti o," dedi. "Onlar o korkunç Takura Şirketi tarafından zâlimce bir köleliğe, çekilmez bir hayata mahkûm edilmişlerdi. Kendi kedisini, sadık köpeğini hain ellere düşmüş görmektense, hangimiz o zavallı hayvancağızı öldürmez? Douglas Templemore kahramanca bir hareket yapıp kendini onlara feda etmeseydi, bu sevimli hayvanların ne gibi bir kadere mahkûm olduklarını bilmezlikten gelebilir miyiz? Öyle bir kader ki, ne yazık, hâlâ tehdide devam ediyor onları."

O sırada salondakilerden bir bay ayağa kalkmıştı.

Uzun boylu ve zayıftı, kızıl renkte pos bıyıkları vardı:

— "Bayan Başkan, bize tropilerden sözederken: "Bu hayvanlar" diyor," dedi. "Evvelâ tropileri hayvan saymak, bunları hamal gibi çalıştırmak için tam da böyle bir şeyi bekliyenlerin ekmeğine yağ sürmek olur. İkinci olarak, eğer bunlar hayvansalar, Derneğimiz neden karışacak bu işe? Kimsenin onlara kötü muamele etmeğe niyeti yok. Ama Bayan Başkan insanlara yaptırılan işlerin hayvanlara da yaptırılmasının, onlara kötü muamele edildiği anlamına geldiğini düşünüyorsa, o başka. Nihayet ve üçüncü olarak, bu tropileri ben de gördüm. Bunların taşları yonttuklarını, şekillerle oyuncak binaları yaptıklarını, sonra birlikte oynayıp eğlendiklerini gördüm. Bayan Başkana bildirmekle şeref duyarım ki, onlar da onun gibi, benim gibi insandır. Bana bunun tersini söyletecek olan da, onların ayak parmaklarının biçimi değildir. Şimdi de diyorum ki, bu Templemore oğlunu öldürmüştür, işte bu kadar. Bunu bir kısraktan, yahut bir keçiden de peydahlamış olsa, oğludur onun! Şunu da söyliyeyim ki, bir insanın çocuklarını götürüp köpek yavrusu gibi suda boğmasına göz yumulursa, çok geçmeden İngiltere'nin batıp yıkıldığının resmidir. Onun için, ben Templemore'un asılması lehinde oy veriyorum!"

Bunları söyledikten sonra oturmak istedi ama, bunu yapmağa vakit bulamadı. Dış görünüşleri gayet barışçı olan altı tane kadar hanım büyük bir hışımla onun çevresini sarıvermişlerdi birden: Bu sevimli, nazlı, tatlı hayvancıklar insandı ha? Bu çok hoş hayvanlar insandı, öyle mi? Hele bir daha söylesindi bunu!

Bunun üzerine başka kimseler de şunu hatırlatmak istediler: "Bu öfkeli hanımlar tropilere sevgi gösterelim derken onların felâketlerini hazırlıyorlar; çünkü deminden beri gırtlağımızı paralıyarak onlara anlatmak istiyoruz ki..."

Fakat sözlerini bitiremediler. Öfkeli hanımlar takviye aldılar. Bir an içinde koca salon ikiye ayrıldı: Ha-

zır bulunanların yarısı tropiler için "insandır", yarısı da "hayvandır"diyordu. Bayan Başkan duruma hâkim olamıyor, küçücük bir çıngırağı umudsuz bir tavırla sallayıp duruyordu ama, boşuna. Salonu boşaltmak için polise başvurmak gerekti.

Bir de açık mektup çıktı ortaya: "Kidderminster Hristiyan Anneler Derneği" imzasını taşıyordu. "Times" gazetesinde yayınlandı, yankıları büyük oldu. "Sayın Bay, Papa hazretleriyle Canterbury Başpiskoposu cenaplarının dikkatlerini çekmek üzere bu mektubumuza sütunlarınızda yer vermenizi rica ederiz..." diye başlıyordu.

Sonra da rahip Dillighan'ı bunca zamandır azap içinde kıvrandıran soruyu kısaca soruyordu: Hayvanat Bahçesindeki beş küçük tropi yavrusu kutsal vaftiz töreninden yoksun bırakılmalı mı, bırakılmamalı mı? Bu yaratıkların kilise dışında, geçici bir vaftiz dahi görmemiş olmaları "birer anne ve hristiyan olarak vicdanlarını azap içinde bırakmaktaydı". Bu hal onlara "uykuda bile rahat, huzur vermiyordu". Onun için, bu yüksek kilise makamlarından bu konuda yetkili seslerini duyurmalarını; bu küçük varlıkları İsa'nın ümmeti içine almak gerekip gerekmediğini söylemelerini rica ediyorlardı.

Vatikan'dan ses çıkmadı. Başpiskopos ise herkesin biraz ıkmtılı-sıkıntılı bulduğu bir mektupta şu cevabı verdi:

"Gerçekten, bu iş bütün hristiyanların vicdanlarını meşgul edip tereddüt içinde bırakacak olan ciddî bir meseleyi ortaya atmaktadır. Fakat, öğrendiğime göre, bu tropilerin niteliği, görülmekte olan bir dâvanın önemli bir unsurunu teşkil edecektir. Böylece, olay yargılama safhasında olduğundan, bu konuda bir düşünce ileri sürmek muhakkak ki yersiz olacaktır."

Görüldüğü gibi, bu dâva oldukça ateşli bir hava için-

de başlamak üzereydi. Fakat Douglas İngiltere halkının tropilerin kaderine büyük ilgi gösterdiğini görüp sevindikten sonra, aynı ilginin asıl meseleyi gürültüye getirmesinden korkmağa başlıyordu.

Her gün onun adına, Vale of Health'e bir sürü mektup geliyordu. Frances de bunları alıp ona, Wormwood Scrubs cezaevine götürüyordu. Mektupların çoğunda cesaret verici sözler, kimisinde de küfürler, hakaretler vardı. Fakat genel olarak hepsi öfkelendiriyordu onu: "Bu enayiler iyi yoldalar ama, kötü sebepler yüzünden!" diye bağırıyordu.

Kimi zaman Sybil de Frances'le birlikte cezaevine geliyordu. Bu ziyaretlerden birinde sordu: "Ne gibi kötü sebepler? Bana öyle geliyor ki, tersine..."

Douglas öfkeyle: "Herşeyi karmakarışık ediyorlar," dedi. "Ben o küçük yaratığı yalnız hayvan dostlarının hoşuna gitmek için öldürmüşüm sanki! Ötekilere gelince, onlar bende bir çeşit aptal kurbandan başka şey görmüyorlar. Bu aptallardan biri bana ne yazsa iyi: "Sen yeni bir Dreyfus'sün!.." diyor. Asıl meselenin ne olduğunu gerçekten anlamaları için kendimi astırmam mı gerekecek yoksa?"

Beri yandan, Sybil'e varıncaya kadar herkes, sonunda sinirine dokunuyordu onun.

Sybil: "Ben ne yaptım ki Douglas'a?" diye soruyordu Frances'e. "Tek söz söylesem öfkelenivériyor."

Frances: "Sen onun kusuruna bakma," diyordu. "Kellesini koltuğuna aldı, unutma!"

Sybil: "Unuttuğum yok," diyordu ama Frances'in sapsarı olduğunu görünce: "Sen de kızma Allahaşkına!" diye yalvarıyordu. "Söyle bana, ne gibi bir münasebetsiz şey söyledim?"

Frances: "Kızmıyorum da korkuyorum," diye itiraf ediyordu. "Onun hesabına korkuyorum. Alt tarafı o da korkuyor ya. Öfkelenişine sebep de senin bazen: "Boynuma ipi takacaklar," dediği insanlar gibi konuşman."

Sybil: "Nasıl yani, anlıyamadım?" dedi.

— "Dâvayı küçümsiyerek. Çok kişilerin ve açıkça söylemesen bile, eminim ki senin de beklediğin, bir çeşit belirsiz statükonun muhafazası. Bunlar muhakkak ki tropiler rahat bırakılsın, Douglas da beraat etsin isterler. Ama alt tarafına uzun boylu aldırış etmezler."

— "Alt tarafı dediğin ne? Tropilerin insan olup olmadıkları hakkında karar verilmesi mi?"

— "Evet. Aslında herkesin zihnini kurcalıyan da bu. Sen de öylesin, tersini söyleme."

— "Aldırdığım bile yok: Bunun bilimsel olmadığını düşünmeğe devam ediyorum sadece."

— "Ama hepsi bir kapıya çıkar: Douglas jürinin onlar ya da senin gibi düşündüğünü; olayların içyüzüne inmeksizin bu işten yakasını sıyırmağa çalıştığını sezerse suçlu olduğunu o kadar kuvvetle ileri sürecek, başını öylesine yakından ortaya koyacaktır ki yargıçlar, son iskambil de masanın üstüne düşene kadar bu oyunu onunla birlikte oynamak zorunda kalacaklardır: Son iskambille birlikte onun kesik başı yere düşse de hattâ!"

— "Aptalca bir oyun olur bu!"

— "Ama Douglas oynıyacak bunu, Sybil. Bazen düşündükçe yüreğim ağzıma geliyor ama, yine de haksız çıkaramıyorum onu. Ben de tıpkı onun gibi, kararsız oynayan oyuncuları sevmem: Hani bir el üzerine bir serveti cesaretle koyarlar da sonra koydukları parayı hemencecik, kaçamak tarafından geri almağa çalışırlar... Sanıyor musun ki, o küçük yaratığı öldürmüş olmağa -hem şimdi de boş yere öldürmüş olmağa- tahammül edecek? Sonra gösterdiği hoşgörürlükten ötürü mahkemeye teşekkür ederek ellerini cebine sokacak da çekip gidecek? Çok acı bir yenilgi olur bu."

— "Don Kişot adında biri de kumara yatırdığı parayı geri almak istemiyordu. Tropiler çok sevimli yaratıklar, kabul ama emin ol ki Douglas gibi bir tek insanın hayatına bedel değiller."

Frances omuzlarını silkti, yavaşça: "İşin bu yanı çoktaaan geride kaldı," dedi.

— "Neymiş geride kalan?"

— "Tropilerin kaderi, Sybil. Anlamayışın tuhaf doğrusu."

— "Douglas ne bekliyor öyleyse bu dâvadan?"

— "Doğrusu şu ki, şimdiye kadar açıklanandan fazla bir şey beklediği yok. Belki sahiden pek bir şey çıkmıyacak bundan. Önceden bilinemez ki!"

— "Öyleyse çılgınlık bu!"

— "Belki öyle. Ama belki de tersine, önceden kestirilemiyeen zincirleme olaylar çıkacak. İnsan hiçbir şeye girişmezse nasıl bilebilir bunu? "Tayfun"un kaptanını hatırlarsın herhalde."

— "Evet... Hayır... Neden?"

— "Douglas ona benziyor da ondan... "Fırtınadan kaçsam mı acaba?" diye sorar kaptan kendi kendine. "Tekne için de, kendi canım için de en akıllıcası bu değil mi?" Derken gemisinin sahibi olan armatörleri düşünür: "Bana diyecekler ki: Bu yolculuk pahalıya maloldu, amma da kömür yakmışsın!" Ben de onlara derim ki: "Kötü havadan kaçmak için iki bin mil öteden dolaştım." Diyecekler ki: "Vay canına! Amma da kötü havaymış bu!" Ben de diyeceğim ki: "Vallaha haberim yok, kaçtım ondan çünkü." İşte onun için kaptan da burnunun doğrusuna, fırtınanın içine dalar..."

— "Douglas da onun gibi yapacak..." Sonra içini çekerek ilâve etti: "Vallaha, bu tipte insanları hiçbir zaman anlıyamıyacağım ben... Bütün bu işlerden çıkacak olan iyilik ne ki?"

— "Bilmem ki... Yeni bir "iyi haber" gibi bir şey belki... Dinle beni Sybil, sen kendin... ne Tanrı'ya inanırsın ne Şeytan'a, bilirim... Ama yine de... ruh gibi bir söz, bir şey ifade etmiyor mu senin için gerçekten?"

Sybil: "Etmez olur mu, etmez olur mu?" dedi. "Herkes için nasılsa benim için de öyle. Yalnız, bir şartla, il-

kin bunun ne olduğu anlatılmalı bana. Ya da daha doğrusu, bunun ne gibi bir işaretten tanınacağı söylenmeli."

— "İşte Douglas da bunu söylüyor ya!"

Sybil gülümsiyerek: "Ona şüphe yok," dedi, "bunu onun kulağına fısılıyan benim çünkü."

— "Tamam, Sybil: Bu işaret ne? Cevap verebilir misin?"

— "Cevap verilebilseydi, ne olduğu da bilinirdi."

Frances atılarak: "Cevap verilememesi acaip değil mi işte?" dedi. "Şunda herkes mutabık: Dudağı tepsili bir zenci kadını ele alalım. Bu kadın zekâdan yana Einstein'a değil de bir şempanzeye yüz kere daha yakındır. Ama şempanzede olmayan, yerine de konulamıyacak olan bir nesneyi Einstein'la paylaşmaktadır: Ruh diye, ya da başka türlü adlandırılan bir nesneyi. Ama dediğin gibi, Sybil, bunun böyle olduğunu hangi *işarete* bakarak anlıyoruz? Bunca zaman bunun üstüne bu kadar kavga edilsin de buna hâlâ cevap verilemesin, inanılmaz şey değil mi? Bu şüphe götürmez işaret üzerinde anlaşmaya varılamasın? Öyle değil mi?"

— "Evet, sahiden öyle belki..."

— "Sen ahlâk denen şeye aldırmamakla övünüyorsun, Sybil. Böyle oluşun tam da bu işaretin görünmeyişinden dolayı değil mi acaba? Bu işaret belirli, açık olsaydı sen de davranışlarını ona uydurmaz mıydın?"

Sybil cevap vermeği kararlaştırmadan önce düşünür göründü:

— "Belki..." diye tekrarladı. "Tam da üstüne bastın Frances, oysa ötedenberi oldukça iyi gizlerim ben bunu..." Acaip bir şekilde tavır değiştirerek devam etti: "Ahlâk denen nesneye aldırmam, evet öyle, ama bundan ötürü de böbürlenmiyorum, inan bana... Yaşayışım hakkında çoğu zaman ne düşünüldüğünden habersiz değilim, biliyorsun... Ama bilmediğin şey şu herhalde: Bu yüzden acı çektiğim oluyor bazen. Düşünülen şeylerden ötürü değil şüphesiz! Fakat bu yaşayışın böylesine topyekûn şekilde bana, yal-

nız bana bağlı oluşundan... Yalnız benim yargıma bağlı oluşundan... Bu yüzden bazen... bende panik uyandıran bir başdönmesi duyuyorum... Şaşırtıyor muyum seni, Frances? Daha az âciz, daha kuvvetli görünüyordum sana, değil mi? Hiç kimse kuvvetli değildir, uydurmadır, sahtedir bu. Gökyüzü boştur Frances, boştur gerçekten ama insan bunu ne kadar bilse yine de alışamaz. Yapıp ettiklerimizin hiçbir anlamları olmadığına alışılamaz... İyi eylemlerin de, kötü eylemlerin de sırf tesadüfün etkisiyle iyilik ya da kötülük doğurduklarına alışılamaz... Tanrı her zaman; her zaman sessizdir... İyilikle kötülüğü üzerine kuracak temel olarak, niyetlerden meydana gelme kaypak kumlardan başka şeyimiz yok... Hiçbir şey yol göstermiyor bize..." İçini çekti: "Her Allahın günü de hoş bir şey değil bu."

Frances yavaşça şöyle dedi: "Peki, ya Douglas nihayet kendisine cevap verilmesi gibi bir sonucu elde ederse... Sonunda bu *işaretin* belirmesini, ortaya çıkmasını sağlarsa... Tropileri de aramıza almamız için onların göstermeleri gereken işareti hani... Bizler ki insanlık denen o gizli tarikatin üyeleriyiz ve o da üyelerinden bir ruh sahibi olmalarını istiyor... Yapıp ettiklerimiz, insan olarak bütün yapıp ettiklerimiz de aynı anda böyle bir işaretin üzerine kurulmuş olmıyacak mı Sybil? Senin dediğin gibi, niyetlerin kaypak kumları üzerine değil, iyilikle kötülüğün yakalanamaz hayaletleri üzerine değil de bizim *varlığımızın* sarsılmaz graniti üzerine bir defalığına, sıkı sıkıya kurulmuş, yerleşmiş olsalar... Bu senin için bile bir rahatlık, bir huzur, bir yol gösterici olmaz mı yani?"

Sybil: "Varlığımızın üzerine..." diye mırıldandı.

Frances sanki bir çeşit hüzünle yavaşça: "Biz istesek de, istemesek de," dedi.

Sybil: "Varlığımızın üzerine..." diye tekrarlıyordu.

Frances: "İyilikle kötülüğün berisinde," diye mırıldandı.

Sybil: "Biz neyiz, gerçekten bilinebilir mi bu?" dedi. Bunları da bir öğrenci kız edasıyle, heyecan verici bir saflık ve körpelikle söyledi. Öğrenci kız sesiyle Frances'e soruyordu hep: "Bilinebilecek mi sanırsın?"

Frances: "Tropiler için bilinebilirse bizim için de bilinebilir demek, Sybil," dedi. "Fakat bunun için de Douglas'ı bir Don Kişot olarak hatıra getirmemek gerek." İnançla üzüntünün birbirine karıştığı hafif bir fısıltıyla: "Ona güvenmek gerek, sonuna kadar," dedi. "Onun özgeçisinin meyvelerinin olgunlaşmasını görmeden hepimiz ölmek zorunda kalsak bile hattâ..." Sonra daha kuvvetle şunları ekledi: "Alt tarafı, ilk defa olmıyacak ki bu! Hani Epir'deki Donoda'da, Zeus tapınağının önünde kutsal meşeler varmış. Kâhinler onların hışırtılarını dinliyerek gaipten haber verirlermiş. İşte tıpkı bu meşelerin başlangıçta sağırlara hitabeder görünmeleri gibi bir şey ilk defa olmıyacak ki... Günün birinde bu hafif fısıltının bir umud şarkısı halinde gürleyivermesi de ilk defa olmıyacak."

XII

— "Doktor Figgins!"

Savcılığın gösterdiği ilk tanıktı bu. Yemin etti, tanıklar bölmesindeki yerini aldı. Mahkeme başkanı yargıç Draper, sıcak tutan beyaz perukanın altında alnının terini belirsiz bir şekilde sildi. Bu eylül sonunda, fırtınalı zamanlarda görülen ağır bir sıcaklık vardı.

Kırallık savcısı Sir C. W. Minchett yaylım ateşe başladı:

— "Tanıktan sorularımıza yorum eklemeksizin cevap vermesini istiyeceğiz," dedi. "Bildiğimize göre siz 7 Haziran günü sabahın saat beşinde telefonla çağırılmışsınız, Sunset Gottage'e gitmişsiniz. Burada yeni doğmuş bir erkek çocuğun öldüğünü tesbit etmişsiniz. Öyle mi?"

— "Evet."

— "Ölümü tesbit etmesi için polisi de siz kendiniz mi çağırdınız?"

— "Evet."

— "Ölüm, beş santigram striknin klorhidrat şırınga edilmesi sonucunda olmuş, bu ise iri boyda bir hayvanı bile hemen öldürecek bir miktarmış, öyle mi?"

— "Evet."

— Sanık bu iğneyi o sabah, önceden tasarlıyarak yaptığını söylemiş, öyle mi?"

— "Evet."

— "Bu sözlerin gerçeğe uygun olduklarını tesbit edebildiniz mi?

— "Evet. Adli tabip tarafından benim önümde yapılan otopsi de bu sözlerin doğruluğunu meydana çıkardı."

— "Size göre, ölümün başka şartlar yüzünden olabileceğine dair zihninizde en ufak bir şüphe var mı?"

— "Ölüm başka bir şeyden ileri gelmiş olamaz."

— "Öte yandan, Kırallık Cerrahi Kurulu üyesi Sir Edward K. Williams'm, sanığın şüphe götürmez şekilde kurbanın babası olduğu yolundaki beyanından da haberiniz var, değil mi?

— "Evet."

— "Sir Edward'm otoritesinden, ya da beyanının samimiliğinden şüphe etmek için şahsi bir sebebiniz var mı?"

— "Hayır."

— "Sonuç olarak sanığın, kurbanın babası ve ölümüne sebep olanm da o olduğundan şüphe etmek için bir sebebiniz var mı?"

— "Hayır."

Savcı memnun bir tavırla yerine oturdu.

Savunma avukatı Mr. B. K. Jameson ayağa kalktı:

— "Doktor Figgins," dedi. "Ölüyü siz muayene et-

mediniz mi? "Bu çocuk değil, maymun," diyen siz değil misiniz?"

— "Evet."

— "Hep bu fikirde misiniz?"

— "Evet."

— "Bunun sebepleri ne?"

— "Hemen görülebilen bazı vasıflarla otopsi sırasında gözüme çarpan başka vasıflar."

— "Neler meselâ?"

— "Kollarla bacakların oransızlığı; ayağın açıkça maymunsu olan yapısı: Başparmak öbür parmaklara benzetilebilir; belkemiğinin biçimi; Ki bunda bel eğriliği yoktur, ya da azdır."

— "Bu gördüklerinizi adlî tabibe söylediniz mi?"

— "Evet."

— "Adlî tabip de bunların doğru olduklarını söyledi mi?"

— "Evet."

— "Şu halde siz sanığın bir insan değil, bir hayvan yavrusunu öldürdüğü düşüncesindesiniz, öyle mi?"

— "Evet."

Avukat eğildi, yerine oturdu. Savcı ayağa kalktı:

— "Birazdan adlî tabibi de dinliyeceğiz: O, bir çocuğun öldürülmüş olduğu sonucuna varmış değil mi?"

— "Vardı."

— "O da sizin gibi düşünseydi, bu yönde bir sonuca varabilir miydi?"

Savunma avukatı bu soruya itiraz etti.

Savcı devam etti:

— "Şayet siz kendi hesabınıza öldürülenin insan olmadığını düşünüyorsanız, Garry Ralph Templemore adında bir çocuğun ölüm ilmuhaberini nasıl olup da yazdığınızı söyliyebilir misiniz bize?"

— "Biyolojist olarak öldürülende insanlardan çok hayvanlara öz nitelikler bulunduğunu düşünebilirim. Fakat bu düşüncem tamamen şahsidir. Nüfus kütüğünde

bir doğum kâğıdı bulunduğuna, ben de ölümü tesbit ettiğime göre, hekim olarak kanunî görevim bir ölüm ilmuhaberi hazırlamaktı."

— "Bu beyanınızla, öldürülenin vücut yapısı bakımından beslediğiniz şüpheleri açıklamakla beraber, bu şüphelerin onun kanunî varlığını kapsamadığını mı söylemek istiyorsunuz?"

— "Evet."

— "Yani başka bir deyişle, öldürülen kanunen sanığın çocuğuydu, öyle mi?"

— "Evet."

Savcı oturdu. Savunma avukatı sordu:

— "Doktor Figgins, size göre bu işte kanunîlik, zoolojiden üstün mü olmak gerek?"

Savcı soruyu, verilecek karar hakkında tanığın düşüncesini öğrenmek ister nitelikte sayarak buna itiraz etti.

Avukat: "Şu halde sorumuzu başka türlü soracağız," dedi. "Doktor Figgins, sanık sizi, ölünün vefatını tesbit ettirmek için değil de tersine, onu doğurtmak için çağırmış olsaydı, bu doğumu nüfus dairesine bildirmeği kabul eder miydiniz?"

— "Hayır."

— "Hattâ sanık size bu konuda baskıda bulunsaydı?"

— "Yine etmezdim."

— "Yani bu, yalnız sizin elinizde olsaydı, öldürülenin kanunî varlığını kabul etmiyeceğiniz anlamına mı gelmektedir?"

— "Muhakkak ki öyle."

— "Bir köpeğin ya da bir kedinin doğumunu nüfusa bildirmeği reddeder gibi mi?"

— "Evet."

— "Zaten ölüm ilmuhaberini yazmak konusunda ilkin uzun zaman çekinmiş değil misiniz? Sanığın ayak diremesi gerekmedi mi? Öldürülenin kanunî varlığını size

bildirip ispatlıyan, sanığın kendisi değil mi?"

— "Evet, öyle."

Savcı yine ayağa kalkmak üzereydi ki başkan bir işaretle ona engel oldu ve sordu:

— "Dr. Figgins, mahkeme zooloji konusundaki bilgilerinin eksiklerini gidermek için sizden aşağıdaki hususları sormak arzusundadır: Öldürülenin bir çiftleşmenin ürünü olduğu apaçıktır. Sizin düşündüğünüz gibi, bu ürürünün bir maymun olabilmesi için, ana-babadan hiç değilse birinin de maymun olması gerekmez mi? İmdi, galiba hatırladığımıza göre türün tarifinin bir kıstası da ayrı türden iki bireyin döl yetiştirememeleri değil midir?"

Dr. Figgins öksürdü, sonra:

— "Bu iş tıbbın alanını biraz aşmaktadır," dedi. "Bununla birlikte, belki bu konuda sizi aydınlatabilirim, sayın Başkan... Bir köy hekimi daima azçok veterinerdir, hayvan yetiştiricilerle düşüp kalkar, onların teşebbüslerine ilgi duyar. Onun için sayın Başkan, her çeşit çiftleştirme denenebilir ve başarı ihtimali de vardır ama ırklar ya da türler, ya da hattâ -çok seyrek hallerde olmakla beraber- cinsler birbirlerine yeteri kadar yakın olmak şartiyle. Irklar sözkonusu ise ürüne "metis" denir. Türler ya da cinsler sözkonusu ise ürüne "melez" denir. Melezlik metisliğe göre daha seyrek olarak başarı kazanır tabiî."

— "Şu halde bizim karşısında bulunduğumuz olayda öldürülen, bir metisliğin değil de bir melezliğin ürünüydü, öyle mi?"

— "*Paranthropus*'un dişisinin hangi cinsten olduğunu bilemediğim için, kesin olarak söyliyemem bunu."

Başkan: "Affedersiniz ama, ne dediğinizi anlıyamaz hale geldim," diye bağırdı. "Çocuğun babası bir insandı. Anası da insan cinsinden bir kadın idiyse, nasıl olur da çocuk bir maymun olur?"

— "Tamamen kabule değer bir varsayıdır bu, sayın Başkan. Hattâ *Paranthropus*'un dişisi de netice itibariy-

le (ki sanmıyorum) insan cinsinden olsa dahi o, her halde Batılı insanın ırkından çok uzak bir ırktan olsa gerek. İmdi, Darwin'in bir müşahedesi göstermiştir ki, örneğin ördeklerde birbirinden uzak evcil iki ırkın çiftleşmesi, yaban ördeğine benzeyen bir ürün verir. Olayın izahı şudur: Metis yalnız ana ile babadaki ortak nitelikleri geliştirmek eğilimindedir çünkü. İmdi, şurası apaçıktır ki bu ortak nitelikler ancak bunların ortak atalarında, yani yabani hayvanda bulunabilir. Hâdisemizde çocuk *Paranthropus* ile insamn -yani herhangi eski bir primat'ın- ortak atasındaki maymunsu nitelikleri kendinde toplamış olabilir."

— "Bu yüzden de ana-babasından daha çok maymuna benziyebilir, öyle mi?"

— "Evet... Ama belki de başka bir şey olmuştur, sayın Başkan. Telegoni olmuş olabilir.

— "Neymiş o?"

— "Aynı dişinin sonraki yavrularının üremesinde rol oynamış olmamakla beraber, ilk erkeğin bunlar üzerinde yaptığı etki. Biyolojistler bu olayı saçma bularak "olmaz böyle şey" diyorlar ama yetiştiriciler genel olarak bunu kabule devam ediyorlar. En tanınmış olay, Lord Morton'un kısrağı olayıdır. İlkin bir zebra tarafından döllenmiş, bir metis doğurmuştu. Sonra kendisiyle aynı ırktaki aygırlar tarafından döllendi ama yine zebra taylar doğurmağa devam etti. Telegoni var diyelim: Bizim dişinin vaktiyle kendi cinsinden bir erkek ya da hattâ herhangi büyük bir maymun tarafından gebe bırakılmış olması, ve sonradan bir insandan gebe kalınca da bu gebelik sonunda doğan yavrunun, ilk döllenmenin izlerini taşımış olması aklın alacağı şey değildir."

— "Şu halde işi özetliyelim: Yani siz diyorsunuz ki öldürenin sadece bir insan tohumundan meydana gelmesi olayı, bunun az ya da çok insansı nitelikte olması bakımından hiçbir kesin, hattâ ihtimalî sonuca varılmasına imkân vermez."

— "Böyle yapmanın ihtiyatsızca bir şey olacağını düşünüyorum gerçekten."

— "Peki, tersini ele alalım: Siz kendi hesabınıza demin verdiğiniz ifadeyi yeminle tekrarlar mısınız? Yani öldürülenin bir insan-çocuk olmadığını söyliyebilir misiniz?"

— "Yeminle mi? Hayır, sayın Başkan. Tekrar ediyorum: Bu sadece kendi düşüncemdir. Belki başkaları da bu konuda ters bir düşünce beslerler ve haklı çıkabilirler. Genel olarak şöyle düşünüyorum: Bu iş benim gibi bir hekimin değil, insan zoolojisi uzmanlarının, yani antropologların yetkileri alanına girmektedir."

— "Teşekkür ederiz. Savcılığın soracağı bir şey var mı? Yok. Savunma avukatının? Onun da yok. Gidebilirsiniz, doktor."

Tanıklar bölmesine adlî tabip Dr. Bulbrough girdi. Çok yaşlı bir adamdı, toprak rengi zayıf çehresinde kar gibi ak sakalları vardı. Yaşlılığı yüzünden biraz kambur duruyordu.

Savcı şunları sordu ona: "Otopsi sırasında Dr. Figgins öldürülenin vücut yapısı hakkındaki düşüncelerini söyledi mi size?"

Tanık: "Evet, söyledi," dedi.

— "Siz de aynı sonuca mı vardınız?"

— "Hayır."

— Ne gibi bir sonuca vardınız yöleyse?"

— "Şu sonuca vardım: Öldürülen, öldürücü bir striknin dozu verilmesi sonucunda ölmüş bulunuyordu."

Başkan söze karışarak: "Size sorulan bu değil," dedi.

Savcı tekrarladı: "Öğrenmek istediğimiz şu: Bu düşünceler dolayısiyle siz öldürülenin maymun mu, yoksa insan mı olduğu sonucuna vardınız?"

— "Hiçbir sonuca varmadım."

— "Niçin?"

— "Böyle bir nokta üzerinde sonuca varmak benim işim değildir, böyle bir şey bana düşmez de ondan."

Savcı: "Evet ama, cinayet dosyasını tekemmül ettirmek için otopsi sonucunu polise veren siz değil misiniz?" dedi.

— "Benim tabiî."

— "Ama bir maymunun öldürülmesi cinayet sayılmaz ki! Şu halde, öldürülenin insan olduğu sonucuna vardınız demek!"

— "Ben hiçbir sonuca varmadım. Benim işim, ölümün nasıl olup bittiğini söylemekten ibarettir, o kadar. Gerisi polisin bileceği iş. Benim değil."

Savcı: "Böyle bir şeyi ilk defa işitiyorum," dedi.

Tanık: "Böyle bir şey de ilk defa oluyor," diye cevap verdi.

— "Bir düşünce ileri sürmüyorsunuz demek?"

— "Evet."

Dr. Bulbrough'dan daha fazla bir şey koparmak mümkün olamadı. Bunun üzerine tanınmış bir antropolog olan Prof. Knaatsch salona alındı. Polis Kırallık Tabiî Tarih Kuruluna başvurmuş, bu kurul da öldürülenin niteliği üzerinde mahkemeyi aydınlatmak için onu bilirkişi tayin etmişti. Kulağı biraz ağır işiten, ufak-tefek, kır saçlı bir adamdı. Elini boyuna dağınık saçlarının arasına sokuyor, kısık ve cırlak bir sesle konuşuyordu. Savcının sorduğu suali dinler dinlemez şöyle bağırdı:

— "Aptalca şeyler bunlar! Bilinmek istenen ne? Bu yaratıkların insan oldukları mı? Muhakkak ki insan onlar! Ateş yakmıyorlar mı? Taşı yontmuyorlar mı? İki ayak üstünde yürümüyorlar mı? Aşık kemiklerine bakmak yeter. Böyle aşık kemikleri olan maymunlar gördünüz mü hiç? Size tarif edecek değilim, anlamazsınız çünkü. Ayak bileğinde bir kemiktir bu. Yalnız bu aşık kemiği bile yeter. Üstelik ayak bileğinin geri sırası da var: Parmak kemikleri gibi uzun bu! Maymun başparmakları var bunlarda. N'olmuş yani? Bizde de bir apandis var;

bir de kulak zarı parçası var ki plezyozorlardan geliyor bize: Ne işimize yarıyor ki? Bu tropiler yakın zamana kadar ağaçlarda yaşıyorlardı: Elli ya da yüz bin yıl önce yani. Ama şimdi ağaçlarda yaşamıyorlar: Bizim gibi iki ayakları üstünde yürüyorlar. Maymundan kalma şeyler hepimizde var! Yürümeyi öğrenen çocuklara baksanıza: Hâlâ şempanzeler gibi yürüyorlar onlar, ayak tabanının dış kenarına basarak. Şimdiki Veddah'ların ayak başparmaklarına bakın: Bunlar içeriye doğru kıvrık şekilde oynaklıdır; öyle ki, yerden altı penslik bir madenî parayı alabilirler! Bunlar insan değil mi yani? İnsan diye adlandırılan nesne üzerinde anlaşmak gerek. Ngandong adamları neydi? Ya bize daha yakın olan Pittdown adamı? Sizinki ya da benimki gibi bir kafatası sayın Başken, affedersiniz. Fakat bir gorilinki gibi altçene. Ya küçük çenesi, küçük dişleriyle, fakat gözevlerinin üzerinde bir Gibbon maymununkini andıran çıkıntı ile Shkul denen öbürü? Çıkamazsınız işin içinden. Dik durma mı? İşte insan. Demek ki önemi olan herşeyi taşımakta olan aşık kemiğinin biçimidir: Dar ve ince ise maymundur; geniş ve kalınsa insan. İşte bu kadar. Ne? Ne?"

Elini boru gibi yaparak kulağına götürdü, tik'lerle sarsılan yüzünü mahkeme heyetine çevirdi.

Yargıç bağırarak: "Savunma avukatına söylüyorum," dedi. "Soracak bir şeyi var mı?" diye tekrarladı.

Avukat: "Hayır, sayın Başkan," dedi. "Fakat mahkeme kabul ederse bizim tanıklarımızdan birinin de dinlenmesini rica ediyoruz."

Savcı buna itiraz etti. Avukat:

— "Prof. Knaatsch'ın ifadesi üzerine işten anlamıyanlar tartışma yapamazlar. Savunmanın kutsal hakkı olan, aksi kaziyenin de sorulması işi böylece reddedilmiş olmaktadır.

Mahkeme bu isteği kabul etti. Kırallık Paleontoloji Derneği ve İmparatorluk Antropoloji Kurulu üyesi Prof.

Eatons tanık olarak salona alındı. Kendinden önceki tanığa hiç benzemiyordu: Uzun boylu, sâkin, güleryüzlü, çok kibar bir adamdı. Şunları söyledi:

— "Şempanzenin, Avustralopitek'in ve bir Japon kadınının aşık kemikleri üzerinde Prof. Knaatsch'ın yatpığı mukayeseli inceleme, Le Gros Clark'ın müşahedeleriyle birlikte, hiç şüphesiz bu konudaki en yetkili incelemelerdendir. Fakat onun bundan ihtiyatsızca bir takım sonuçlar çıkarmış olmasından korkulur. Netice olarak mahkemeye şunu esefle arzedeyim ki, şimdiye kadar bir sürü saçma-sapan şeyler dinlemiştir. Biz de pekâlâ biliyoruz ki Prof. Knaatsch bunları söylerken büyük bilgin Lamarck'ın teorilerine dayanmaktadır: Lamarck'a göre insanların ataları ağaçlarda yaşamaktaydılar ve dört elliydiler. Ormandan çıktıktan sonra da yavaş yavaş iki elli oldular. Fakat son zamanlarda edinilen bilgiler..."

Başkan onun sözünü keserek: "Sözlerinizi anlıyamıyoruz," dedi. "Daha anlaşılır bir dilde konuşun lûtfen."

Jüri üyelerinin biraz kırmızı ve gergin yüzlerini, faltaşı gibi açılmış kaygılı gözlerini görerek bu istekte bulunmuştu.

Tanık: "Lamarck'ın ve onun okulunun teorisini anlatıyordum," dedi. "Bu teoriye göre, demiştim, insanların ataları maymunlar gibi ağaçlarda yaşamaktaydılar ve dallara tutunabilmek için onlar gibi dört tane elleri vardı. Sonra ormandan çıktılar, sert zemin üzerinde daha rahat yürüyebilmeleri için alt uzuvları gitgide değişti. Bu okula göre böylece yavaş yavaş insan ayağının bildiğimiz biçimdeki yapısı doğmuş oldu. Prof. Knaatsch hâlâ bu düşünceyi paylaşır görünmektedir. Fakat ne yazık ki mukayeseli anatomi alanındaki son bilgiler, hiç de bu teorinin lehinde değildir. Frechkop'un da yaptığı gibi, memelilerin tümünün incelenmesi sonunda anlaşılmıştır ki insan ayağı maymun ayağına göre ilerleme halinde olmak şöyle dursun, tersine, düzlemi ve yapısı bakımından çok daha ilkeldir: İlk bakışta şaşırtıcı görünse bile, maymun

ayağı bizimkinden belirli şekilde daha sonradır. Biz belki ayağımızı, jeolojideki üçüncü dönemin dört ayaklılarından aldık. Bundan çıkacak sonuç da şudur ki, ayağının yapısı dolayısiyle ağaçlarda yaşayan maymunlarla hattâ uzaktan uzağa ilgisi olan herkes -ki tropiler için de durum böyle- insan soyundan değildir."

Başkan sordu: "Yani siz demek istiyorsunuz ki, ayağımız bugünkü biçimiyle bizim milyonlarca yıl önceki atalarımızda da vardı, öyle mi?"

Tanık: "Evet," dedi.

— "Sonra, maymunlar ağaçlarda yaşamağa başlayınca, Lamarck'ın sandığının tersine, bu ayak onlarda iyileşti, ağaçlardan indikten sonradır ki insan ayağı meydana çıktı."

— "Evet, tamam."

— "Siz de şu düşüncedesiniz ki, insanlığa ulaşan soy daima bizimkiler gibi ayaklara sahip olmuş bulunduğundan, bu soy hiçbir zaman maymunluk safhasından geçmemiştir, öyle mi?"

— "Tamam."

— "Dolayısiyle de, sonuç olarak, tropiler maymun ayaklarına sahip olduklarından, daima insan ayaklarına sahip olmuş bir soyun içinde yer alamazlar..."

— "Evet. Filum (1) deriz biz buna: Tropiler insana ulaşmış olan filum'un içinde yer almış olamazlar."

— "Yani yine başka bir deyişle (eğer iyi anlamışsak) tropiler bir insan filumunun baş tarafında değil de, bir maymun filumunun son tarafında bulunuyorlardı; yani size göre, sanılabileceği gibi henüz çok geri bir insan soyu değillerdi de, çok ileri bir maymun soyu idiler, öyle mi?"

— "Ta kendisi. Prof. Knaatsch bize: "Ateş yakıyorlar, taş yontuyorlar!" diyor. Fakat Sinantropun bulunu-

---

(1) Bitki veya hayvanların başlıca sınıflarından biri, kol, filum (Çeviren).

şundan beri artık biliyoruz ki hemen hemen bir şempanzeninki kadar ilkel bir zekâ da bu gibi buluşları yapabilmiştir. Nitekim, tropilerin daha ziyade mantıkî sebebin bir uzantısından çok bir uyaranına (stimulus) uyduklarını görmek için bunlar üzerinde müşahede yapmak yeter..."

Profesör Eatons sözlerini şöyle bağladı: "Yooo, kendilerine verilen *Paranthropus* (insana benzeyen, insanımsı) adı çok uygun onlara: İnsanlara benziyorlar ama insan değiller."

Prof. Knattsch oturduğu yerden, okuldaki gibi baş parmağını şaklatarak, kolunu kaldırmıştı. Savcı hemencecik başkandan ona söz vermesini rica etti. Mahkeme de verdi.

Prof. Knaatsch yerinden bile kalkmadan söze başladı, ki böyle bir yerde görülmüş değildi bu:

-- "Olur şey değil!" diye bağırdı. Yargıç onun sözünü kesmek istedi ama, sesini duyuramadı. Savunma avukatı gülümsiyerek bir el hareketi yaptı. Böylece onun bu düşüncesiz davranışı üzerinde durmadığını, onu kendi haline bırakmanın daha iyi olacağını söylemiş oluyordu. Yaşlı bilgin dünyayı gözü görmeksizin devam ediyordu:

— "Olur şey değil! Bir uyaran ha? Neymiş bir uyaran? Herşey uyarandır! Mantıkî sebep de bir uyarandır hattâ: Onun da bir şeyden gelmiş olması lâzım, değil mi ya? Noel Baba getirmedi ya bunu, değil mi ya? Beyinin kimyası bütün bunlar! Uyaran, zekâ! Hepsi lâf. Tek bir şey var: Yapılanla yapılmıyan. Sinantrop mu? Belki de bir insandı bu, neden olmasın? Aşık kemiğini gösterin, söyliyeyim size bunu. Allah Allah, Prof. Eatons, Aristoteles'i unuttunuz mu siz? İnsanı insan yapan nedir? diyordu. Düşüncedir. Düşünce de el demektir. Hayvanların vücudü ihtisaslaşmış tek bir âlet olarak gelişir ve bunu da hiç değiştiremezler, diyordu. El kerpeten olur, kıskaç olur, çekiç olur, kılıç ya da onun devamı olan herhangi

başka bir âlet olur. Bu yüzden de düşünceye ihtiyaç gösterir. Peki, eli kurtaran ne oldu, sayın Profesör? Ayakta durmak oldu. Dört ayaklıyken el de olmaz, değil mi? El olmayınca düşünce de olmaz. Aşık kemiği çok zayıfsa, ayakta durma olmaz. Düşünceyi meydana getiren ne? Aşık kemiği. İçinden çıkılır gibi değil. Bunun tersini söyliyeceksiniz belki."

Meslekdaşı gülümsiyerek mahkemeden yana saygı ile eğildi: "Evet, mahkeme izin verirse," dedi.

Başkan "ne dersiniz?" gibilerden savcıya baktı. Savcı savunma avukatından daha şekilci görünmek istemedi. Zarif bir hareketle uzun ve solgun elini kaldırdı.

O zaman yargıç şöyle dedi: "Tanık dinlemekten çok bilirkişileri karşılaştırmak sözkonusu olduğuna göre mahkeme, serbest bir tartışmanın temenniye değer olduğu düşüncesindedir. Buyurun, profesör."

Profesör eğildi ve şunları söyledi: "Sayın meslekdaşım, düşünceyi yapan el olmuştur, diyorlar. Bunun tersine bir iddiada bulunmama müsaadelerini rica edeceğim. Düşünceyi yapan el değil, eli yapan düşünce olmuştur... Paradoksal mı görünüyor bu? Hayır, terimlere yer değiştirtmek yeter: Beyin, el, ayakta duruş. İnsan düşünmeğe başladığı içindir ki ellerini serbest bırakmak üzere ayakta durmuştur. Aristoteles'in gerçek formülüdür bu: İnsan düşündüğü içindir ki elleri vardır."

Knaatsch: "Peki, tropilerin elleri var, değil mi?" dedi.

— "Maymunların da var..."

— "Düşündükleri için mi? Ve belki de ayakta duruyorlar, ha? İşitilmiş şey değil bu, işitilmiş şey değil!" diye bağırdı. "Amma da karışık iş!"

Eatons sabırla devam etti: "... Maymunların da var ama onlar henüz zekice amaçlar için ellerini kullanmağa başlamış değiller: Onun için ayakta durarak ellerini serbest bırakmağa kalkışmıyorlar."

— "Öyleyse, ayakta durduklarına göre, tropiler başladılar! Demek ki bal gibi insan onlar!"

— "Bu yetmez ki."

— "Lâzım olan ne öyleyse?"

— "Daha birçok şeyler lâzım, Prof. Knaatsch, siz de biliyorsunuz pekâlâ. Keith'in insanla çeşitli maymun cinsleri üzerinde tesbit ettiği kafatası hacmi, omurların sayısı, diş ve oynak yerleri, yumurcakları (tubercules) v.b... gibi bin altmış beş tane anatomik vasıftan üçte ikisi hem insanda, hem çeşitli maymunlarda vardır. Bütün ötekiler ise yalnız *homo sapiens* diye adlandırdığımız şeyde vardır. Şu halde bu özgül vasıfların bir teki eksik olsa ve yalnız bozmaddenin nöronları sayısıyla, bunların bağlantılarının karmaşıklığı ve inceliği ile değil diş formülü ile, göğüs kemiği parçalarının ve hattâ bunların çıkıntılarının orantılarıyla ilgili tek bir tanesi eksik olsa, kelimenin tam anlamıyla bir insan karşısındayız diyemeyiz."

— "Neanderthal adamını n'apacağız öyleyse?"

— "*Homo sapiens* tipinde değildi o. Kolaylık olsun diye insan diyoruz ona."

— "Öyleyse Veddah'lar, Pigme'ler, Avustralyalılar, Bochiman'lar n'olacak?"

Eatons omuzlarını silkti, üzüntülü bir aciz gülümseyişiyle ellerini iki yana açtı.

Knaatsch: "Siz de Julius Drexler'in o korkunç yazısıyla mutabık mısınız yoksa profesör?" diye bağırdı.

Eatons sâkin sâkin cevap verdi: "Julius Drexler'in yazısı gayet makul ihtimaller atıyor ortaya. Şahsen vardığı sonuçlar biraz aceleye gelmiş, biraz basitleştirilmiş olabilir. Fakat bilimin dürüstlüğünü, bağımsızlığını savunmada; onun duygusal ya da sözümona insanî önyargılarla ilgili olmadığını bize hatırlatmakta çok haklı. İnsanlar arasındaki eşitlik hiç şüphesiz asil bir kaygıdır ama bir biyolojist bununla uğraşmamalıdır. Yoksa ve mecbur kalırsa, hocam Lancelot Hogben'in dediği gibi,

akşamın saat sekizinden sonra uğraşmalı... Netice itibariyle bilimin bize tek gerçek insanın beyaz insan olduğunu göstermesi gerekirse, renkli insanın muhakkak bir insan olmadığının meydana çıkması gerekirse, bizler bunu esefe değer bulabiliriz şüphesiz. Fakat bunu kabul zorunda kalırız. Ve sadece Eskiçağın bize karşı haklı olduğunu müşahede etmek durumuna düşeriz: Çünkü o, renkli insanları köle yapıyordu, biz ise bilimsel bir yanlışlık yaparak onları ihtiyatsızcasına azadlıyorduk. Onun için, Drexler'in dediği gibi, meseleyi esasından ele almak gerek, böylece de..."

Salonda ilkin çekingen, sonra daha şiddetli bir öfke mırıltısı yükselmeğe bağlamıştı. Sonunda bu mırıltı Prof. Eatons'un sesini bastırdı. O da hep kibar kibar gülümsediği halde sustu. Yargıç Draper kol saatine bir göz attı. Saat altıya geliyordu nerdeyse. "Bundan faydalanalım," diye düşündü. Kalktı, mahkeme salonundan çıktı. Salon da boşaltıldı.

XIII

Sir Arthur Draper ötedenberi kulübüne gitmek için Pall Mall'dan otobüse biniyordu. *Reform Club*'dü burası, Phileas Fogg da dünyayı dolaşmak için yağmurlu bir günün sabahında buradan yola çıkmıştı. Yargıç burada rahat rahat "Times" gazetesini okuyor, sonra saat sekize doğru Chelsea'nin biraz ilerisindeki Onslow Mansions'a gidiyordu.

Fakat o akşam kendi kendine: "Hava güzel ve sıcak, geze geze gitsem iyi olur," diye düşündü.

Aslı aranırsa otuz yıldan beri belki ilk defa, kulüpteki eski arkadaşlarının yanında tek söz söylemeksizin akşam gazetelerini okumaktan başka şey yapmamak için olsa dahi, onlarla buluşmayı canı istemiyordu.

Çok sâkin adımlarla Thames nehri boyunca ilerli-

yor, az önce bitmiş olan oturumu düşünüyordu: "Ne acaip dâva bu!" diyordu kendi kendine. Yargıç sanığın kendini ne gibi nedenlerle yargılattığını bilmiyor değildi. Yiğitçe ve heyecan verici buluyordu bunları. "Fakat sonuç şu oluyor ki, aslında kendisinin olması gereken tezi, yani tropilerin insan oldukları iddiasını savcılık ona karşı kullanıyor," diye düşünüyordu. "Oysa savunma avukatı bize bunun tersini ispatlamak, tropilerin maymun olduklarını ispat etmek için de tanıklar göstermek zorunda. Bu tanıklar ırk ayırıcılığı güdüyorlar, bunun karşısında ise sanığın hayatı tehlikeye girmiş oluyor: Bu yüzden sanık, güttüğü amaca karşıt bir savunma sistemini benimsemek zorunda kaldı... Ne karışık iş! Üstelik, tropilerin hayvan oldukları isbat edilirse, Takura Şirketi zaferi kazanmış oluyor... Şu halde sanığın, savcının kendisine karşı haklı çıkmasını dilemesi gerek... Yani netice itibariyle hak kazanmak istiyorsa, kendisini astırması gerek. Ancak dâvayı kaybederse hayatını kurtarabilir... Bütün bunları idrâk ediyor mu, düşündü mü acaba? Bunu bilmek de güç şey: Tek söz söylemiyor çünkü ve her türlü tartışmaya girmekten kaçınıyor."

Akşam karanlığı ile birlikte ortalığa çok mavi, çok hafif bir sis de çökmeğe başlıyor; gelip geçenler sâkin ve sessiz bir bale içinde karşılaşıyorlar, birbirlerine karışıyorlardı. Yargıç yeni bir merak, yeni bir dostlukla seyrediyordu onları: "İşte insanlık. Tropiler de girerler mi bunun içine?" diye düşünüyordu. "Cevabı hemencecik gelmiyecekken insanın bunu kendine sorabilmesi acaip. İş böyle olduğuna göre, insanın kendisini tropilerden neyin ayırdettiğini bilmemekte oluşunu düşünmek zorunda kalması acaip... Şunu müşahede etmek gerek ki, insanı tarif eden şeyin ne olduğunu hiçbir zaman kendi kendimize sormayız. Varolmak yeter bize: Varolma keyfiyetinde, tarife ihtiyaç göstermiyen bir çeşit apaçıklık var..."

Bir polis memuru küçücük kürsüsünün üzerine çık-

mış, arabalarla yayaların gidiş-gelişlerini resmî bir yavaşlık ve ciddilikle yönetiyordu.

Sir Arthur gerrek bir şefkatle şöyle düşünüyordu: "Ben polisim, gidiş-gelişi yönetiyorum, diye düşünüyorsun sen. İşin ne olduğunu da biliyorsun. "Bir İngiliz vatandaşıyım ben," diye düşündüğün de oluyor şüphesiz. Bu düşünce de yine belirlidir. Fakat ömründe kaç defa: "Bir insan, bir kişiyim ben," dediğin olmuştur? Bu düşünce acaip görünür sana. Fakat özellikle çok belirsiz olduğu için, sen de bundan başka şey değilsen kendini havada uçar mı hissederdin?" Yargıç gülümsüyor: "Ben de tıpkı onun gibiyim," diye düşünüyordu. "Ben yargıcım, haklı kararlar vermek zorundayım, diye düşünüyorum. Birisi bana: Sen nesin? diye sorarsa ben de Majestenin sadık bir uyruğuyum, diye cevap veririm. Sadece bir insanı tarif etmektense bir İngilizi, bir yargıcı, bir quaker'i, bir muhafazakârı ve bir polis memurunu tarif etmek o kadar daha kolay ki!... İspatı da tropiler... İnsanın kendini, herkesin ne olduğunu açıkça bildiği bir şey olarak hissetmesi öyle rahat iş ki."

"İşte," diye düşünüyordu, "bu mendebur tropiler yüzünden ben de insanın kendine yirmi yaşındayken sorduğu sonsuz suallerin içine yeniden yuvarlanıyorum... Yeniden mi yuvarlanıyorum, yoksa yeniden mi yükseliyorum?" diye düşüdü âni bir samimilikle. "Alt tarafı, bunları artık sormaz oldumsa, iyi geçerli nedenler yüzünden mi olmuştu bu?"

Yargıçlığa atandığı zaman Birleşik Kırallıkta genel olarak âdet olduğundan daha gençti. O zaman vicdanının ne türlü kaygılarla çırpındığını hatırlıyordu: "Bize yargılama iznini veren ne? Neye dayanıyoruz? Suçluluk temel kavramını nasıl tarif etmeli? En gizli düşüncelere kadar ulaşmak, ne inanılmaz iddia! Sonra ne saçmalık: Bir suçlunun aklındaki hafiflik sorumluluğunu azalttı mı, işlediği fiili kısmen mazur gösterir ve biz de ona daha hafif ceza veririz. İmdi, neye mazur gösterir? Çünkü

başka birine göre o, içtepilerine karşı daha az direnebilecek haldedir de ondan. Ama yine bu yüzden, tekrar suç işliyecektir. Onun için onu bir başkasına göre daha fazla zarar getirmiyecek hale koymak; mazereti olmayan kimseye göre onu daha kuvvetli, daha sürekli şekilde cezalandırmak gerektir: Çünkü bu adam sonradan akıllanınca hem çektiği cezayı hatırlıyacak, hem kendine hâkim olma kuvvetini bulacaktır. Fakat bir duygu bize bunun insanca, munsifçe olamıyacağını söylüyor. Böylece de kamu yararı ile munsiflik, şaşmaz bir şekilde çatışıyorlar."

Yargıç bu gibi ikilemlerin (dilemme) kendisini vaktiyle çok rahatsız ettiklerini, bu yüzden görevini bırakmayı bile düşündüğünü hatırlıyordu. Sonradan yavaş yavaş nasırlaşmıştı. Başkalarından daha az olarak, meslekdaşlarının çoğunun inanılmaz sertliği kendisi için sürekli bir hayret ve üzüntü konusuydu. Bununla birlikte sonunda o da ötekiler gibi, çözülemiyecek meseleler yüzünden gücünü ve zamanını harcamanın faydasız olduğunu düşünmüştü. Sonunda gecikmiş bir bilgelik göstererek o da kurallara, geleneğe ve adlî emsallere tâbi olmuştu. Hattâ sonraları olgun yaşa erişince kendi küçücük bireysel vicdanını İngiliz adaletinin tümü karşısına dikmek iddiasında bulunan o bencil gençliğini küçümsemişti bile!..

Fakat işte şimdi, ömrünün sonunda şaşırtıcı bir problemle karşı karşıya idi. Öyle bir problem ki âni ve haşin bir şekilde bütün bu kılçıklı işleri yeniden ortaya çıkarıveriyordu: Ne kurallar, ne gelenek, ne de adlî emsâller buna cevap verebilecek halde değildi çünkü! Ve bu yüzden kızgın mı, memnun mu olduğunu samimi olarak söyliyecek halde değildi. İçinde bu düşüncelerle birlikte kaynaşan bir çeşit sessiz, anarşik, saygısız gülüşe bakarak, sevinmek eğiliminde olduğunu kabul zorundaydı. Önce, bu ondaki eski mizah duygusuna çok uygun düşüyordu. Sonra da gençliğini seviyordu. Gençliğini seviyor ve

ona hak vermek zorunda kaldığı için zevkten bayılıyordu.

Bir çeşit neşeli döneklik yaparak bu kuralları, bu emsalleri, bu saygıdeğer geleneği amansız bir gözle inceliyordu: "Alt tarafı, biz de vahşiler gibi tabu'larla yaşıyoruz," diyordu. "Şu yapılabilir, bu yapılamaz hikâyesi. İsteklerimizin ya da yasaklarımızın hiçbiri, hiçbir zaman, indirgenmez (iréductible) bir temel üzerine kurulu değil. Çünkü her beşerî nesne, kimyadaki gibi, aşağı-yukarı -beşerînin tarifi gibi basit bir cisme ulaşma hali hariç- başka beşerî bileşenlere indirgenebilir. İmdi, bizim hiçbir zaman tarif etmemiş olduğumuz nesne de budur işte. İnanılmaz şey doğrusu! Temelleri olmayan yasaklar tabu değildir de nedir? Biz nasıl kendi tabularımızın meşruluğuna, gerekliğine sıkı sıkıya inanıyorsak, vahşiler de kendilerininkine öyle inanıyorlar. Tek fark şu ki biz, kendimizinkileri mükemmelleştirmişiz. Onlara büyüden ya da totemden gelme nedenler değil de, felsefî ve dinsel nedenler bulmuşuz. Bugün bu nedenleri tarihin ve toplumların incelemelerinde buluyoruz. Arasıra yeni tabu'lar bulduğumuz da oluyor. Yahut (seyrek olmakla beraber) yarı yolda bunları değiştirdiğimiz; ya da geleneğe rağmen fazla modası geçmiş veya fazla zararlı görünürlerse bunları başka kılığa soktuğumuz oluyor. Tümü bakımından bunların iyi, mükemmel tabu'lar olduklarını kabul ediyorum. Hepsi çok faydalı tabu'lar muhakkak. Toplum hayatı için çok lüzumlu. Ama o zaman da toplum hayatını neyin adına yargılıyacağız? Yalnız girdiği yahut girebileceği biçim değil de, asıl kendisi iyi ise, ya da sadece kendinden başka şeye gerekliyse: Kime? Neye? Bu da bir tabu, başka şey değil."

Yaya geçidinin serbest olmasını beklemek için kaldırımın kıyısında durdu.

Şöyle düşünüyordu: "Biz Hristiyanlar Kelâma sahibiz, Vahy'e sahibiz: "Soydaşını da kendin gibi sev. Bir tokat atarlarsa öbür yanağını uzat," diyoruz. Oysa bu da

tabiat kanunlarına taban tabana zıt. "Onun için bu kelâm güzel," diye düşünüyoruz. Ama niçin tabiate zıt diye güzel buluyoruz onu? Niçin bütün hayvanların boyun eğdikleri kanunlarla bu noktada ilgimizi kesmek zorunda kalıyoruz? Bizi mecbur kılmak için "Tanrı iradesi" yeterli bir cevaptır şüphesiz, ama bu mecburiyetleri izah edemez. Eğer bunlar tabu değillerse ben de asılmağa razıyım!"

Westminster Köprüsünün önünde yolun öbür yanına geçmek için kaldırımdan indi.

"Bunları yüksek sesle söylesem, herkes kâfir oluyorum sanır. Hiç de kâfir olduğum kanısında değilim. Tabular olsun olmasın, Tanrı Kelâmının doğruluğuna derinden inanıyorum. Belki bu Kelâm tabiatle, onun kör ve evrensel "birbirini paralama" kanunuyla ilgisini kesmiş de ondan. Buna göre sevgi, adalet, kısacası bütün tabu'lar tabiate aykırı mı oluyor hesapça?.. Üzerinde biraz düşününce apaçıkmış gibi görünüyor bu: Zaafımızın karşısına kudretli tabiatin çıkardığı şeyleri dizginlemek ve yenmek zorunda olmasak kanun, kurallar ve buyruklar, ahlâk ya da erdem neye yarar?.. Evet evet, bütün tabularımız ve onların temelleri tabiate aykırı..." Birdenbire zihninde neşeli bir canlanışla: "Dur dur, sakın indirgenmez bir temel olmasın bu? Bunda da bir ışık yok mu acaba?" dedi.

"Mesele şu belki: Tropilerin tabu'ları var mı?" diye düşünmeğe başlamıştı ki, frenlerin sıkılmasıyla gıcırdayan lâstiklerin gürültüsünü duyup geriye atıldı: Tam zamanıydı! Yüreği çarptığı halde bir süre refüjün üzerinde durdu. Sonra da düşüncelerinin ucunu kaybetti.

★

Biraz sonra Onslow Mansions'un soğuk yemek salonunda akşam yemeğini yiyordu. Karşısında, koyu cilâlı akajudan uzun masanın öbür ucunda, Lady Draper vardı. Her zamanki gibi sessizdiler: Sir Arthur karısını çok

seviyordu. Şefkatli, fedakâr, yiğit kadındı o, ayrıca iyi ailedendi. Fakat Sir Arthur onu -saygıdeğer bir evlilikte âdet olduğu üzere- hoş şekilde budala ve bilgisiz buluyordu. Onun için Lady Draper de kocasına meslek hayatıyla ilgili hiçbir münasebetsiz sual sormazdı. Kendisi hakkında da söyliyecek az sözü varmış gibi görünüyordu. Kafa dinlendirmek için çok iyi idi bütün bunlar.

Bununla birlikte Lady Draper o akşam damdan düşer gibi şöyle dedi:

— "İnşallah Templemore adındaki o genç hakkında mahkûmiyet kararı vermezsin. Çok kötü bir hareket olur bu."

Sir Arthur şaşırmış, biraz da alınmış gözlerle karısına baktı:

— "İyi ama yavrum, bu ne senin ne de benim üstüme vazife: Kararı verecek olan jüri," dedi.

Lady Draper yumuşak bir tavırla: "Ama sen de iyi biliyorsun ki, istersen jüri sana ayak uydurur," dedi.

Önündeki but haşlamasının üzerine biraz naneli salça döktükten sonra ekledi:

— "Zavallı Frances hesabına çok üzülürüm. Annesi ablamın çok eski arkadaşıydı."

Sir Arthur: "Bu hiçbir zaman işi etkiliyemez..." diye söze başladı.

Karısı atılarak: "Tabiî," dedi. "Ama yine de çok sevimli kızdır o. Kocasını öldürmek korkunç bir adaletsizlik olmaz mı?"

— "Olur şüphesiz, ama n'apalım... Majestenin adaleti şunu gözönünde tutamaz ki..."

Lady Draper: "Bazen kendi kendime düşünüyorum, eğer sizin adalet dediğiniz nesne... Yani demek istiyorum ki, adalet âdil olmazsa, diye soruyorum içimden... Hiç zihnini kurcalamaz mı bu senin?" diye sordu.

Mesleğinin tam da özüne karısının böyle inanılmaz şekilde burnunu sokması Sir Arthur'ü o kadar şaşırttı ki, ilkin verecek hiçbir cevap bulamadı.

O devam etti: "Hem ne hakla darağacına göndereceksin onu?"

— "Ama yavrucuğum..."

— "Alt tarafı, küçük bir hayvanı öldürmekten başka şey yapmadı, biliyorsun."

— "Henüz kimse bilmiyor..."

— "Amma yaptın, herşey gösteriyor bunun böyle olduğunu."

— "Herşey dediğin ne?"

— "Ne bileyim ben? "Sonra içinde bir parça penbemsi peltenin titrediği kaşığını yavaşça kaldırarak: "Kendiliğinden belli oluyor bu," dedi.

— "Belli olan ne? Sahiden sen beni..."

Lady Draper: "Ne bileyim ben?" diye tekrarladı. "Bak meselâ: Boyunlarında muska bile yok."

Sir Arthur sonradan bu düşünceyi hatırladı. Duruşma sırasında kim bilir ne kadar etkilemişti bu onu? Bu düşünce kendisininkine uygundu, onu hatırladı: Tropilerin de tabuları var mıdır? diye düşünmüştü hani.

Fakat o anda o, bu düşüncenin sadece saçma tarafının etkisi altında kaldı:

— "Muska mı? Sen muska taşıyor musun?"

Kadın omuzlarını silkip gülümsedi:

— "Bazen emin değilim. Taşımadığıma emin değilim demek istiyorum yani. Senin mahkemede taktığın o güzel perukanın da bir muska olmadığından emin değilim hattâ."

Kocasının itirazını önlemek için elinin birini kaldırdı. Yargıç da bunun hâlâ çok güzel, zarif, beyaz bir el olduğunu görmekten bir kere daha zevk duydu.

Lady Draper: "Hiç alay etmiyorum," dedi. "Herkesin yaşma uygun muskaları vardır, diye düşünüyorum. Uluslar da öyle, herhalde. En gençlerinin en sade muskaları var, ötekilere daha çapraşık muskalar lâzım. Fakat hepsinde de muska var galiba. Ama görüyorsun ya, tropilerde yok."

Sir Arthur hiç sesini çıkarmıyordu. Şaşkın şaşkın karısına bakmaktaydı. O ise peçetesini devrişerek devam ediyordu:

— "İnsan bir şeye inandı mı muskası olmak da lâzımdır. İnsan hiçbir şeye inanmazsa... Demek istiyorum ki insan herkesin kabul ettiği nesnelere inanmak istemiyebilir, bu demek değildir ki... Hattâ hiçbir şeye inanmamak iddiasında olan, kendilerini yerli-köklü inanışların üstünde gören kimselerin bile... bir şeyler aradıklarını görüyoruz, değil mi? Fizik... ya da astronomi öğreniyorlar, yahut kitap yazıyorlar, bu da onların muskaları nihayet. Bu da onların... düşündükçe bizi o kadar korkutan bütün bu nesnelere karşı... kendilerine göre savunma tarzları... Sen de böyle düşünmüyor musun?"

Yargıç sessiz sessiz kabul etti. Karısı peçetesini yaldızlı gümüşten halkanın içinde dalgın bir hareketle döndürüyordu:

— "Ama insan *sahiden* hiçbir şeye inanmıyorsa... diyordu, "hiçbir muskası yoksa... demek kendi kendine hiçbir şey sormamıştır, değil mi? Hiçbir zaman. İnsan kendine bir şeyler sordu mu... öyle geliyor bana ki... korkuya kapılır. Korkuya kapılınca da... Hattâ, biliyorsun ya Arthur, Seylân'da zavallı bir takım zenciler görmüştük hani, öylesine yabani, öylesine geriydiler ki hiçbir iş gelmiyordu ellerinden. Beşe kadar saymasını bile bilmiyorlardı, zar-zor konuşuyorlardı... Ama muskaları vardı yine de. Bir şeye inanıyorlardı demek. İnanıyorlarsa... kendi kendilerine sormuşlardı... Gökte yahut başka yerde, ne bileyim, ormanda ne var diye sormuşlardı... İnanabilecekleri nesneler var mı diye... Görüyorsun ya, onlar bile, o zavallı, kaba-saba, hayvan gibi yaratıklar bile bunun sormuşlar kendi kendilerine... O halde, bir yaratık kendine hiçbir şey sormazsa... ama sahiden bir şey, hiçbir şey sormazsa... öyle sanıyorum ki o, hayvanın biridir ger-

çekten. Eğer büsbütün hayvan değilse, öyle geliyor bana ki bu dünyada kendine hiçbir şey sormaksızın yaşayamaz, bir iş yapamaz. Sen de bu fikirde değil misin? Köydeki meczup bile bir şeyler sorar kendine..."

Kalkmışlardı. Sir Arthur karısına yaklaştı ve ölçülü bir hareketle kolunu ona doladı. Kulağının üzerine de saygılı bir öpücük kondurdu:

— "Acaip şeyler söyledin bana, sevgilim. Bunlar beni düşündürecek, sanırım. Hattâ izin verirsen, hemen yapacağım bunu. Beklediğim şu ziyaretten önce."

Lady Draper kır saçlarını yavaşça kocasınınkilere sürttü.

Tatlı bir gülümseyişle: "Beraet ettireceksin onu, değil mi?" dedi. "Zavallı Frances hesabına o kadar üzülürüm ki."

— "Bir daha söylüyorum sevgilim, ancak jüri..."

— "Ama elinden geleni yapacaksın, değil mi?"

Sir Arthur yavaşça: "Herhangi bir vaitte bulunmamı istemiyorsun herhalde," dedi.

— "Tabiî. Senin munsifliğine inancım var, Arthur."

Yine öpüştüler, sonra Yargıç çalışma odasına girdi. Hemencecik derin bir koltuğun içine bıraktı kendini.

Âdeta yüksek sesle: "Tropilerin tabu'ları yok," dedi. Resim yapmıyorlar, şarkı söylemiyorlar. Bayramları, tapınışları yok, alâmetleri, işaretleri, büyücüleri yok, muskaları da yok. Yamyam bile değiller hattâ."

Daha yüksek sesle şunları söyledi:

— "Tabu'ları olmayan insanlar var mıdır?"

Dalgın gözlerini dikmiş, karşısındaki baronet rütbesini haiz, dizbağı nişanını hâmil Sir Weston Draper'in portresine bakıyordu. Yavaşça dudaklarına doğru çıkan bir çeşit iç gülümseyişe dikkat etmekle meşguldü.

XIV

Ertesi oturumda savcının gösterdiği iki antropolog

daha gelip ifade verdiler. Fakat *Paranthropus*'u insan cinsinde sınıflama bakımından uyuşmakla beraber, bu yargının zoolojik nedenleri üzerinde öyle derin bir ayrılığa düştüler ki, savunma avukatı alaylı bir şekilde susmakla yetindi, bu ise bir tartışmadan daha ustalıklıydı.

Savunma avukatı da kendi bakımından iki psikologu tanık göstermişti: Bunlar, ilkel yaratıklar psikolojisinde büyük bir uzman olan Prof. Rampole; ve büyük maymunların zekâsı üzerinde yaptığı incelemelerle tanınmış olan yüzbaşı Thropp'du.

Prof. Rampole'un kafası tamamen dazlaktı, frenologların araştırmalarına mükemmel bir kafatası sunmak istemişti sanki. Sağ gözüne monokl takmıştı, onunla hiçbir şey görmüyordu, bu da ona biraz Alman İmparatorluk ordusunun bir subayı edasını veriyordu. Fakat sıcak, duygulu, âhenkli sesi çok geçmeden bu acaip dış görünüşü unutturuyordu.

Kendisine sorulan ilk soru yüzünden epiy bocalamış göründü. En ilkel aklı özgül olarak, mutlak olarak hayvan zekâsından ayıran, belirli bir vasıf var mıdır?

Sir Peter biraz durakladıktan sonra: "Birkaç ay önce olsaydı, konuşma diye cevap verirdim," dedi. "Konuşma insanda söyleyiş şeklindedir ama hayvanda öyle değildir. İnsanda konuşma buluşun, hâfızanın izini taşır, hayvanda sâbittir, içgüdüseldir. Fakat şimdi tropiler ortaya çıkmış bulunmaktadır: Bunların konuşmaları içgüdüsel görünmekle beraber, söyleyiş biçimindedir. Bu konuşmanın sâbit ve buluştan âri olduğunu gösteren hiçbir şey yoktur. Çünkü bu konuşma -şimdiye kadar yalnız taklid yoluyla olmakla beraber- gelişme imkânını bulmuştur. Demek ki bu, her iki konuşma ile de ilgilidir ama ne biridir, ne de öbürü. Bütün bunlar da düşüncelerimi epiy ileriye götürmediğimi kabul zorunda bıraktı beni. Şimdi anlıyorum ki, konuşma sadece bir haberleşme aracı olduğu için, gerçekten özgül olan, haberleşme ihtiya-

cıdır ve yaratığın haber şeklinde ulaştırmak istediği nesnelerdir."

Düşündü, şunları ekledi:

— "Kimileri bu özgül ayrılığın, insanın efsaneler yaratma yeteneğinde mündemiç bulunduğunu düşünürler. Kimileri ise -kelimelerden başlıyarak- bunun sembollerin kullanılışında mündemiç olduğunu düşünürler. Fakat her iki halde de bir önceki probleme dönmüş bulunuyoruz: Efsanelerin ya da sembollerin yaratılması hangi özgül ihtiyaca cevap vermektedir?"

Kocaman ve boğum boğum elini pırıl pırıl parlayan kafatasının üzerinden geçirdi:

— "Görüyorsun ya, bu yönden pek bir şeye ulaşılabileceğini düşünmüyorum," dedi. "Denetlenebilir olaylara bağlı kalmak daha iyi: Çeşitli beyin bağlarının çözümlenmesiyle ortaya çıkanlara yani. İnsanda ve hayvanda bunların mukayeseli bir incelenmesiyle belirli ve kesin bir ayırım yapmak mümkün olacaktır belki."

Yargıç: "Söyledîklerini pek iyi anlıyamıyoruz," dedi.

Sir Peter devam etti: "Çoğu zaman beyini kocaman bir telefon santraline benzetenler olmuştur; beyin, kimileri müşahede, kimileri inceleme ile; başkaları ise yöneltme ve kumanda verme ile uğraşan binlerce büroyu inanılmaz bir çabuklukla birbirine bağlar. Tümü bakımından bu bağların sayımı oldukça doğru bir şekilde yapılmıştır. Yani demek istiyorum ki insanda da, çeşitli cinslerde de bunların sayıları ile rolleri epiy belirli şekilde bilinmektedir. Fikrimce beyninde sayımı yapılmış bu bağların hepsi bulunan her yaratığa insan, beyninde bunlar bulunmayan her yaratığa da hayvan demek yerinde olur."

Yargıç Sir Arthur onu daha açık konuşturmak için şunu sordu:

— "Çünkü bu sayı mensuplukları, yaşları, zekâları ya da ırkları ne olursa olsun, bütün insanlarda aynıdır da ondan, değil mi?"

Sir Peter burnunun bir kanadını kaşıyarak: "Ha...

hayır," dedi. "İşin çok kolayına kaçmak olur bu... Farklar var, büyük farklar hem de... Ama yine de... pek o kadar kaygı verici değil bu. Gerçekten, eskilerin Pigme dedikleri Negrille'lerin en geri zekâlısının sahip olduğu bağ şebekesi muhakkak ki şempanzelerin en zekisinin sahip olduğundan yine de, kıyas götürmez şekilde, çok daha tamdır. Şöyle de diyebiliriz isterseniz: Negrille'lerin beyin bağları nicelik ve nitelik bakımından bir asgarîdir: Bunun altına inildi mi bir yaratık artık insan adına hak kazanmamış olur."

Yargıç Sir Arthur dalgın bir tavırla birkaç saniye başını salladı, sonra şu düşünceyi attı ortaya:

— "Fakat bu, görünürde doğru ve âdil olmakla beraber, çok keyfî bir sınıflama esası olmaz mı? Çünkü netice itibariyle ilk olarak Negrille'lerin beyin bağlarını insandaki asgari tip olarak ele alıyor; sonra buna dayanarak, Negrille'ler gerçekten buna sahip olduklarına göre, onların sahiden insan olduklarını söylüyor, değil mi?"

Profesör sevimli sevimli güldü: "Doğru," dedi. "Ama bu fasit daireden çıkmamıza da imkân göremiyorum pek."

Sirt Arthur: "Beri yandan, bir çelişmeye de düşmüş olmuyor musunuz?" dedi. "Siz, bazı bağlar eksik olursa insan sayılmaz, diyorsunuz. İmdi bu yokluk, zekânın bazı vasıflarının yokluğu ile kendini belli etmiyor mu?"

— "Evet, öyle."

— "O halde, bu zekâ vasıfları eksik olursa insan olunmaktan çıkılır, demek değil midir bu? Oysa siz demincek bunun, imkânsız değilse bile tesadüfî bir şey olduğunu iddia etmiştiniz."

Profesör: "Tamamen haklısınız," dedi.

Sir Arthur devam etti: "Böylelikle zooloji gibi psikoloji de hayvanla insanı ayıran sınırın tam olarak hangi yerde bulunduğunu tarif etmekten âcizdir, yolunda bir sonuca varmamız mı gerek?"

— "Korkarım ki öyle."

Sir Arthur epiy bir süre sesini çıkarmadı. Peşinden,

salonun dibindeki toz pembe ve açık yeşil renkte tül bir şapkaya doğru bakıp bıyık altından gülümsedikten sonra, sordu:

— "Profesör, öyle sanıyorum ki, yeryüzünde en ücra adada, en uçsuz bucaksız çölün dibinde hiçbir kabile yok ki siz onun en ufak psikolojik yönlerini dahi incelememiş olasınız. Muska taşımayan bir kabileye rastladınız mı hiç?"

Dinleyiciler arasında bir çeşit ara vermeyi, ya da bir dinlenmeyi andıran bir gülümseyiş dalgası belirdi. Fakat profesör gülümsemedi. Azıcık çekindikten sonra şunları söyledi:

— "Sahiden de hayır, hiçbir zaman."

Sir Arthur: "Muska taşımaktaki bu direnişi neye yoruyorsunuz?" diye sordu.

— "Bilmek istediğiniz şey tam olarak ne?"

— "Hal böyle olduğuna göre, zaman ve mekân içindeki bu direniş tamamen insanlara öz bir vasıf değil midir acaba?"

— "Evet. Efsaneler yaratmağa olan eğilim gibi. Yalnız, bu bizi pek ileri götürmüş olmuyor."

Sir Arthur: "Orası muhakkak değil," dedi. "Kendi kendine bir şeyler sormak insana, yalnız insana öz bir eğilim değil midir? En basit, en kaba-saba insanlara hattâ?"

— "Öyle şüphesiz."

Yargıç devam etti: "Bu eğilim, hayvanda bulunmıyan bazı beyin bağlarına atfedilemez mi "

Profesör Rampole düşünceli bir tavırla: "Edilebilir mi acaba?" dedi. "Merak hayvanda da vardır. Birçok hayvanlar aşırı derecede meraklıdır."

Sir Arthur cevap verdi: "Ama onlar muska taşımıyorlar."

— "Hayır."

— "Şu halde aynı cinsten bir merak değil bu. Aynı soruları sormamışlar kendi kendilerine, değil mi?"

Sir Peter: "Doğru," diye kabul etti. "Metafizik zihniyet insana özdür. Hayvan böyle bir şey bilmez."

— "Yalnız, bundan iyice emin olmak mümkün mü? Acaba hiçbir hayvan, hattâ en ilkel bir halde olsa dahi, bu merakın izlerini göstermiş değil mi hiç?"

Sir Peter: "Sanmıyorum," dedi. "Zaten bu benim sahamın dışında, ama ilk bakışta... Hayvan bakar, gözler, şu veya bu nesne ne yapacak, ne olacak diye görmek için bekler, ama... hepsi bu kadar. Nesne yokoldu mu, merak da onunla birlikte yokolur. Hiçbir zaman o... o kabul etmeyiş, nesnelerin sessizliğine karşı o çabalanma görülmez. Çünkü aslında merakı tamamen fonksiyonel kalmıştır, nesnelerin bizzat kendileriyle değil de, sadece onların kendisiyle olan ilişkisiyle ilgilidir bu merak: Kendisi de sürekli olarak nesnelere karışmış -tabiate, lif lif, tel tel karışmış- olarak kalır. Nesneleri dışarıdan tanımak, anlamak için bunlardan hiçbir zaman kendini soyutlamaz..." Sir Peter sözlerini şöyle başladı: "Kısacası, hayvan soyutlama yapamaz. Yalnız ve yalnız insana verilmiş olan bir bağlar şebekesi... özgül bir şebeke de sahiden bunda mündemiç olsa gerek herhalde."

Artık kimsenin soracak bir şeyi kalmadığı için yargıç profesöre teşekkür etti: "Peki, gidebilirsiniz," dedi.

Onun yerine yüzbaşı Thropp geçti. Pembe, tombul, çok sarışın bir adamdı, güleç ve canlı gözleri vardı. Sir Arthur jüri üyelerine şunları hatırlattı:

— "Yüzbaşı Thropp büyük maymunlar üzerindeki müşahedeleri ve deneyleri ile ilgili olarak Tabiî Tarih Müzesine birçok bildiriler yapmıştır. Kendisinin ünü Büyük Britanya kıyılarını çoktan aşmış bulunmaktadır."

Yargıç, Sir Peter Rampole'un sözlerini ve ondan sonraki tartışmayı ona özetledi. Sonra sordu:

— "Yüzbaşı Thropp, sizce büyük maymunların en zekileri de hiçbir soyutlama yapamıyacak durumda mıdır?"

Ufak-tefek adam: "Yooo, hiç de öyle değil," dedi.

— "Anlıyamadım."

— "Pekâlâ yapabilirler bunu. Tıpkı sizin gibi, benim gibi yapabilirler."

Sir Arthur gözlerini kırpıştırdı, sonra bir sessizlik oldu.

— "Prof. Rampole bize demişti ki..." diye söze başladı.

Yüzbaşı Thropp: "Biliyorum, biliyorum," diye onun sözünü kesti. "Bu insanlar, hayvanları aptal sanıyorlar!"

Sir Arthur gülümsemekten kendini alamadı, bütün dinleyicilerin yüzlerindeki gerginlik kayboldu, onlar da onunla birlikte gülümsediler.

Yüzbaşı Thropp devam etti: "Wolfe'un deneyleri hakkındaki bildirimi okumadınız mı? Anlatayım: Wolfe, şempanzelerine jeton atılınca işleyip kuru üzüm dağıtan, otomatik bir makine vermişti. Maymunlar bunu kullanmasını çabucak öğrendiler. Sonra Wolfe onlara jeton dağıtan bir makine verdi. Maymunlar bunu işlettiler ve hemencecik jetonları birinci makineye götürdüler. Sonra Wolfe makineyi kapattı. Bunun üzerine hayvanlar birçok jeton edindiler, onun gelip makineyi açmasını bekliyerek jetonları sakladılar: Böylece parayı, hattâ cimriliği yeniden icadetmiş oluyorlardı! Bu soyutlama değildir de nedir? Ya Verlaine'e ne dersiniz? Fransız şairden değil de, Belçikalı profesörden sözediyorum. O da orta boy ve -dikkat edin- zekâca *aşağı* bir maymun üzerinde deneyler yapmıştı. Sonunda maymunun canlıyı, ölüyü, hayvanı, bitkiyi, minerali, madeni, tahtayı, kumaşı ayırdetmeyi çok iyi bildiğini ispatladı. Hattâ bir kuştüyü parçasıyle bir pamuk parçasını, bir çivi ile bir kibrit çöpünü, herbiri kendi sınıfında olmak üzere, ayırırken hiç aldanmıyordu... Soyutlama değil midir bu? Konuşma meselesine gelince: Genel olarak maymunların konuşmadıkları sanılır. Fakat pekâlâ da konuşurlar! Bizim dilimizle maymunlarınki arasında sadece bir nicelik farkı olduğunu Garner tesbit edeli altmış yıl oluyor: Hattâ bu iki dil, bi-

zim gibi maymunların da çıkardıkları birçok sedalarda birleşmektedir. Fransa'da Delage ile Boutan'ın bu düşünceyi kabul etmediklerini iyi biliyorum. Fakat şu da var ki Giacomini'nin gırtlakların mukayeseli anatomisi alanındaki incelemeleri, yetkinlik ölçeğinde aşağıdaki derecelenmeyi göstermiştir: Orangutan, goril, gibbon, şempanze, Güney Afrika'daki yabani kavimlerden Boschiman'ların erkeği, kadın zenci, erkek beyaz. Dilin derecelenişini de neden buna paralel olmasın istiyorsunuz yani? Biz maymunların dilini anlamıyorsak, suç onların mı? Hattâ bakın sayın Yargıç, onlar bizim dilimizi daha iyi anlıyorlar: Gladden'in bir şempanzesi vardı, el-kol hareketi eşliğinde olmaksızın verilen kırk üç emire çekinmeksizin cevap veriyordu. Soyutlama değil midir bu? Sonra Furness bir orangutan yavrusuna "baba" demeyi de öğretti. Güç işti bu, çünkü hayvan kendisine öğretilmeğe kalkışılan sedaları dışarıya verecek yerde yutmak eğilimindeydi. Ama sonunda "baba" demeğe başlayınca kadınların dışında kendisine yaklaşan bütün erkekleri böyle çağırıyordu: Bu da soyutlama değil midir? Sonra Furness hayvanın dilini bir ıspatula ile bastırarak ona *"cup* (kupa, bardak)" demesini öğretti. Yapma bir şey gibi görünüyor bu ama o günden sonra orangutan susayınca "cup" diyordu. Bu da soyutlama değil mi? Sonra Furness "the" artikelini öğretmeğe kalkıştı ona: Bu ise tam bir soyutlama idi. Fakat ne yazık ki hayvancağız bu işi başaramadan öldü."

Sir Arthur: "Buna da şaşmam," dedi. "Oldukça zeki birçok Fransız dostlarım var, bu sözü doğru olarak söylemeyi hiçbir zaman başaramadılar... Zavallı küçük maymun..." Sonra devam etti: "Ama galiba biz suali sorulması gerektiği gibi soramadık. Bilmek istediğimiz şu: Siz maymunlarda bir metafizik zihniyet ilkesi müşahede ettiniz mi, ya da bunlarda böyle bir şeyin müşahede edildiğini duydunuz mu hiç?"

Yüzbaşı Thropp: "Metafizik zihniyet, ha?..." diye

tekrarladı, başını dalgın bir tavırla önüne eğdi, bu yüzden çenesinde üç tane katmer belirdi. Sonunda: "Bununla ne demek istiyorsunuz?" diye sordu.

Sir Arthur: "Bununla... kaygıyı, bilinmezin korkusunu, bir izah edinme arzusunu, bir şeye inanma yetisini kasdetmek istiyoruz... Başka bir deyişle, muska taşıyan maymunlar gördünüz mü siz?"

Yüzbaşı: "Bazı maymunlar gördüm," dedi, "bir bebeğin oyuncak ayısını sevmesi gibi, onlar da bazı nesneleri seviyorlardı: Onunla oynuyor, onunla uyuyorlardı. Ama muska değildi bunlar. Bir başka bakımdan da, Kalküta'da dişi bir maymun yavrusu gördüm ki yerli-köklü bir utanç duygusuna sahipti: Gizlenmesi gereken şeyi yanından hiç ayırmadığı, ayakkabı yerine giyilen yeşil bir sandalla iyice gizlemedikten sonra katiyen uykuya dalmıyordu. Ama muskaya gelince... Hayır."

Sonra birden boşandı: "Hem zaten, niçin muska taşısınlar istiyorsunuz? Tabiatle birlikte, tabiatın içinde yaşıyor bunlar, ondan korkmuyorlar! Korkmak vahşilere yaraşır! Aptalca soruları sormak da onlara yaraşır! Ne işlerine yarar bu onların? Onlar da maymunlar misali oldukları gibi, Tanrı'nın kendilerini yarattığı gibi varolmakla yetinmeyi bilmezlerse, hiç böbürlenecekleri bir şey değil bu! Bir çeşit anarşisttir bunlar, işte bu kadar. Hiçbir zaman memnun olmayan isyancılardır. Niçin benim zavallı şempanzeler kendi kendilerine aptalca bir takım sorular sorsunlar istiyorsunuz? Muska ha? Ne ihtiyaçları var buna?"

Sir Arthur keyifli keyifli: "İnanın ki hiçbir şey istediğimiz yok," dedi. "Sizin cevaplarınızdan emin olmak istiyoruz sadece: Demek hiçbir maymunda hiçbir metafizik zihniyet izi ya da buna benzer herhangi bir şey yok, öyle mi?"

— "En ufak bir iz bile yok! En ufak bir iz parçası bile!" Sonra muzaffer bir tavırla tırnağının ucunu dişlerinde çıtlatarak: "Bu kadar bile yok hattâ!" dedi.

Savunma avukatı tatlı bir tavırla: "Peki Yüzbaşı Thropp, siz de hiçbir soru sormaz mısınız kendi kendinize?" dedi.

Yazbaşı Thropp şaşırmıştı: "Ne sorusu?" dedi. "İyi bir hristiyanım ben, bayım, Tanrı'ya da, başka şeylerin hepsine de inanırım, neden istiyorsunuz ki... Beni vahşi mi sanıyorsunuz yoksa?"

Sir Arthur sevimli bir tavırla: "Böyle bir şey yok canım," dedi, teşekkür etti, Yüzbaşı da izin isteyip gitti. Sonra birbiri ardıca Greame, Williams, Kreps ve rahip Dillighan geldiler. Tropiler üzerinde yaptıkları gözlemlerle deneyleri uzun uzadıya anlattılar. Onlara genel olarak az soru soruldu. Hattâ savunma avukatı da üstünlükler elde etmek, lehte puvan kazanmak bile istemediğini her zamankinden daha belirli şekilde gösterdi. Tropilerin insan nitelikleri hakkındaki bir olayı savcının her belirtmek isteyişinde, savunma avukatı sadece ve boyuna devamlı bir denge kurmağa, yani tam bir kararsızlık yaratmağa özen gösteriyordu: O zaman savunma avukatı hemencecik ters yöndeki bir gözlemi, bir olayı belirtecek bir soruyu atıveriyordu ortaya. Fakat buna karşılık bir tanık tropilerin hayvan nitelikleri lehinde fazlaca sağlam görünebilecek kanıtlar ortaya attı mı, o zaman savunma avukatı başka bir noktayı kendiliğinden kurcalamayı ihmal etmiyordu, bu sefer de bu nokta onların insan niteliklerini belirtecek mahiyetteydi. Bunun üzerine savcı bir zafer edasıyla cübbesinin kollarını savuruyor, jüri üyeleri de bu acaip savunma sisteminden hiçbir şey anlıyamıyorlardı.

Rahip Dillighan sonuncu tanıktı. Verdiği ifade, canlılığı ve tuhaflığı ile, zihinlerdeki gerginliği giderdi: Gerçekten, özellikle tropi dilinden sözetti ve onları taklid eden bazı sesler çıkardı. Dinleyiciler nerdeyse alkışlıyacaklardı onu. Dışarıya çıkarken de yanına yaşlı bir hanım yaklaştı, bir sürü lâf söyliyerek kendi papağanlarından

sözetti, adamcağız da bir türlü yakasını ondan kurtaramadı.

★

Kırallık Savcısı Sir Carew W. Minchett uzun, beyaz ellerini kavuşturdu. Sustu ve başını dua edecekmiş gibi eğerek jüri üyelerine zarif perukasının gayet muntazam buklelerini gösterdi. Sonra başını kaldırarak şunları söyledi:

— "Jüri üyesi bayanlarla baylar, içinde bulunduğunuz kararsızlığı anlıyorum.

Sanığın kurbanını istiyerek, bilerek öldürdüğünde kimsenin kuşkusu yok tabiî. Savunma avukatının bile bunu inkâra kalkışmıyacağından emin olabiliriz. Ancak, savunma avukatı, öldürülenin niteliği bakımından zihinlerinizde şüphe yaratmak için büyük çabalar yapmış; bunu da yüreklerimizde ve törelerimizde derinden derine yerleşen adlî geleneklerimizin birinden, "haklı şüphe" den faydalanarak sanığı beraat ettirmek için yapmıştır.

Bu da bizi kendimize şunu sormak zorunda bırakmaktadır: Öldürülenin niteliği üzerinde haklı bir şüphe var mıdır gerçekten? Ben iddia ediyorum ki, eğer bu şüphe size var gibi görünüyorsa, bu sadece bir hayaldir.

Gerçek şudur ki, savunma avukatı duruşmayı birbirinden iyice ayrı iki cephe ya da iki alanda cereyan ettirerek, fakat ustalıkla arap saçına çevirerek büyük bir kargaşalık yaratmayı başarmıştır ki bunlar: Kanunî, adlî alanla zoolojik alandır.

İmdi bayanlar, baylar, bu çatının altında sizin göreviniz nedir? Olaylardan hüküm çıkarmak mı, bilginler arasında hakemlik yapmak mı?

Önünüzde profesörlere, çok büyük adamlara tartışmalar yaptırıldı. Siz de şunu müşahede etmek imkânını buldunuz: Bunlar hiçbir şey üzerinde, hattâ bir insanın ne olduğu üzerinde dahi uyuşamamaktadırlar. Bu-

nu onlara öğretmekle görevli olan, siz misiniz? Onların aralarını bulmakla görevli olan, siz misiniz?

Belki şu itirazda bulunacaksınız bana karşı: "Daha ilk başta Prof. Knaatsch'ı dinleten sen değil misin?" Orası doğru. Fakat savunma avukatının bildiğiniz tezi savunmak için birtakım bilginleri tanık göstereceğini önceden kestirmek kolaydı. Onlara itiraz etmek gerekiyordu, söylediklerine inanacaktınız yoksa.

Fakat, yaptıkları tartışmalardan ortada kısaca ne kalmış oluyor? Sizden yana, açıkça şu: Yani, kendilerinden daha bilgin olmanızı istiyorlar sizden. Sizin rolünüz bu mudur, ve daha bilgin olmadığınıza göre, *olaylarda* şüpheden sözedilebilir mi? Anlıyamıyacağınız kadar çapraşık birtakım kanıtlarla sizi çıkmaza soktular diye, yapılabilir mi bu?

Hayır, siz burada filân ya da falan zoolojik sınıflamanın yerindeliği ya da yersizliği üzerinde fikir edinmek için bulunmuyorsunuz: bir okulun *Paranthropus* dediğine bir başka okulun *homo faber* demesini haklı bulacak değilsiniz. Siz olayları kanunî ve adlî alanda yargılamak için burada bulunuyorsunuz.

İmdi, bu alanda en ufak bir şüphe kalabilir mi?

Sanığın önceden tasarlıyarak, kendisinden olma ve Gerald Ralph Templemore adı ile nüfus kütüğüne yazdırıp vaftiz ettirdiği bir çocuğu öldürmüş olduğuna en küçük bir şüphe besliyebilir misiniz?

Hayır, şüphe edemezsiniz bundan.

Zihinlerinizde belki yine de son bir şüphe kalmıştır: Belki bir suçsuzu cezalandırmaktansa muhakkak bir suçluyu beraat ettirmenin yeğ olduğu şüphesi. Ve hattâ, bu ukalâca tartışmaların sonucu da olsa, herhangi bir şüpheden, on bin defa suçlu olsa dahi, netice itibariyle sanığın yararlanması gerekeceği düşüncesi.

Evet, ortada bir tek sanık olsaydı hristiyanlık bakımından belki kabul edilebilirdi bu. Hoşgörürlüğünüzün karşılaşacağı bütün tehlike, bir tek kaatili serbest bı-

rakmaktan ibaret olsaydı yani. Fakat durum böyle mi? Sanıyor musunuz ki burada *bir tek* sanık var? Hayır, inanmayın: Yalnız görünüşte böyle bu. Bin suçlu var, on bin suçlu var, belki on milyon suçlu var!

Jüri üyesi bayanlarla baylar, sorumluluğunuz büyüktür. Meslek hayatımda hiçbir zaman bunun kadar büyüğünü görmedim belki. Vereceğiniz karar ileride yalnız sanığın değil sizin, bizim kişiliğimizi ve hattâ İngiliz adaletinin bütün cihazını aşacak sonuçlar doğurabilecektir çünkü.

Zira farzedin ki savunma avukatının az sonra önünüze yığmaktan geri durmıyacağı itirazlara kapıldınız da, gönlünüzle hoşgörürlüğünüzün sesini biraz fazlaca dinlediniz. Munsif davrandığınızı zannederek sanığın, kurbanını öldürürken bir maymunu öldürdüğüne samimî olarak inandığını gözönünde bulundurmayı düşündüğünüzü farzedin. Sözün kısası, onun beraat etmesini istiyerek, farzedin ki onun suçsuz olduğunu ilân ediyorsunuz! Bunun sonucu şu olacak ki aynı anda da, hattâ istemeksizin, öldürülenin *bir maymun olduğunu* açıkça ilân etmiş olacaksınız; ya da hiç değilse bundan şöyle bir sonuç çıkacak ki yurttaşlarımızın, hattâ yabancı milletlerin kamu oyu da, milyonların gözlediği sizin bu kararınızı, hem de istinafsız temyizsiz, bu şekilde yorumlıyacak. Yine aynı anda şöyle bir sonuç doğacak ki, bütün tropileri belki tek bir sözle, insan topluluğundan ebediyen çıkarmış olacaksınız. Çünkü büyük bir şahsiyet size ispat etti ki, tropilerin hayvan oldukları kabul edilirse, sonradan Pigme'lerle Boschiman'ların insan olduklarını gösteren sağlam bir temel bulmak güç olacaktır. Böylelikle, içinden nice korkunç iztırapların çıkabileceği bir kutunun kapağını araladığınızı kavrıyabiliyor musunuz? Çünkü şayet günün birinde bu ilkel kabileler insan adından, dolayısiyle insan haklarından yoksun bırakılırlarsa, bunları ceza görmeksizin yokedebilecek ya da sömürebilecek olan herkesin kucağına, elleri kolları bağlı olarak,

siz atmış olacaksınız. Bu niyette olanların da ne yazık ki çok sayıda olduklarını biliyoruz.

İş daha da ileriye varacak. Çünkü size ayrıca anlatıldı ki, biyolojik ayrılıklara dayanılarak insan cinsinin kutsal tekliği üzerinde şüphe yaratılırsa, artık ortada durdurucu hiçbir engel kalmıyacaktır. En azından korkulacak şey de ırklar arasındaki câniyane hiyerarşinin yeniden doğduğunu görmek olacaktır ki, bunun iğrenç anısı hâlâ zihinlerimizdedir. Bu yeni felâkete de sizler sebep olacaksınız! Fikrimce bu öyle bir ihtimal ki, sizden daha bilgin olanları bile ürpertecek nitelikte. Yine söylüyorum, kanun sizden bilgin olmanızı istemiyor. Sağduyu sahibi olmanızı istiyor. Siz de zahmetsizce ve tehlikesizce sağduyu sahibi olabilirsiniz: Bu dâvayı, bu çatı altında edinmesi gereken tek görünüş içinde ele almanız yeter. Bu da, gördüğümüz gibi, onun kanunî cephesidir. Douglas Templemore evlâdı, oğlu olan Gerald Ralph Templemore'u öldürmüştür. Bu kadarı yeter. Siz de onun suçlu olduğunu söyliyeceksiniz."

Sir C. W. Minchett uzun, beyaz ellerinin parmaklarını, dua eder gibi, yeniden birbirine kenetledi, şunları ekledi:

— "Onun için hafifletici sebepler bulabilir misiniz? Buna karar vermek yalnız size düşer. Fakat savcılık makamı bunu size teklif edemediği için üzgündür. Çünkü ortada sadece bir cinayet değil, tasarlanarak işlenmiş bir cinayet var. Sanık bu işi yaparken insanlık için yararlı olacağını sandığı herhangi bir düşünce beslemiş olabilir. Fakat unutmayın ki, ölüm kamplarındaki korkunç hekimler de iğrenç deneylerini insan bilgisinin büyük ölçüde yararına olarak işlediklerini iddia etmişlerdi! Böylece, hoşgörür davranmak yalnız -affedilmez bir yumuşaklık göstererek- Majestenin uyruklarını başka birçok cinayetlere, herhangi masum bir halk yığınını da köleliğe ve ölüme maruz bırakmakla kalmıyacaktır. Bu, bilim ve ilerleme gibi aldatıcı bir bahane ile ileride baş-

ka birtakım iğrenç ve öldürücü deneyler yapılmasına yol açacaktır! Son olarak, en iyi ihtimalle bu, sanığın kendisine de hakaret etmek olacaktır. Çünkü, işlediği fiille önceden feda etmiş olduğu canını ya da hürlüğünü kendisine geri vermek isterken bu hareket o fiilin kendisini, ona verilebilecek olan şüpheli bir şeref ve vekar görünüşünden de yoksun bırakacaktır.

Jüri üyesi bayanlar, baylar, daha fazlasını söyliyecek değilim. Bu kadar açık bir dâva üzerinde sözü uzatmak neye yarar? Bırakayım, savunma avukatı ne kadar uzun konuşursa konuşsun. O, ispatı imkânsız bir şeyi ispatlamağa kalkışmak durumundadır çünkü: Sanığın oğlunu öldürmediğini ispatlıyacaktır. Oysa *sanık, oğlunu öldürmüştür.* Vereceğiniz kararın ne olduğunu size göstermek için bu üç söz, yeter."

Sir C. W. Minchett sözlerini bitirince yerine oturdu.

Yargıç, savunma avukatından yana dönerek ona söz verdi.

Mr. B. K. Jameson ayağa kalktı, şöyle dedi:

— "Sanığın ileri sürdüğü isteğe uygun olarak, savunma yapmak niyetinde değiliz."

Fakat yerine oturmadı, salondakilerin zaptedemedikleri hayret dolu heyecan mırıltısını işitmemiş gibi davranarak, şunları ekledi:

— "Hattâ şunu da söylemeliyiz ki, birkaç nokta üzerinde sayın savcı ile tam görüş birliği halinde bulunuyoruz. O size sorumluluğunuzun büyük olduğunu, bunu gözönünde tutmanızı öğütlemişti. Özellikle bu bakımdan, biz de onun gibi düşünüyoruz. "Bir hatanın sonuçlarını ölçüp tartın," demişti! Yalnız, biz sözlerimizi onun gibi bağlamıyacağız. Yoo, hayır, jüri üyesi bayanlar, baylar; kanunun bile değil de, kanunîliğin şekilci alanında kalmaktan ibaret olan o tembelce ve kolay teklife katılmayın! Hem de ne kanunîlik! Bir defterdeki bir kayıt! Diyelim ki içinizden biri gençliğinde, arkadaşlarıyla birlikte, şaka olsun diye, bir memuru sarhoş etti de yeni

doğmuş bir köpeği nüfus kütüğüne yazdırdı. Sonra günün birinde köpek yaşlanıp kötürüm olunca onu bir veterinere götürdü, iğne yaptırıp öldürttü. Hadi bakalım, veterineri asalım mı diyeceğiz?

Bir şaka bu. Sayın savcı tarafından ileri sürülen öteki nedenler ise daha ciddî. Tropilerin maymun olduklarını otomatik olarak kabul etmek anlamına gelecek bir beraat kararının sonuçlarına karşı sizi uyardı. Ciddî sebepler bunlar. Fakat, ya tropiler *gerçekten* maymunsalar? Yirmi beş bin maymunun hürlüğü uğuruna da olsa, bir İngiliz centilmenini darağacma değilse bile ağır hizmetlere mahkûm etmeği daha az mı vahim bulacaksınız? Bir suçsuzu bilerek ölüme yollamak, sırf düşünme zahmetine katlanmamak için, sizden isteneni kabul ederek, bu kadar ağır bir haksızlık işlemek gibi bir işe ne dersiniz siz? Bir cinayettir bu; yalnız birçok meziyetlere sahip bir kimseye karşı değil, en kutsal haklarımıza karşı da işlenmiş bir cinayettir! Çünkü eğer bir İngiliz vatandaşının doğurabileceği sonuçlara az-çok dayanan faraziyelere bağlı kaldığı gün bu, iktidarın kör ve keyfî hareketlerine herbirimizi eli kolu bağlı teslim etmek olur. Hangimiz yarından emin olabiliriz o zaman? Ferdin hiçbir önemi yoktur, diye kesip atmak olur bu. Bir anda, hürriyetlerimizin ölümüne karar vermek olur.

Hayır, jüri üyesi bayanlar, baylar, sanığın bir insanı öldürdüğüne, -yani genel olarak tropilerin insan olduklarına- emin, adamakıllı emin olmadıkça onun suçlu olduğunu söyliyemezsiniz. Sayın savcıyı hayrete düşürmek bahasına da olsa, bunun aksini ispata kalkışacak değiliz. Çünkü bizim burada savunduğumuz, kendi şahsımızın kaderi değildir, bunun büyük önemi yoktur. Biz, gerçeği savunuyoruz. Biz, tropilerin maymun olduklarını ispat edecek değiliz, çünkü bundan emin olsaydık masum bir küçük yaratığı öldürmez, kendimizi de asıl-

mak gibi aşağılatıcı bir tehlike karşısında bırakmazdık. Buna daima da hazırız. Ama hiç değilse bu, tek önemi olan şeyi ortaya çıkarmağa yarasın: Yeni sözde üstün ve faydalı gibi görünebilecek olan şeyi değil de, doğru ve gerçek olanı, şüpheli bir aydınlık içinde değil de, gözkamaştırıcı olması gereken bir aydınlık içinde ortaya çıkarsın! Evet, şayet canımızı feda etmemiz tropilerin insan olduklarını şüphe götürmez şekilde ispat edebilecekse, böylece de onların köleliğini hazırlıyanları niyetlerinden caymak zorunda bırakacaksa, biz canımızı seve seve fedaya hazırız. Fakat tropiler maymunsa sırf "böylesi daha rahat" gibi inanılmaz bir sebeple bir insanı ölüme mahkûm etmenin korkunç bir fiil olacağını da açıkça söylüyoruz!

Bizim durumumuz apaçık. Sizinki de apaçık olmalı. Biz ne af, ne âtıfet istiyoruz. Hoşgörürlüğünüzü de kabul etmiyoruz. Evet, duyduk duymadık demeyin: *Kabul etmiyoruz.* Fakat sizden istemeğe hak iddia edebileceğimiz şeyin asgarisini istiyoruz: Ciddî düşünün."

Sonra yargıçtan yana dönerek ekledi:

— "İşte bunun içindir ki, sayın yargıç, bir dilekte bulunacağız. Biz uzun konuşmadık. Böylece kazandığımız bir saatlik zamandan yararlanarak, yüksek mahkeme belki de kararı bu akşam verdirebilir..."

Birdenbire aldırmaz bir tavır takınarak sözlerini şöyle bitirdi:

— "Fakat yine de şu fikirdeyiz ki, bir gecelik bir düşünme, daha iyi sonuçlar verebilir."

Yargıç Mr. Draper'in biraz düşünceli ve hayretli bakışı, savunma avukatınmki ile karşılaştı: Bu düşüncenin mânası neydi? Jürinin sükûn içinde tartışıp kararını vermesi için, elde kalan zamandan daha fazlasına muhtaç olduğu apaçıktı... Yargıç: "Bana bir şeyler anlatmak... bir şeyler telkin etmek mi istiyor acaba?.." diye soruyordu içinden. Sir Arthur bakışlarını çevirdi:

"Tabiî canım, tabiî!" diye düşündü. "Hakkı var! Jüriye caymak için zaman bırakmamak gerek..."

Saatine baktı:

— "Bu dileği kabul etmiyeceğiz," dedi. "Önümüzde bir buçuk saat var. Mahkeme, âdil bir kararın verilmesi için bu kadar zamanın bol bol yeteceği düşüncesindedir."

Bunları söyledikten sonra da Sir Arthur gözlüklerini taktı.

★

Epey ağır, uzun bir sessizlik oldu. Tıklım tıklım dolu salonda birkaç ayağın yere sürtündüğü, birkaç kişinin çekine çekine öksürdüğü işitildi. Sağa doğru bir fısıltı yükselir gibi oldu ama, sert sert o yana doğru dönen iki yüz tane kafa, fısıltıyı daha başlangıçta susturuverdi.

Douglas, Sir Arthur'e bakıyordu. Dâvanın başından beri Douglas, Frances'e hiç bakmamak için çaba göstermişti. Sessiz, aldırmaz, hemen hemen yokmuş gibi olmak istiyordu: Soyut bir sembol gibi olmak istiyordu burada. Bu ise oynaması çetin bir roldü, sinirler için de epey eziyet vericiydi. Frances'in bir bakışı, bir kederi, bir korkusu, bir yalvarışı olursa Douglas katlanabilecek miydi? Sonra, bu fazla iri ağızlı, heyecanlı güzel yüze hiç, ama hiç gözlerini çevirememek de eziyetli şeydi... Fakat iki işkence arasında hiç değilse girişilen işe, kabul edilen tehlikeye bir anlam verecek olanını seçmek gerekiyordu. Douglas da şimdiye dek pek fena başarı göstermemişti hani.

Frances ise kendini tutmak için aynı sebeplere sahip değildi. Greame ile Sybil'in arasına oturmuştu, her sözü gözleriyle olduğu kadar kulakları ile de yutar bir hali vardı sanki. Arada bir Sybil'in bileğini kavrıyor, kırarcasına sıkıyordu. Ara sıra da sanki dermanı kesilmiş gibi gözlerini yumarak oturduğu sıranın arkalığına yas-

lanıyordu. Sir Arthur savunma avukatının dileğine "olmaz" deyince, Frances sâkin görünmek için dudaklarını kanatasıya ısırmak zorunda kaldı. Fakat yüreği birden boşalıvermişti.

Douglas'ın ise kılı bile kıpırdamamıştı. Ah! Genç kadın onun hiç değilse bir defa, tek bir defa bakmasını ne kadar isterdi! Fakat Douglas bunu hiç yapmamak, Frances de bunu istememek için, her ikisi söz vermişlerdi birbirlerine. Douglas haklıydı, haklıydı! Frances de başını çevirmişti.

Şimdi o da yargıca bakıyordu. Sir Arthur ağır ağır gözlüklerini takmakla meşguldü. Tam gözlüklerini burnunun üstüne yerleştirdiği sırada, evet, tam o sırada genç kadın, yargıcın sanığa doğru sanki kirpiklerini kırpıştırırcasına, güleç ve kaçamaklı, dostça, hemen hemen suç ortağı gibi acaip şekilde göz atıverdiğini çok iyi görmüştü...

Heyecanlı bir tavırla Sybil'in kulağına: "Gördün mü?" diye fısıldadı.

Sybil: "Evet," dedi, "evet... galiba..."

Sözlerini bitirmedi, Frances de onun, oturdukları sıranın kenarını üç defa yuğurırcasına sıktığını şaşarak gördü.

Sybil gülerek: "Boş inançlara önem verdiğimi bilmiyor muydun?" dedi.

Frances: "Bilmiyordum gerçekten," dedi. "Dünyada aklıma da gelmezdi..."

— "Benim hakkımda daha çok şeyler öğreneceksin... Ama Douglas'a bak!"

Douglas taş kesilmişti sanki. Mermere benziyordu ama, pembe bir mermerdi bu. Saçlarının diplerine kadar pespembeydi. Dudakları aralık, gözleri az-buçuk açıktı, yargıca Hızır aleyhisselâma bakar gibi bakıyordu.

Frances: "O da gördü," diye mırıldandı, "inşallah..."

Fakat Sybil sözünü kesmek ve nazar değmesini ön-

lemek için onun kolunu sıktı. Yargıç Mr. Draper de sesini yükseltmeğe başlamıştı zaten.

— "Jüri üyesi bayanlar, baylar," diyordu. "Üç günden beri savcının tanıklarıyle savunma tanıklarını dinlediniz, iddianameyi dinlediniz, sanık da savunmada bulunup sizi yormak istemedi. Şimdi artık onun kaderi hakkında karar vereceksiniz. Daha önce ve geleneğe uygun olarak mahkeme, duruşmayı birkaç kelime ile özetliyerek bu güç ve ciddî kararı vermenizi, mümkünse, kolaylaştırmağa çalışacak.

Çünkü kararın güç olduğu ve ciddî olduğu bir vâkıadır. Ürkütücü bir karardır, iki taraf da anlattı size bunu. Yeniden bu konuya dönecek değilim. Size şunu da hatırlatayım: Bana düşen göreve uyarak birazdan yapacak olduğum gibi, duruşma sırasında ortaya dökülen kanıtlarla karşı-kanıtları gözden geçirirken sizi, en ufak ölçüde dahi olsa, sorumluluğunuzdan kurtaracak değilim: Bütün bunlardan gereken sonuçları çıkarmak size, yalnız size düşen bir iştir.

Bunu böylece belirttikten sonra, dosdoğru işin esasına geleyim.

Netice itibariyle sözkonusu olan ne?

Son günlerde bulunan ve insana benziyen bir türün dişisi üzerinde deneysel bir dölleme yapılmıştır. Sanık bu küçük, melez yaratığın babası durumundadır, doğan yavruyu da öldürmüştür.

İşte siz, sanığın bu işi yaparken, bir cinayet işleyip işlemediğine karar vereceksiniz.

Bir cinayetin varolabilmesi için sanığın fiilinin cinayet tarifine her noktada uyması, yani "bir insanın bilerek ve istenerek öldürülmüş olması" gerektir.

Aşağıdaki üç noktanın, haklı her türlü şüpheden uzak olarak isbat edildiğinden emin olmadıkça, hâdisemizde suçluluğa karar veremezsiniz:

1 — Cinayet kurbanının sanık tarafından öldürülmüş olması;

2 — Sanığın bu ölüme sebep olmağa azmetmiş bulunması;

3 — Cinayet kurbanının bir insan olması.

Görünüşe göre, ilk iki noktada tereddüt edeceğiniz bir taraf yok: Sanık, işlediği fiilin sorumluluğunu kabullenmektedir; bu fiili önceden tasarlıyarak işlediğini kabul etmekte ve bunu açıkça söylemektedir; çeşitli tanıkların ifadeleri de bunun böyle olduğunu ortaya koymuştur.

Üçüncü nokta ise daha karanlık görünmektedir.

Prof. Knaatsch, cinayet kurbanının bir insan olduğunu ileri sürüyor. Kanıt olarak da bunun mensup olduğu türün taş yontmayı, ateş yakmayı, azıcık konuşmayı bildiğini ve ayakta durmağı âdet edindiğini söylüyor. Prof. Cocks'la Prof. Hanson da, başka nedenler dolayısiyle olmakla beraber, bu düşünceyi tasdik ediyorlar.

Bu düşüncelerin tersine olarak, Prof. Eatons, "bir insan sözkonusu olamaz," diyor. "Çünkü cinayet kurbanının ayağının yapısı, insana ulaşan yaratıkların evrimsel çizgisinde hiçbir zaman yer almış değildir."

Dr. Figgins de böyle düşünüyor.

Savcıya göre ise sizin rolünüz bilginler arasındaki bu kavgada hakemlik etmek değildir; bir beraat kararı vererek bu işten ve doğurabileceği korkunç sonuçlardan sıyrılmak da değildir: Savcıya göre, sizin rolünüz, sanığı tasarlıyarak cinayet işlemekten suçlu bulmaktır, çünkü bu noktada, kanunî ve adlî bakımdan herhangi bir şüphe yoktur.

Fakat mahkeme böyle bir tezi ulu-orta benimsiyemiyeceğiniz düşüncesindedir. Tersine, mahkeme şu fikirdedir ki, sanığın suçlu olduğunu söylemeden önce, cinayetin kanunen varolabilmesi için gerekli üçüncü şartın gerçekten yerine gelmiş olmasından emin bulunma-

nız lâzımdır: Başka bir deyişle, cinayet kurbanının bir insan olduğuna, her türlü haklı şüpheden uzak olarak, emin bulunmanız gerek.

Her türlü haklı şüpheden uzak olarak, dedim. Duruşma sırasında bu deyim sık sık kullanılmıştır. Mahkemenin görevi, bu sözlerin gerçek anlamı üzerinde sizi daha belirli olarak aydınlatmaktır.

"Haklı şüphe" gerçekte neden ibarettir?

Sahiden, bu kavram üzerinde tehlikeli bir karışıklık doğabilir.

Şüphe, olayların içinde bulunabilir: Örneğin, bir sanık cinayet yerinde görülmüş olabilir ama, onun bu cinayeti işlemiş olduğu mutlak şekilde ispat olunamaz. Bu durumda gerçekten, haklı bir şüphe vardır.

Şüphe, zihinlerde uyanabilir: Örneğin, tanıklar mahkemede bir sürü olaylar anlatırlar, jüri de bunların hepsini hatırda tutamaz, tümünü iyice anlamakta güçlük çeker. O zaman haklı şüpheden hiç sözedilemez. Bu takdirde jüri üyeleri kaç defa lâzımsa o kadar defa yeni açıklamalar yapılmasını istemelidirler. Sonunda bu açıklamalar onları yine aydınlatamamışsa, o zaman da kendilerini, dâvayı yargılayamaz durumda ilân etmek gibi bir çareleri kalır.

Demek ki olaylarda haklı bir şüphe olduğunu düşünüyorsanız bir beraat kararının doğurabileceği sonuçları -savcı bunların üzücü ve korkunç olduklarını ne kadar söylerse söylesin- hiç hesaba katmıyacaksınız ve sanığın suçsuz olduğunu bildireceksiniz.

Tersine, şüphenin olaylarda değil de, *sizin* olayları kavrıyamayışınızda olduğunu düşünüyorsanız, o takdirde savcının size hitaben ileri sürdüğü itirazların aksini söyliyecek değilim: Dâva konusu yalnız sanık olsa ve bu şüphe durumunda onun lehine olarak hristiyanlığa yaraşır bir hoşgörürlük yolu tutmak gerekse bu, kabul edilebilir; fakat hâdisemizde böyle bir şeyin sonuçları, işin kolayına kaçan bir karar yüzünden, çok vahim olabilir.

İnsan olarak size düşen de, hiç şüphesiz, bu korkunç sonuçları hesaba katmaktır.

Bununla beraber, zihinlerinizdeki şüpheyi hiçe sayan sert bir karar da kabule değer değildir. Gerçekten, böylelikle adaletimizin geleceği için yine de tehlikeli bir emsâl yaratmış olacaksınız: Bir cinayetin ceza görmesi için değil de, beraat kararının politik ve sosyal alanda uyandıracağı farzolunan birtakım sonuçlara dayanarak belki de bir masumu ölüme göndermekle, bu ülkedeki adaleti tâ temelinden sarsmış olursunuz."

Yargıç biraz durduktan sonra devam etti:

— "Sözün kısası şu ki, biz de savcılık makamı gibi şüphenin olaylarda mündemiç olmadığı düşüncesindeyiz. Olaylar neyse odur: Tropi de neyse odur. Onun ne olduğu bizim elimizde olmıyan bir olaydır. Şu halde, biz de savcılık makamı gibi, eğer şüphe varsa bu, yalnız bilginlerin tartışmalarından sonra ortaya çıkması tabiî olan bir karışıklıkta mündemiçtir, diye düşünüyoruz. Onun içindir ki, biz de savcılık makamı gibi bu türlü bir şüphenin sonuçlara aldırış etmiyen, tembelce bir hoşgörürlüğün lehinde olmadığı kanısındayız.

Buna karşılık, bu sefer de savunma avukatı gibi biz de bir katil fiilinin üç şartı yerine geldiğine önceden kani olmadıkça, vicdanınızın sesini dinliyerek, sanığı mahkûm edemiyeceğiniz düşüncesindeyiz.

Demek ki, şu veya bu yönde kararınızı vermeden önce ilkin kendi bakımınızdan cinayet kurbanının niteliği hakkında karar vermeniz; onun maymun mu, insan mı olduğu meselesini çözmeniz muhakkak lüzumlu görünmektedir.

Ancak bu kanaati edindikten sonradır ki şu ya da bu yönde karar vermeniz mümkün olacaktır.

Yoksa, vereceğiniz karar ne olursa olsun, acıklı ve kanlı bir yanlışlık yapmanızdan korkulabilir."

Yine biraz durdu, sonra şunları ekledi:

— "Jüri üyesi bayanlar, baylar, artık meselenin bü-

tün verilerine sahip bulunmaktasınız. Şimdi müzakereye çekilmekten ve size sorulacak olan: "Sanık suçlu mudur " sorusuna tek bir sözle -evet, ya da hayır'la- cevap vermekten başka yapacak iş kalmıyor.

Mübaşir, jüri üyelerini müzakere salonuna götürün. Oturuma ara verilmiştir."

Sonra kalktı, dışarıya çıktı, kendisini terleten perukayı başından çıkardı. Beri yandan, dinleyiciler de kendi sessizliklerini bir yana bıraktılar, denizin kayalar üzerinde yaptığı gürültüyü andıran bir uğultu başladı.

★

Oturum yeniden açılır açılmaz jüri, mahkemenin huzuruna geldi. Jüri başkanı bütün arkadaşları adına bazı noktalarda aydınlatılmak istedi. O da en azından ellerinde titreyen küçük kâğıt parçası kadar solgundu.

— "Biz hepimiz esas mesele üzerinde, şey, yani... cinayet üzerinde uyuşmuş bulunuyoruz," dedi. "Bunun üzerinde hiçbir şüphe yok. Dediğiniz gibi, üzerinde karar verilecek tek bir şey kalıyor: Bu da tropilerin insan olup olmadıkları. Ama işte tam da bunun hakkında hiçbilgiye sahip değiliz."

Sir Arthur: "Şüphesiz," dedi, "sonra?"

— "Sonrası şu ki... acaba mahkeme... Bu konuda ne düşündüğünü açıkça söyliyemez mi bize?"

— "Buna imkân yok. Mahkemenin görevi olayları, hukukî noktaları aydınlatmaktır. Esas hakkında bir düşünceye sahip olamaz: Bir düşünceye sahip olsa bile, bunu size bildirmesi tamamen kanunsuz olur."

Yaşlı jüri üyesi, uzun boylu, zayıftı. Kırmızı ve parlak, küçük kafatasının çevresinde kıvırcık, ak saçları vardı. Kocaman çenesini oynattı, sonra şöyle dedi:

— "Öyleyse düşündük ki, elimizde hiç değilse bir târif olsaydı... Yani mahkeme bize sadece şeyi... insanın târifini, alelâde târifini hatırlatsaydı; genel olarak kul-

lanılan kanunî, hukukî târifini demek istiyorum... Bu da mahkemenin yetkisi dışında değildir herhalde."

Yargıç gülümsiyerek: "Hayır," dedi. "Ama herşeyden önce bu kanunî târifin varolması gerek. Söylemesi belki acaip ama, olay şu ki böyle bir târif yok elde."

Yaşlı adam bir zaman aptal aptal duraladı, sonra sordu:

— "Yok mu?"

— "Hayır."

— "Evet ama, buna imkân yok..."

— "Mahkeme bunun acaip olduğunu kabul ediyor, daha önce de size söyledik. Hoş aslmda bu, yurdumuzun zihniyetine oldukça uygun bir şey. Muhakkak olan şu ki, durum bu merkezde."

— "Ne İngiltere'de, ne de başka yerde yok mu?"

— "Hiçbir yerde yok. Fransa'da bile yok. Oysa orada -bir tavuğun komşunun tarlasına yumurtlıyacağı yumurtanın sahibi de dahil- herşeyin târifi yapılıp kanuna sokulmuştur."

Yaşlı jüri üyesi biraz duraladıktan sonra:

— "İyi ama, inanılır şey değil bu," dedi. "Şu halde buyurduğunuz gibi. her şeyin, hattâ en ufak nesnelerin bile târifi yapılıp kanuna konulmuştur da... yalnız bizim târifimiz yapılmamış, kanuna konulmamıştır ha? Böyle mi anlamak gerek bunu?"

Yargıç: "Tamamen doğru," dedi.

— "İyi ama... insanlar bunca zamandır var... Hiç kimse çıkıp da bu târifi yapmadı mı?.. Herşeyi târif edip kanuna sokmak düşünüldü de tam bu mu düşünülmedi?.. Hiçbir şey düşünülmemiş gibi olmaz mı bu biraz? Bir sürü sabanı öküzlerin ardına değil de önüne koşmak gibi olmaz mı?"

Yargıç gülümsüyordu. Elleriyle "ne yapabilirim ki?" anlamına gelen belirsiz bir hareket yaptı.

Öteki devam ediyordu: "Çünkü nihayet... insan tam olarak bilinmezse... yani demek istiyorum ki, hiç değil-

se bu iş üzerinde... yani bizim ne olduğumuz üzerinde... uyuşulmamışsa... nasıl olur da insanlar aralarında anlaşabilirler?"

Yargıç hep gülümsiyerek tasdik etti: "Evet, gerçekten de insanlar bu yüzden iyi anlaşamıyorlar belki. Fakat konudan uzaklaşıyoruz. Vakit de geçiyor."

Yaşlı adam: "Affedersiniz sayın yargıç," dedi, "ama sahiden... yani burada yapılacak olan iş için dahi... büyük bir eksiklik değil midir bu?"

Yargıç: "Bu eksikliği siz tamamlıyabilirsiniz," diye bir fikir attı ortaya.

— "Biz mi?"

— "Doğrusu şu ki, ilkin bu eksikliği doldurmazsanız korkarım ki bu dâvada doğru bir karar veremiyeceksiniz. Tropileri târif edebilmek için ilkin hiç şüphesiz insanları târif etmeniz gerek gerçekten."

— "İyi ama, bu işi şimdiye dek hiç kimse yapmadıysa sayın yargıç, nasıl olur da bizler... Bize yardım edecek birisi olsaydı bari!"

— "Mahkeme sorularınıza cevap vermeğe hazır bulunuyor ya işte."

— "İyi ama, sorduğum zaman "bilmiyorum" diye cevap veriyorsunuz."

— "Mahkemenin görevi bu konuda burada söylenmiş olan herşeyi size hatırlatmak ve iyice anlıyamadığınız şeyleri size anlatmaktır."

Yaşlı jüri üyesi usanç getirmiş bir tavırla itiraz etti:

— "İyi ama, söylenenleri gayet iyi hatırlıyoruz ve sanırım ki bunları oldukça iyi anladık da. Asıl mesele şu ki... bütün profesörler aralarında uyuşabilselerdi... Ama kavgadan başka iş yapmadılar... O zaman nasıl olur da bizler bir sonuca varabiliriz?"

Yargıç: "Varmanız gerek halbuki," dedi. "Hem gecikmeden varmanız gerek: Yarın tekrar işe başlamak

istemiyorsanız, kararın kırk dakika içinde verilmesi lâzım."

Jüri yeniden müzakere salonuna geçti. Yaşlı başkan dışarıya çıkarken kıvırcık saçlarını sallıyordu. Yirmi dakika sonra geri geldiği zaman hâlâ saçlarını sallamaktaydı.

— "Hiçbir sonuca varamıyoruz," dedi. "İşler karıştıkça karışıyor hattâ. Ne kadar çok tartışırsak, vereceğimiz kararın ne olacağını da o kadar az biliyoruz. İki üye lehte, üç üye aleyhte, bütün ötekiler: "Biz bilmiyoruz," diyorlar. Ben de ipin ucunu tamamen elden kaçırdım."

— "Arkadaşlarınıza ısrarda bulunun da kararlarını versinler. Bugün için on dakikanız daha var."

Bu on dakikanın sonunda yaşlı başkan, peşinde jürinin bütün üyeleri olduğu halde geri geldi:

— "Hiçbir karar veremiyeceğimize karar verdik," dedi.

Başka bir şey söylemedi.

Yargıç da kendi hesabına uzun zaman bekledi. Sonunda:

— "Yeteri kadar vaktiniz olmadı herhalde," dedi. "Şu halde bırakalım da bir gece düşünün. Yeme, yatma masrafınız bize ait tabiî..."

Yaşlı jüri üyesi: "Faydasız," dedi. "Kararımızı sahiden verdik."

— "Hiçbir karar vermemeğe mi?"

— "Hiçbir karar vermemeğe. Kendimizi yargılamağa yetkili görmüyoruz."

Sir Arthur bir defa daha sustu. Sonra:

— "Bu şartlar altında mahkeme, jüriye verdiği görevi geri aldığını üzülerek bildirir," dedi. "Şu halde dâva yeni bir jüri önünde tekrar görülmek üzere başka bir oturuma talik edildi. Duruşma bitmiştir."

Dinleyiciler ancak yargıcın dışarıya çıktığını gördükten sonra olup biteni anlıyabildiler. İlkin salonda şaş-

kın bir sessizlik hüküm sürdü. Sonra bu şaşkınlık, çeşitli hareketler halinde patlak veriverdi. Duvarların asırlık tahta kaplamaları uzun tarihlerinden ileri gelen saygının hafiflettiği bir çeşit uğultu ile çınladılar. Herkes ayağa kalktı, hayal kırıklığı ya da heyecan dolu, fakat yine de alçak bir sesle birbirine seslenmeğe başladı. Frances de ayağa kalkmıştı. İnsanların başları üzerinden bakınarak kocasının bakışını araştırıyordu. Douglas'ı karar için az önce getirmişlerdi ama, yeniden götürüyorlardı bile. Frances onu buldu. Douglas iki elini havaya kaldırarak neşeli neşeli, ringde galip ilân edilen boksörün selâmını verdi ona.

XV

Sir Arthur Draper kendisini çağıracaklarını iyice biliyordu ama, İçişleri Bakanı mı çağıracaktı, yoksa Başsavcı mı? Özel Mühür Lordu -yani belirsiz işler bakanı- çağırdı. Gelip kendisini kulübünde görmesini yargıçtan rica etti.

Green Park'tan geçtiği sırada, Sir Arthur şöyle düşünüyordu: "Demek adalet hariç, herşeyden sözedeceğiz. Bir bakıma, oldukça işime geliyor bu..." Yine düşünüyordu: "Böylelikle duruşmayı çıkmaza sokmak... jüri üyelerinin de zihinlerini karıştırmak için... başvurduğum... muhakkak ki usule biraz aykırı... tavır hakkında izahat vermek zorunda kalmıyacağım belki... Tersine, öyle sanırım ki, bir şeyler sormak istiyorlar benden. Şekle biraz aykırı bir şeyler, herhalde... Şu halde elimde kozlar olacak. Bunları kullanabilecek misin, ahbap? Diplomasiye hiç alışık değilsindir sen..."

Özel Mühür Lordu onu bekletmedi. Neşeli bir "merhaba" ile selâmladı, sonra sırtına teklifsizce vurarak alıp götürdü. Tenha bir köşede oturdular. Bakan birkaç nezaket sözünden sonra yargıca bir gazete tomarı uzattı:

— "Yabancı gazeteleri okudunuz mu?" diye sordu.

Sir Arthur başını salladı, "Chicago Daily Post" un "Tropi mi, tropi değil mi?" diye attığı kocaman manşeti görünce de gülmekten kendini alamadı. Yazıda duruşma alaylı bir eda ile özetleniyor, İngiliz şekilciliği ve ondaki -az-çok olağanüstü her dâvada İngiliz adaletini işlemez hale getiren- elâstıkiyet noksanı acı acı tenkid ediliyordu. Fransa'da "Le Parisien" gazetesi "Kötülük düşünenlere lânet olsun" sözünü değiştirip "Kötülük düşünenler tropi olsun..." diye bir başlık koymuştu. O da daha hafif, daha az alaycı bir eda ile aynı temayı işliyordu. Fakat berrak bir mizahla okuyucuya hitabederek, şunları da ekliyordu: "Siz jüri üyesi olsaydınız ne yapardınız " Prag'da çıkan "Rude Pravo" alylı bir tarzda: "On iki kafatasında kopan fırtına" diyor ve budalaca bazı problemleri hatırlatıyordu: Bir gemi batsa, siz de yalnız bir tek kişiyi kurtaracak olsanız kimi kurtarırdınız? Annenizi mi, karınızı mı, kızınızı mı? Burjuva adaletin zavallı jüri üyelerini içine hapsettiği vicdan ikilemleri işte bunlardı...

Hiçbiri yaşlı yargıcın kurnazca manevrasını farketmişe benzemiyordu.

Sir Arthur, gazeteleri bir masanın üzerine koydu, bekledi.

Bakan: "Ciddî bir karar elde etmek gerçekten imkânsız mıydı?" diye sordu.

Yargıç: "Gerçekten, İngiliz mevzuatına göre, jüri istemezse karar vermeğe zorlanamaz," dedi.

Bakan sordu: "Ama siz... gerçekten... elinizden gelen herşeyi yaptınız mı? Bütün nüfuzunuzu kullandınız mı gerçekten?"

Sir Arthur yavaşça sordu: "Hangi yönde?"

— "Bir kararın verilmesi yönünde."

Yargıç tekrarladı: "Hangi yönde bir karar?"

Bakan koltuğunda biraz kımıldandı: "Hiç şüphesiz bana ait bir iş değil bu..."

Sir Arthur: "Bana da ait değil," dedi. "Yargıcın tarafsız olmaktan çıktığı anda bir jürinin bulunması, zahmete değmez. Ayrıca bu, İngiliz vatandaşının şerefine ve zekâsına hakaret etmek olur. Bırakalım da Fransız adaleti kendi vatandaşlarına akıl fıkarası muamelesi etsin: Alman işgali sırasındaki hükûmetlerinin, jüri üyelerinin müzakerelerini yargıçlara yönettirmek üzere çıkardığı paternalist kanunu tasvib etmiyorsunuzdur sanırım?"

Özel Mühür Lordu birden: "Şüphesiz hayır, şüphesiz hayır!" dedi. Bir sigara tablası ile oynıyarak ve onu çok dikkatle inceler görünerek ekledi: "Bununla beraber... bununla beraber yine de epey can sıkıcı iş bu. Bizim gazeteleri de okudunuz mu bari?"

— "Şöyle bir göz attım. Sonra, bir yargıç kamu oyunu hesaba katamaz ki."

— "Kamu oyu telâşlı... biraz heyecanlı... pek üzerine varmamak gerek... Gelecek sefer n'olacak dersiniz acaba, yeni jüri üyeleriyle?"

Sir Arthur: "N'olsun istiyorsunuz?" dedi. "Büyük ihtimalle aynı şey olacak."

Bakan: "Olamaz!" diye bağırdı.

Sir Arthur ellerini yavaşça kaldırdı, sonra yine indirdi.

Epey uzun bir sessizlik oldu, bakan başka bir konuya geçer göründü:

— "Dün Ticaret Bakanı beni ziyarete geldi," dedi.

Sir Arthur terbiyeli bir dikkat tavrı takındı:

— "Bana dedi ki... tabiî bunlar aramızda kalacak... Şu noktaya dikkatimi çekti... ben de sırf haberiniz olsun diye söylüyorum... şüphesiz göreviniz dolayısiyle... düşüncenizi söyliylemezsiniz... ama, yine de bilmeniz iyi olur ki... sırf haberiniz olsun diye söylüyorum... bazı çevrelerde derin bir kaygı var."

Bakan dalgın dalgın sigara tablasiyle oynuyordu:

— "Endüstrimizin büyük bir kolunun refahı ciddî bir tehdit altındayken... bunu hesaba katmamak doğru

olmaz..." dedi. Sonunda Sir Arthur'e bakarak sordu: "Tropilerle ilgili bazı Avusturalya projelerinden haberiniz var, değil mi?"

Sir Arthur "evet" anlamına gelen bir baş işareti yaptı. Bakan devam etti:

— "Büyük dokuma endüstrimizin çıkarlarının... savcının teziyle uygunluk halinde olması... mutlu bir tesadüf. Tam insanlığa yaraşan bir tez bu, değil mi? Tamamen. Hattâ eğer... eğer tarafsızlığınız sizin buna tam anlamıyle katılmanıza engel oluyorsa bile... hangi bakımdan olursa olsun, tropilerin insan sayılmaları çok temenniye değer bir şey, öyle değil mi sahiden?"

Sir Arthur cevabını vermeden önce epey bekledi. Sonunda:

— "Öyle olabilir belki," dedi.

Sonra yine epey uzun bir zaman sustu.

— "Öyle olabilir belki," diye tekrarladı. "Ama bir şartla..."

Yine durdu, bakan da sabırsızlığını güç gizliyen aceleci bir hareketle, onu sözüne devama çağırdı.

— "Önceden koşulacak şu şartla, ki bu nitelikten artık kimse şüphe edemesin."

Bakan: "İzah edin," dedi.

Sir Arthur: "Şimdi pek ihtimal yok ya, bir jüri sanığın suçlu olduğunu bildirse bile, neyi ispat eder bu? Sanığın *kanuna göre* oğluna karşı bir cinayet işlemiş sayıldığını. Fakat bu oğul yine de şüpheli nitelikte bir yaratık olarak kalacaktır. Herhalde şüphe, genel olarak tropiler için, olduğu gibi kalacaktır. Öyle geliyor bana ki, bunun da hiç kimseye faydası dokunmıyacak."

Bakan bakışıyle bu sözlerin gerisini beklediğini anlattı.

Yargıç devam etti: "Sanık darağacma, ya da ağır hizmetler için hapse gönderilecek ama, bu iş olup bittikten sonra, Takura Şirketinin tropileri iplik fabrikalarında yük hayvanı gibi kullanmasına ne engel var? Me-

ğer ki, birincisinden çok daha karışık yeni bir dâva açılsın. Bunu da kim açacak zaten?"

— "Sizin teklifiniz ne, öyleyse?"

Sir Arthur Draper bir teklifte bulunmazdan önce düşünür gibi yaptı:

— "Öyle sanıyorum ki," dedi, "bir karar, ama sonuç verebilecek bir karar elde edebilmek için... bu kararın söz götürmez, kesin bir temele dayanabilmesi gerek."

Bakan: "Anlıyorum ama, ne gibi bir temele?" diye sordu.

— "Jürinin boş yere istediği şeye."

— "Yani?"

— "İnsanoğlunun kanunî, açık, belirli bir tarifine."

Bakan gözlerini faltaşı gibi açtı. Biraz çekindikten sonra:

— "İyi ama... böyle bir târif yok mu?" diye sordu.

Sir Arthur saygılı bir gülümseyişle cevap verdi:

— "İşte, jüri başkanı da büyük bir hayretle bana bunu sormuştu."

Bakan: "İnanılır şey değil," dedi. "Nasıl olur?"

— "Bu türlü "târifler" İngiliz zihniyetine uygun değildir... Bu zihniyet onları tiksinti ile karşılar hattâ."

— "Biliyorum... Şöyle demek istemiştim yani: Nasıl olur da, örneğin, Fransızlar, sonra Almanlar, azizim, Almanlar? Alman bilginlerinin ilkin târifini yapmadıkları bir şey üzerine o metodlu eserlerini yazabileceklerini aklınız alıyor mu?"

Sir Arthur gülümsüyordu.

Bakan: "Muhakkak olan şu ki, şimdiki halde çok sıkıcı şey bu bizim için," dedi. "Ne yapsak? Size göre nasıl elde edilebilir ki acaba?.."

Sir Arthur: "Bana kalırsa, bu işi Parlâmentoya götürmeli," dedi.

Bakanın gözleri parıldadı. Bu sıkıcı hikâye tanıdı-

ğı, bildiği bir alana giriyordu nihayet. Ama yüzünü ekşitti:

— "Siz kendiniz söylediniz: Bizim babacan milletvekilleri irkilecekler! Bir târif ha? Açık ve belirli de olacak? Hiçbir zaman elde edemeyiz bunu..."

— "Pek muhakkak değil. Dâva sırasında jürinin tepkisini gördünüz. Az önce sizin gösterdiğiniz tepkiyi de hatırlayın. Bu hikâyenin mucizeli yönü şu ki, hattâ biz İngilizler dahi, bu içgüdüsel irkilişi altederek, kendimizi mecbur hissediyorduk..."

Bakan hafif bir gülümseyişle: "Alay ediyorsunuz, sayın yargıç," dedi.

— "Böyle şey hiçbir zaman aklımdan geçmez..."

— "Ciddî mi söylüyorsunuz "

— "Çok ciddî. Bir defalığına insanoğlunun ne idüğünü târif etmek öyle ivedi bir hale geldi ki, bana kalırsa, İngiliz Parlâmentosu dahi bunu yapma görevini kabul edecek."

Bakan biraz düşündü, sonra:

— "Alt tarafı, belki de hakkınız var..." dedi. "Netice itibariyle... tercihan bizim partiden birisi, vereceği bir soru önergesi ile... işler gülünç hale sokulduğu için... takazada bulunabilir..."

Gülümsiyerek bir dudağını çiğniyordu. Sir Arthur'ü unutmuş gibi bir hali vardı. Ancak yargıcın şöyle bir teklifte bulunduğunu duyduktan sonradır ki, onun varlığını hatırlamış göründü:

— "Sayın Bakan, Avam Kamarasındaki tartışmaların dâva ile pek yakın ilgisi olmamak gerek. Siz de bilirsiniz: Dâvaya adalet makamları elkoymuş oldukları sürece, ileride verilecek kararı -şu ya da bu yönde- etkileyecek alenî bir tartışmanın yapılması doğru olmaz."

— "Hay Allah müstahakını versin... öyleyse... bu herşeyi altüst ediyor, ha?"

— "Gerekli tedbirler alınırsa etmez belki."

— "Bir tavsiyede bulunabilir misiniz bize?"

— "Sayın Bakan, Başsavcıdan... ya da başka birinden daha çok hukuk bilgisine sahip olduğumu iddia edemem..."

— "Tabiî, tabiî, ama onların vakitleri yok. Şu halde anlaştık, bize yol göstereceksiniz, değil mi?"

Ayağa kalktı. Yargıç da kalkmıştı. Kalın halının üzerinde sessizce yürüdüler. Bir dakika sonra Bakan sordu:

— "Şey... savunma avukatı Parlâmento üyesidir, değil mi?"

Yargıç: "Mr. Jameson mu? Evet," dedi.

Bakan rastgele sordu: "Pek bilemiyorum ama... engellemek için, onun... işe karışmasından korkulamaz mı?.."

Yargıç gülümsiyerek: "Pek sanmıyorum," dedi. "Tersine, eğer işi sıkı tutarsak onu da kendimizden yana ederiz herhalde."

Bakan durdu. Gözlerini açtı, alnı da kırışmıştı. Çekine çekine:

— "İyi ama..." diye söze başladı. "Yanlış bir iş yapmıyalım... Eğer, umduğumuz gibi, eninde sonunda tropilerin insan oldukları kabul edilirse... müvekkili asılmak gibi bir tehlike ile karşılaşmıyacak mı?"

Sir Arthur: "Başkasına söylemeyin sayın Bakan, başkasına söylemeyin ama... bana kalırsa... ve eninde sonunda n'olursa olsun... öyle sanıyorum ki, sanık artık büyük bir tehlike ile karşı karşıya değil."

Daha çok gülümsiyerek şunları ekledi:

— "Ya da o zaman, avukatının çok aptal olması lâzım."

★

İşler pek de kolay yürümedi.

Başlangıçta herşey yolunda gitti: Avam Kamarasında genç bir milletvekili, hükûmetle ilgili bir soru ö-

nergesi verdi. Güzel bir Oxford şivesiyle konuşarak Birleşik Kırallığın Yargıçlar Kuruluna alaylar, yergiler, Shakespeare'den ve İncil'den alınma parçalarla çattı.

İçişleri Bakanı gelmemiş olduğu için, Özel Mühür Lordu alayla karışık bir vekarla cevap verdi. Majestenin adalet personelini cesaretle savundu. Hiçbir adalet mekanizmasının bundan daha iyisini yapamıyacağını anlattı. Çok göze batan bir şeyi farkedememiş olan basının budalalığını da belirtmekten geri durmadı: Evrensel hukukta insanın açık ve belirli bir târifi yapılmış değildi.

Soru önergesinin genç sahibi: "Şu halde, aynı nedenin boyuna aynı sonucu doğurmaması için, Hükûmet ne yapmağı düşünüyor?" diye sordu.

Bakan şu cevabı verdi:

— "Hükûmet gafil avlanmış değildir. Bu iş üzerinde uzun-derin düşünmüştür. Nihayet şu sonuca varmıştır ki, bu şaşırtıcı boşluğu doldurmak Parlâmentonun yetkileri içindedir. Hükûmet, bilginlerin ve hukukçuların da yardımı ile, insanoğlunun kanunî târifini yapmakla görevli bir Komisyon kurulmasını teklif eder."

Bakan bu vesile ile ilhamlanıp parlak bir söylev verdi:

— "İngiltere dünyaya demokrasiyi öğrettikten sonra bu işi de yaparak, dünyaya yüce bir anıtın temel taşını vermiş olacaktır," dedi. "Gerçekten, böyle bir târifin ve böyle bir statünün sonuçlarını düşünün: Şayet yapılacak târif İngiliz hukukunun çerçevesinden taşar da günün birinde Devletler Hukuku içinde yer alırsa n'olur, düşünün bir! Çünkü bir kimsenin özünü meydana getiren nesne kanunen târif edildi mi, o kimseye karşı olan ödevler de aynı anda târif edilmiş olacaktır: Bu özü tehdit edebilecek olan herşey, insanlığa karşı da bir tehdit olacaktır zira. İnsanların, sosyal grupların, toplumların, ulusların dünyanın her yanında, her bölgede, her dinde birbirlerine karşı hak ve ödevleri ilk defa bir temele sahip olacaktır. Bu temel de yararcıl, yani kaybo-

labilir anlaşmalar; felsefî, yani tartışma götürür teoriler; keyfî yani bozulabilir ve değişebilir gelenekler üzerine değil, Kişinin niteliği, onu Hayvandan ayırdeden reddedilmez unsurlar üzerine kurulu olacaktır. Ama mânasız ve kör olan tutkular üzerine değil.

Gerçekten, kimileri için suç olan bir nesnenin, onların komşuları ya da hasımları için suç olmadığını çoğu zaman görmüyor muyuz? Ki bu nesnenin kimi zaman onlara -Nazilerde de görülmüş olduğu gibi- tersine, şeref gibi değilse bile ödev gibi göründüğü olmuyor mu? Nürenberg'de yeni bir Hukuk yaratılmıştı; fakat bu hukuk, dayandığı temel üzerinde, herkesçe aynı anda tanınmıyacak olduktan sonra, onun yaratılışı da faydasız olmadı mı? Günümüzde mahkûmların arkadaşları, Alman gelenekleri adına, bu Hukuku Devletler Hukuku mertebesinden "daha kuvvetlinin hakkı" gibi aşağı bir basamağa indiriyorlar da, onları işledikleri bu iğrenç yanlışın apaçıklığı altında ezmek mümkün olamıyor, öyle değil mi? İşte bunun içindir ki, biz Nürenberg Hukukunun, taşımakta olduğu umudların rağmine, karanlıkta yavaş yavaş eridiğini, ve bu karanlıkta yeni yeni suçların hazırlandığını görüyoruz.

Oysa işte bakın, Majestenin Avam Kamarasının sadık üyeleri olan bizler -eğer bu göreve lâyık olduğumuzu hissedersek-, ayrı düşüncede olan insanlara Kişiyi Hayvandan ayırdeden nesnenin ne olduğunu bildiren kanunî, özlü ve ilk bir târifini yapmak için Tanrı tarafından seçilmiş insanlarız. Bu târif, varolan öbür politik, felsefî ya da dinsel kavramları haklı veya haksız çıkaracak değildir: fakat bu kavramlar çatıştıkları ve birbirlerini çürüttüklerini iddia ettikleri zaman dahi, tek bir kökün çeşitli dallarından başka şey olmadıklarını ve olamıyacaklarını gösterecektir. Yani başka deyişle, şimdi her kafadan bir ses çıkmaktadır, yapacağımız târif ise bu âhenksiz sesleri âhenkli hale sokan bir anahtar olacaktır."

Sesini yükselterek ekledi:

— "Bu anahtar şimdiden elimizdedir. Alışkanlıklarımızı, ihtiyat duygularımızı altüst eder göründüğü için bizi ürkütebilir, hoşumuza gitmiyebilir belki. Fakat ödevin yüceliği hiçbir çekingenliğe yer vermemektedir ve Shakespeare'in dediği gibi:

Herşey törelere uygun olarak yapılsaydı,
Çağların yığdığı tozları silip süpürmek mümkün olmazdı.
Dağ gibi hatâlar yükseldikçe yükselir,
Gözlerimiz de gerçekleri görmezdi..."

Söylev beğenildi. Bakan Kamara Başkanından, Hükûmetin teklifini oya koymasını istedi, fakat başkan oylamaya geçmeden önce usulen bu konuda bir itiraz olup olmadığım sordu.

Mr. B.-K. Jameson ayağa kalkarak şunları söyledi:

— "Hükûmetin giriştiği iş ona şeref vermektedir ve herhangi bir vatandaş olarak onu tebrik etmek isterdim. Fakat ne var ki, ben, aynı zamanda Parlâmento üyesi ve avukatım. Hattâ bu mesele dolayısiyle çok özel durumda olan bir avukatım, çünkü bilindiği gibi, Douglas Templemore'un savunmasını üzerime almış bulunuyorum. Onun için bir vicdan mücadelesine sahne olan bir kimse olmak imtiyazına sahibim ve düşünceme göre, bütün Parlâmento da böyle bir mücadeleye sahne olmak gerek. Gerçekten, sanık henüz yargılanmakta iken biz Kişinin târifi üzerine bir kanun yaparsak, bu târifin jüri kararını ve dolayısiyle sanığın kaderini esaslı surette etkiliyeceği söz götürmez bir şeydir. Bu ise adalete aykırı olmaz mı ve devam eden dâvanın sonunu beklemek daha yerinde değil midir?"

İçişleri Bakanı: "Ben böyle düşünmüyorum," dedi. "Gerçekten, şimdiki halde tropi topluluğunun niteliği

hakkında herhangi bir karar vermemiz sözkonusu değildir. Sözkonusu olan tek şey, insan olarak Kişinin târifini yapmaktır. Sonradan, duruşma sırasında târif bir etki yaparsa, bu, ancak dolaylı şekilde olacaktır: Nitekim, bir barış andlaşması yapılırken bir sınır çizilir. O zaman da, dâva sona erene dek barış andlaşmasını geciktirmek diye bir şey olamaz tabiî.

Tıpkı bunun gibi, insan olarak Kişinin târifi, ulusal ve evrensel yararı ilgilendiren bir meseledir; bunun ivediliği de görülmekte olan dâvanın acaipliği dolayısiyle belirmiş bulunmaktadır ama, açıkça göründüğüne göre bu mesele, dâvanın çerçevesini her bakımdan aşmaktadır."

Sonra Başkana Mr. Jameson'un itirazında ayak direyip diremediğini sordu. O da şu cevabı verdi:

— "Müvekkilimin de aynı düşüncede olduğundan emin bulunarak şunu söyliyeyim ki, gerek avukat, gerek Parlâmento üyesi olarak ben, tersine, sayın Bakanın kanıtlarının ispatlayıcı değerini kabul etmekten zevk duyuyorum. Yalnız, ileride Parlâmentoya yapılabilecek herhangi bir takazayı önlemek için, kurulacak komisyonun resmî olmamasını teklif ediyorum. Bana öyle geliyor ki, Kıralî Dernek gibi büyük ve yetkili bir kurum tarafından bu mesele üzerinde yapılacak yarı-resmî, özel bir soruşturma sonradan, Parlâmentonun çıkaracağı kanuna da dayanak olacaktır."

Teklif ilkin iyi karşılandı ama, çok çetin bir tartışmaya yol açtı. Eski bir Parlâmento üyesi: "İnsan hem bedenden, hem ruhtan meydana geldiğine göre, onun târifi ancak cismanî ve ruhanî Lordlar tarafından yapılabilir," dedi.

Bir başkası: "Madem ki netice itibariyle adlî bir târif sözkonusudur, doğrudan doğruya Baro'ya başvurmamak saçma olur," dedi.

Bir üçüncüsü: "Bu iş Kıralı ilgilendirir," dedi. "Onun Özel Meclisinin işi ne?"

Bir üye, bir antropologlar meclisi kurulmasını, bir başkası bir psikologlar meclisi kurulmasını ileri sürdü. Bir başka üye: "B.B.C. Radyosu dinleyiciler arasında bir geneloy düzenliyemez mi acaba?" dedi. Sonunda Başkan bir kurum teklif etti ki, sözü geçen bütün bilim kollarının temsilcileri bunda üye idiler, adı da Kırallık Ahlâk ve Ruh Bilimleri Kurulu idi. Sir Kenneth Summer adlı bir milletvekiline dönerek sordu:

— "Siz bu saygıdeğer Kurulun tanınmış üyelerinden birisiniz, acaba meslekdaşlarınızdan birkaçının böyle bir soruşturma için seçilmesini ona teklif edebilir misiniz?"

Bunun üzerine Sir Kenneth Summer "olur" anlamına, oturduğu yerde başını birkaç defa ağır ağır salladı.

Fakat Özel Mühür Lordu: "Parlâmentoyu soruşturmanın tamamen dışında tutmak yerinde olmaz diye düşünüyorum," dedi. "Onun için bu inceleme grubu yine resmî olmamakla beraber içinde, partiler tarafından yarıresmî olarak seçilecek birkaç Parlâmento üyesinin de bulunmasını teklif ediyorum."

Bunları söylerken özellikle Mr. B.-K. Jameson'a hitabeder gibi bir hali vardı. O da "teklife ben de katılıyorum," demek ister gibi, gülümsiyerek ellerini biraz havaya kaldırdı.

Böylece az sonra Sr. Kennets Summer: "Kişinin kanunî bir târifini yapmak üzere insanın niteliklerini inceliyecek bir Komite'nin kurulduğunu" Parlâmentoya bildirmek imkânını elde etti. Bu inceleme grubu sonradan, kolaylık olsun diye, Başkanın adı ile, "Summer Komitesi" adı altında anılır oldu. Adlî işlerdeki otoritesi için olduğu kadar, girişilen işi meşrûluğu bakımından, varlığı ile bir çeşit kefil olarak, Sir Arthur Draper de ona yardıma çağırıldı. Kırallık Ahlâk ve Ruh Bilimleri Kurulu'nun kitaplığı olmazdan önce, emperyalist politikanın büyük şampiyonu Cecil Rhodes'un okuma salonu diye kullanmış olduğu ünlü kitaplıkta, her salı ve cuma günleri toplantı yapılması kararlaştırıldı.

Güçlükler de o zaman başladı.

★

Gerçekten, komisyon üyelerinden herbirinin mesele üzerinde az-çok önceden edinilmiş bir düşünceye sahip olduğu ve buna inatla bağlı bulunduğu anlaşıldı. İlk olarak konuşması istenen en yaşlı üye:

— "Bana kalırsa bu konuda yapılması mümkün en vi târifi Wesley yapmıştır." dedi. "Ötedenberi insanlara öz bir nesne olarak gösterilen Akıl üzerinde durulamıyacağını, Wesley isbat etmiştir. Gerçekten, bir yandan birçok hayvanlar zekî olduklarını ispat etmişlerdir; öbür yandan da fetişçilik, büyücülük gibi hayvanlara yabancı olan, çok aşağılatıcı düşünceler, insanın sağduyusu hakkında hiç de iyi bir fikir vermemektedir. Wesley: "Asıl fark, bizim Tanrı'yı tanımak için yetiştirilmiş olmamız, hayvanların ise böyle olmayışlarıdır," diyordu."

Kır saçlı, iri gözlüklerinin ardında saf bakışlı, ufaktefek bir *quaker* hanımcağız, yumuşaklığı titrekliğe varan bir sesle söz istedi:

— "Bir köpeğin ya da bir şempanzenin yüreğinde olup bitenleri nasıl bilebiliriz; onların da kendilerine göre Tanrı'yı bilmediklerinden nasıl emin olabiliriz?" dedi.

En yaşlı üye: "İyi ama, olmaz böyle şey, apaçık bu!" diye itiraz etti.

Quaker hanımcağız: "Böyle demekle bir şey ispat edilmiş olmaz," dedi. Utangaç tavırlı bir başka üye de yumuşak bir sesle şunları söyledi:

— "Üstelik, fetişçi vahşilerin akılları olmadığım inkâr da ihtiyatsızlık olur. Olsa olsa, akıllarını kötü kullanıyorlardır. Nitekim maliyeciliği kötü kullanan bir banker, iflâs eder. Ama yine de "Victory" gemisinin miçolarından daha fazla bankerdir o." Sonra ekledi: "Öyle geliyor bana ki, tersine, "İnsan Akıl'a sahip bir hayvandır," noktasından hareket etmemiz gerek,"

O zaman gayet iyi kolalanmış yakalı ve manşetli, şık bir centilmen söze karıştı. Alaycı bir tavırla: "Peki, Akıl'ı hangi noktadan başlatıyorsunuz?" diye sordu.

Utangaç bay: "Târif etmemiz gereken tam da bu işte." dedi.

Bunun üzerine en yaşlı üye söz aldı: "Eğer İnsanın yapılacak olan târifinde Tanrı düşüncesi de yer almazsa kendi dinsel inançlarım, Komisyonun bundan sonraki çalışmalarına katılmama engel olur," dedi.

Başkanlık etmekte olan Sir Kennetth Summer ona şunları hatırlattı: "Zaten Hükûmet de Komisyonun yapmakla görevli olduğu bu târifin her zihniyetten kimseleri memnun edebilecek şekilde olmasını istedi. Onun için sayın üyenin, bu târifte Tanrı düşüncesinin bulunmıyacağından korkması yerinde değildir. Fakat yalnız teolojik bir târif de yapamayız. Çünkü yalnız Avrupa kıtasında değil, İngiltere adalarında da birçok *agnostik* kimseler bunu kabul edemezler."

O zaman şişman bir adam söz aldı. Beyaz bir pos bıyığı vardı. Hindistan ordusunda albaylık etmiş, birçok tanınmış hanımlarla gürültülü maceralar geçirmişti:

— "Yapacağım teklif acaip görünecek belki," dedi. "Ama insanlar ve hayvanlarla uzun zaman düşüp kalktıktan sonra şu sonuca vardım ki, insana tam anlamıyla özgü olan tek bir şey vardır, o da cinsel sapıklıklardır. Bana kalırsa İnsan yaradılışın, örneğin pederastlık üzerine, parlak toplumlar kurmuş olan, tek hayvanıdır."

Fakat Hampshire'li bir çiftlik sahibi ona şunu sordu:

— "Sizce başlıca özellik, bu parlak toplumların varlığı mıdır? Bu takdirde İnsanın neden uygarlıklar kurma eğiliminde olduğunu da târif gerektir. Yoksa bu da mı pederastlıkta vardır? Eğer öyleyse sayın Albay Strang'a üzülerek bildireyim ki, ördeklerde karı-koca gi-

bi yaşayan dişi ya da erkek çiftler, çok sık görülen bir şeydir."

Sonra şunları ekledi: "Benim kendi düşünceme gelince, zoolojik, psikolojik, teolojik ya da başka ne türlü olursa olsun, "kapalı" düşünceler alanında kalınırsa hiçbir sonuca varılamaz. İnsan "açık" bir karmaşık'tır. O ancak bütün nesnelerle ve bütün öteki insanlarla olan ilişkileri dolayısiyle vardır. Çevresiyle târif edilir, buna karşılık çevresi de onu târif eder. Ve işte bu karşılıklı sonsuz etkidir ki, zamanla Tarihi meydana getirir, Tarihin dışında kalan her şey de zihnin bir görüşünden ibarettir."

Manşetli centilmen, yüzüklü parmağını kolalı yakasının içinden geçirerek şöyle dedi:

— "Sayın meslekdaşım Hampshire'deki şatosunda Marx'ı okumuş ama, hiç hazmedememişe benziyor. Fakat yalnız Komisyonun üyelerini değil, bütün İngiliz Parlâmentosunu Marx'çı yapmak iddiasında ise elinde az-çok vakit olması lâzım."

Quaker hanımcağız yumuşak ve titrek sesiyle: "Meslekdaşımız gibi düşünmek için Marksçı olmağa hacet yok," dedi. "Ama, fiiliyatta söyledikleri doğru görünse bile aslında bu, hiçbir şeyi izah etmiş olmaz. Çünkü bu karşılıklı etkinin neden aynı zamanda hayvan toplumlarında hiç ortaya çıkmadığını da izah etmek gerek. Hayvanların Tarihi olmamasına karşılık, İnsanın değişen bir Tarihi varsa, demek ki ortada İnsana özgü bir nesne de vardır ve işte asıl bunu târif etmek gerektir."

Sir Kennetth :"İleri sürecek bir fikriniz var mı?" diye sordu ona.

Hanımcağız: "Bir fikrim var muhakkak," dedi. "İnsan, hiç çıkar gütmiyen eylemler yapabilecek tek hayvandır. Başka bir deyişle, iyilik ve sevgi İnsana ve yalnız ona özdür."

En yaşlı üye biraz alaycı bir tavırla şu noktaları bilmek istedi: "Ne gibi bir kanıta dayanarak hayvanların

çıkar gütmeyen içtepiler gösteremiyeceklerini söyliyebiliyorsunuz? Daha demin onların da belki Tanrı'yı bildiklerini söyliyen siz değil miydiniz?"

Çiftlik sahibi de en yaşlı üyeyi destekliyerek şöyle dedi: "Benim köpeğim bir çocuğu kurtarayım diye alevlere atıldığı için bir yangında öldü. Ayrıca, bu duyguların İnsana öz oldukları ispat edilse bile, sayın Bayanın az önce dedikleri gibi, bu ayrılığın kaynaklarını bulup çıkarmak da gerek."

Bu sefer manşetli centilmen söz aldı: "Vallaha, bana kalırsa Kişi olarak insanı tarif etmek ya da etmemek hiç önemli değil. Beş yüz bin yıl var ki insanlar târif edilmeğe ihtiyaç duymamışlar ya da kendileri hakkında, kurmak istedikleri uygarlıklara zamanına göre faydalı olan, değişik kavramlar bulup çıkarmışlar. Neden bırakmıyalım da devam etmesinler? Önemi olan tek şey, bu uygarlıkların yokolurken bize bıraktıkları izlerdir." Sonra sözlerini şöyle bağladı: "Tek kelimeyle bu, Sanattır. Cro-Magnon adamından günümüzün İnsanına kadar ona öz tek şey, işte budur."

Quaker hanımcağız sordu: "İyi ama, şayet binlerce tropi insansa bunların köleliğe mahkûm olması ya da maymunsa, masum bir vatandaşın asılması sizin için tamamen önemsiz mi?"

Centilmen cevap verdi: "Gerçekten de biraz yüksekçe bir bakımdan, benim için hiçbir önemi yok bunun. Hayatta bir sürü adaletsizlikler var. İnsan, ancak bunları asgariye indirmiş olmakla övünebiliyor. Bunun için de kanunlar, gelenekler, töreler var, şekil var. Önemli olan, bunları uygulamaktır. Bunlar az veya çok iyi mi uygulanıyor? Bu, haklı ile haksızın belirsizlikleri içine girer, düzeltmek de bizim elimizde olmıyan bir şeydir."

Çiftlik sahibi: "Ben de buna yakın bir fikirdeyim ama, tartışma götürür bir fikir bu," dedi. Sonra: "Sanatın bir târifini yapabilir misiniz bana?" diye sordu. "Madem ki size göre Sanat İnsanı târif ediyormuş, daha

önce Sanatın kendisinin bir târifini yapmak gerek, değil mi?"

Manşetli centilmen: "Sanat hemen farkedilebilen tek ve belirli bir gösteri olduğundan, târifine ihtiyaç yoktur," dedi.

Çiftlik sahibi: "Öyleyse İnsan da hemen farkedilebilen belirli bir tür olduğuna göre, onun da târifine ihtiyaç yoktur," dedi.

Manşetli centilmen: "Ben de demincek tam bunu söylemiştim işte," dedi.

O zaman Sir Kenneth Summer şöyle dedi: "Komisyon, İnsanın târifine ihtiyaç olmadığını müşahede için değil, onu târife çalışmak için toplanmış bulunmaktadır. Bu ilk oturumda işleri pek ilerletemedik ama, hiç değilse ilginç düşünceleri karşılaştırmak imkânını bulduk."

Sonra oturuma son verdi.

★

Ertesi oturumun sonunda, toplantıdan çıkanların daha az sâkin oldukları görüldü. Manşetli centilmenin ince dudaklarının köşesinde, ipeği andırır ince bıyığının altında biraz zoraki, biraz kasılmış bir gülümseyiş vardı. En yaşlı üyenin benzi sarıydı, yanaklarının derisi de çırpıntılı bir şekilde titriyordu. *Quaker* hanımcağız, kalın gözlüklerinin ardında ağlamış mıydı acaba? Çiftlik sahibinin alnında boncuk boncuk terler vardı, albay Strang ise ak ve pos bıyıklarını kemirmekle meşguldü. Herkes yapma bir nezaketle birbirine "Allaha ısmarladık," dedi. Başkan Sir Kenneth Summer, Sir Arthur'le yalnız kalınca az-çok kaygılı bir tavırla ona:

— "Bana öyle geliyor ki, geçen seferkine göre daha az ilerledik," dedi.

Sir Arthur: "Ben de öyle düşünüyorum," diye onu tasdik etti.

Sir Kenneth: "Kendi kendime diyorum ki, komis-

yon üyeleri böylesine bağdaşmaz düşüncelere sahip olmasalar belki de güç olurdu..." diye başladı.

Sir Arthur: "Ben bu düşüncelerin göründüğü kadar bağdaşmaz olmadıkları fikrindeyim," dedi.

Sir Kenneth büyük bir ferahlık edası taşıyan bir sesle: "İyimser olan dahi, bu düşünceyi duymuş olmaktan çok memnunum," dedi ve ekledi: "Yalnız, iyice anlıyamadığım bir nokta var..."

Sir Arthur: "Aslında bu, hayra alâmet..." dedi.

— "İyi ama... iyice anlıyamadım, demiştim."

— "Hayır, hayır! Yani bu düşüncelerin bağdaşamaz görünmeleri hayra alâmet."

— "Hayra alâmet mi?"

— "Tabiî. Eğer burada bulunan herkes, aşağı-yukarı aynı şeyi düşünse, Komite çabucak bir târif buluverir. Yalnız, bu târif pek geçer akçe olur mu acaba?"

— "Neden olmasın? Zamanın bu işe hiçbir zararı yok ki."

— "Orası öyle. Yalnız, aralarında hemencecik uyuşuveren bir düzine İngiliz uyruğunun yapacağı târif, Anglo-Sakson İnsanının târifinden başka şey olamaz gibi geliyor bana. Bizden beklenen şeyse bu değil."

— "Hay Allah! Haksız da değilsiniz hani!"

— "Oysa, sayın meslekdaşlarınızm görüşleri arasındaki ayrılık -belki de fırtınalı geçecek tartışmalar sırasında- onları, bu görüşleri birbirinden ayıran herşeyden ayıklamak zorunda bırakacak; öyle ki, sonunda ancak bu görüşler arasındaki ortak gizli çekirdeği alıkoyacaklar."

— "Çok doğru.'"

— "Size sabır lâzım, hepsi bu."

— "Evet... evet... Fakat korkarım ki bu sabrı gösteremiyeceğim."

Sir Kenneth'in bu sabrı gösteremiyeceği muhakkaktı.

Bu yüzden de bir oturumdan öbürüne, otoritenin

yavaş yavaş el değiştirdiği görüldü. Sir Kenneth gittikçe daha sık olarak, Sir Arthur'den tartışmalara hakemlik etmesini ricaya başladı. Aradan zaman geçince, herkesin rızasiyle tartışmaları yürüten, yalnız o oldu.

Beri yandan, bunlar olup biterken, Lady Draper de Frances'le tanışmıştı. Yaşlı hanım, yeğenine:

— "Arkadaşını koruyorsun ama, bucak bucak da saklıyorsun," demişti.

Bu sözün onu kızdıracağını biliyordu. Gerçekten, yeğeni öfkeyle: "Frances'in bir koruyucuya hiç ihtiyacı yok!" dedi. Teyzesi: "Niye saklıyorsun onu öyleyse?" diye sordu. Yeğen: "Saklamıyorum, ama düşündüm ki... Pek dürüst olur mu bu acaba?" diye sordu.

— "Dürüst olmıyan neymiş?"

— "Şey, onu buraya getirmek... Arthur enişte onun kocasını yargıladı, belki yine yargılayacak... Onun için, dürüst olur mu acaba... diyordum."

— "İyi ama, benim ne ilgim var bunlarla "

— "Evet ama, teyzeciğim!"

— "Onun kocası olacak aptalı yargılayan ben miyim?"

— "Hayır ama, ne de olsa..."

— "Yarın onu al, çaya getir."

Frances daveti kabul etmeden önce cezaevine gidip Douglas'ı gördü, akıl danıştı. Bu yaşlı hanım, kendisinden ne istiyebilirdi acaba?

Douglas: "Git oraya," dedi. "Draper artık beni yargılamıyacak. Bu noktada bir şüphesi olsaydı, Summer komitesine girmeği kabul etmezdi." Birden heyecanlanarak: "Gitmen lâzım oraya!" diye tekrarladı. "Draper'in ne düşündüğünü, komitede neler olup bittiğini, bütün bunlardan ne çıkacağını öğrenmeği pek istiyorum."

Frances hiçbir şey söylemeksizin ziyaret odasının parmaklıkları ardından kocasma bakıyordu. Sonra şunları fısıldadı:

— "Korkunç şey, sevgilim, ama ne düşündüğümü sana söylemeğe cesaret edemiyorum."

— "Ne diyorsun Frances!.. Neden, Allahaşkına?"

— "Çünkü, çünkü... Benliğimle öyle bir çatışma halindeyim ki!.. Düşündüklerimden korkuyorum. Evet, korkuyorum. Hastayım bu yüzden. Ama yine de bunu düşünmekten alıkoyamıyorum kendimi."

— "Frances, hiç böyle görmemiştim seni. N'oluyor kuzum? Bir şey mi saklıyorsun benden?"

Genç kadın güzel, dağınık sarı saçlarını çocukça bir telâşla salladı. O da nemli gözleri aynı ateşle ışıldadığı halde kocasına bakıyordu.

Douglas sevimli sevimli onunla alay ederek: "Yalan söylediğin zaman babanın karşısında da böyle inkâr ediyordun bir şey herhalde," dedi.

Frances güldü ama, aynı anda pudralı burnu boyunca bir damlacık yaş süzüldü.

— "Kendimden utanıyorum," diye itiraf etti.

Douglas onu sıkıştırmıyordu artık, seyrediyordu. Gülümseyişinde öylesine inançlı bir şefkat vardı ki, Frances ikinci bir damla gözyaşını tutamadı. Bir üçüncü gözyaşını da, küçük bir kız gibi burnunu çekerek durdurdu. Sonra yeniden güldü:

— "Benimle eğleniyorsun, ama bilseydin..." dedi.

— "İyi ya, birazdan öğreneceğim."

Genç kadın yine çekiniyordu. Sonunda: "Beni olduğumdan daha kuvvetli sanıyorsun," dedi.

— "Kuvvetlisin elbet!"

— "Evet... ama sandığın kadar değil."

Douglas: "Görelim bakalım," dedi.

Frances ziyaret odasının parmaklıkları ardından ona bakıyordu. Boyuna ona bakmaktaydı. Safran gibi sarı, dağınık saçları altındaki biraz solgunca, iyi yüzünü seyrediyordu.

İnsanın yüreğini parçalıyan bir tavırla içini çeke-

rek: "Yapamıyacağım," dedi. "Öylesine... öylesine münasebetsiz bir şey ki!"

— "İyi ama, bunu kimseye söylemeyip kendine saklarsan daha da üzüleceksin."

— "Öyle."

Douglas: "Bunun n'olduğunu ben söyliyeyim sana," dedi.

Genç kadın tıpkı kırmızı bir balık gibi hiçbir şey söylemeden gözlerini, dudaklarını açtı.

Kocası gerçek bir ciddilikle: "Artık benim gibi düşünmüyorsun," dedi.

Genç kadın: "Düşünüyorum!" diye bağırdı.

Parmaklığı, sarsmak ister gibi, iki eliyle kavramıştı:

— "Sakın inanma buna! Hiçbir zaman! Oh, Douglas, söz ver bana... Hiçbir zaman!.."

Douglas ferahlamış bir eda ile: "Bütün kalbimle. Hiçbir zaman," dedi.

— "N'olursa olsun, hattâ fazlası bile olursa olsun... farzı muhal seni... şey etmek isterler... karar verirler... bir şeyler iddiaya kalkışırlarsa, bile her zaman seveceğim seni, her zaman hayranın olacağım." Gülümsiyerek ekledi: "İpek bir merdiven yapacağım sana. Bunu bir pastanın içine koyup getireceğim. Seninle kaçacağım. Bir mağarada gizliyeceğim seni. Seni savunmak için belki kaatil bile olacağım... Biliyorsun bunu, değil mi?"

— "Biliyorum. Ama?.."

Frances bir şey söylemedi. Douglas tatlı, fakat kesin bir tavırla tekrarladı:

— "Ama?"

Frances ancak onun duyabileceği kadar yüksek bir sesle fısıldadı:

— "Ama, işin doğrusu, aynı şey olmıyacak bu artık."

— "Aynı olmıyacak olan şey ne?"

— "Seni yine eskisi kadar seveceğim ama aynı... aynı billûr gibi... saf şekilde değil."

— "Sen de mi bana bir... kaatil muamelesi edeceksin yoksa?"

"Evet" anlamına sessiz sessiz başını salladı.

Douglas belki iyice anlamak için, bir süre sessiz sessiz durdu. Sonunda:

— "Tuhaf şey," dedi.

Karısının söylediği şey sadece biraz acaipmiş gibi, gülerek bakıyordu onun yüzüne:

— "Ben öyle yapmıyacağım," diye ekledi.

Frances'in yüzü bir bekleyiş ve umut aleviyle aydınlandı.

— "Sen öyle yapmıyacaksın ha? Hayır mı? Tropiler insansalar bile mi?"

Douglas: "İnsansalar bile," dedi. "Sana böylece, hemencecik anlatmağı beceremiyeceğim ama, n'olursa olsun eminim ki sadece küçük bir hayvancığı öldürdüm. Belki, toptan olarak... bu sanki... sanki savaş sırasında Doğu Prusyalı bir Almanı öldürmüşüm gibi bir şey, birisi de bana şöyle demiş: "İyi ama, bugün o Polonyalı artık, demek ki müttefiklerimizden birini öldürdün." İşte ben de bunun doğru olmadığını anlamış olacağım."

Frances bir süre düşündü, sonra içini çekerek: "İkisi aynı şey değil," dedi.

Gözlerini yere dikmiş, ağır ağır başını sallıyordu:

— "Senin Alman önce şuydu, sonra bu oldu. Oysa senin tropi yavrusu... hiçbir şey değildi. Şimdi de bir şey değil. Ne olduğuna karar verilirse, gerçekten o olacak."

Sonra birden boşanıverdi:

— "Dayanamadığım da bu ya işte!" diye bağırdı. Eğer tropilerin insan oldukları meydana çıkar... Öyle oldukları ilân edilirse... bunun bende "birtakım tepkiler" uyandırmasını önliyememek... Bunu budalaca, insanı isyana sevkeden, aptalcasına basmakalıp bir şey buluyo-

rum, çünkü sen... sen değişmiyeceksin. Tıpkı olduğun gibi kalacaksın ve herşeye rağmen... eğer insanlar senin bir maymunu öldürdüğüne ya da onun bir insan olduğuna karar verirlerse herşey başka türlü olacak ve ben... ben de onlar gibi düşünmekten kendimi alamıyacağım!"

Douglas acaip bir tavırla: "Oldukça güzel, alt tarafı," dedi.

— "Güzel mi?"

— "Evet... ne düşünmüş olduğumu sana açıkça anlatmak isterdim ama, henüz herşey çok karışık, çok belirsiz. Fakat... önce bu gösteriyor ki... bu gösteriyor ki, aslında cinayet diye bir şey yok. Tek başına cinayet diye bir şey yok, demek istiyorum yani. Çünkü bu benim yapmış olduğum şeye bağlı değil de insanların -ve senin, ve alt tarafı belki benim de- netice itibariyle verecekleri, vereceğimiz karara bağlı. İnsanlar, Frances, yalnız ve yalnız insanlar. İnsan türü. Ve biz de insan türü ile öylesine derinden dayanışma halindeyiz ki, onun düşündüğünü biz de onunla birlikte düşünmekten kendimizi alamıyoruz... Başka türlü düşünmekte serbest değiliz, çünkü benim ne olduğum, senin ne olduğun, hep beraber ne olduğumuz hakkında o karar verecek. Ve bunu -evrene aldırış etmeksizin- yalnız bizler, sırf kendilerimiz için kararlaştıracağız. Ben de bunu güzel buluyorum herhalde. Geri kalanı teferrüattan ibaret. Dediğin gibi, beni daha az billûr gibi saf şekilde sevdiğini görürsem, acı çekmeğe hazırlanıyorum... Fakat her ne olursa olsun, bunun da sözleşmede yeri olduğunu bilmem gerekirdi."

Frances: "Douglas, sevgilim..." diye söze başladı ama, gardiyan yaklaşmıştı: "Ziyaret sona erdi, gitmeniz lâzım," dedi. Frances de daha söyliyecek olduğu bütün şeyleri ertesi güne kadar içine atmak zorunda kaldı.

★

İki kadının aracılığı yüzünden Sir Arthur Draper'-

le Douglas arasında bir çeşit geçişme (osmose) olup bitmişti. Bu hale göre, o andan başlıyarak Sir Arthur'un düşüncelerinin hangi noktaya dek evrimlendiğ'ni ya da belirli hale geldiğini bilmek güçtür. O, bunu idrâk etti mi, etmedi mi? Muhakkak olan şu ki, Frances, kocasının da arzulamış olduğu gibi, komitenin içinde olup bitenleri her hafta muntazaman haber alıyor, bunları Douglas'a bildiriyordu. Yaşlı hanım yalnız kalınca düşünüyor, sonra kahvaltıda Sir Arthur'a soruyordu:

— "Bugün komiteye gidecek misin?"

— "Gideceğim tabiî."

— "Bu aptal salyangozların hâlâ boynuzlarıyle birbirlerini yoklamalarına daha uzun zaman göz yumacak mısın?"

— "Onları zorlıyamam ki sevgilim."

— "Geçen gün Douglas karısına: "Benim için iş, dâva sırasında yüzbaşı Thropp'un ifadesinden sonra aydınlandı," demiş. Ya da Prof. Rampole'un, bilemiyorum pek."

— "Peşpeşe ikisinin de mi acaba?"

— "Belki. Frances bundan sözetti bana ama, hiçbir şey anlamadım."

— "Oysa ikisi de senin söylediğini söylediler: İnsanlar muska taşır, hayvanlar taşımaz, dediler."

— "Öyle muhakkak. Peki, sonra?"

— "Templemore da bundan birtakım sonuçlar çıkarmış olacak herhalde."

— "Ya sen?"

— "Ben de çıkardım."

— "Aynı sonuçları mı?"

— "Öyle gibi."

— "Neymiş bunlar?"

Sir Arthur çekindi. Karısı nereye kadar peşinden gelecekti? Ya da önü sıra gidecekti, diye düşündü. Çünkü alt tarafı, bu düşüncelerdeki "turfanda hal", yine hatırına geliyordu... Anlattı:

— "Bundan iki kaziye çıkıyor, bunlar da birbirlerini aydınlatıyorlar:

Ne kadar ilkel halde olursa olsun, metafizik zihniyet belirtileri gösteren hayvan türü yoktur.

İlkel halde de olsa, metafizik zihniyet belirtileri göstermiyen insan ırkı yoktur.

Bu da kesin bir ayırdediş değil mi?"

Lady Draper bağırdı: "İyi ama bu, biraz da şöyle demek olmaz mı? "Berbere giden hayvan türü yoktur. Şu veya bu şekilde berbere gitmeyen insan ırkı yoktur. Buna göre, insanı hayvandan ayırdeden şey, onun berbere gitt'ğidir." değil mi, ha?"

Sir Arthur: "Göründüğü kadar aptalca değil bu," dedi. "Senin berber hikâyesini biraz eşelersek görürüz ki, insan, dış görünüşüne önem verir, hayvan ise vermez. Başka bir deyişle, tapınma usulünü ya da güzellik fikirlerini bulmuş oluruz: Her iki fikir de çok metafiziktir. Görüyorsun ya, iş döne dolaşa şuna varıyor: İnsan kendi kendine soru sormaktadır, hayvan ise sormamaktadır..."

Lady Draper: "Ne malûm?" dedi.

— "O halde şöyle diyelim: İnsan kendine soru sorar görünüyor, hayvan ise görünmüyor... Ya da daha doğrusu şu: Metafizik zihniyetin varlığını gösteren işaretler, insanın kendine soru sorduğunu ispatlamaktadır; bunların yokluğu ise hayvanın sormadığını ispatlar görünmektedir."

Ladp Draper: "İyi ama, neden?" diye sordu.

— "Çünkü metafizik zihniyet... Ama sevgilim, çok sıkıcı bir konuşma değil mi bu?"

Ladp Draper gülümsedi: "Yalnızız," dedi.

— "Ama yine de sıkıcı bir konuşma."

— "Eh, söyliyeyim de Frances anlatsın bunu bana. Senin salyangozlar ne düşünüyorlar bu konuda?"

— "Henüz işin burasına gelmediler."

— "Ne diye Rampole ile yüzbaşı Thropp'u da getirtmiyorsun onlara?"

Sir Arthur: "Sahi, çok parlak fikir bu!" diye bağırdı.

★

Rampole ile Thropp sözlerini bitirerek gittikleri zaman, en yaşlı üye bağırdı:

— "Nasııl, haklı değil miymişim? Onlar da Wesley gibi konuştular!"

Manşetli centilmen: "Bunu da nerden çıkardınız?" dedi.

— "İnsanı hayvandan ayırdeden şey, duadır."

— "Hiç böyle şey işitmedim."

En yaşlı üye: "Çünkü sağırın kötüsü işitmiyen değil, işitmek istemiyendir..." diye başladı.

— "Ben tam tersini işittim hattâ. Rampole şöyle dedi: "İnsanın beyni, görünüşün ardındaki gerçeği kavrar. Hayvanın beyni ise görünüşü dahi kavramaz: Duyumdan ileriye geçemez o."

En yaşlı üye: "Evet ama, Thropp onu yalanladı," diye bağırdı. "Verlaine'in maymununu hatırlasanıza: Bir üçgeni bir eşkenar dörtgenden, bir eşkenar dörtgeni bir dörtgenden, on fasulyelik bir yığını on bir fasulyelik bir yığından ayırdedebiliyordu!"

Sir Arthur yavaşça: "Sizi uzlaştırabilirim belki," diye bir fikir attı ortaya.

Sir Kenneth: "Buyurun," dedi.

Sir Arthur devam etti: "İnsanla hayvanın zekâsı arasında kıyaslama yaparken, Prof. Rampole netice itibariyle bize nicelikten çok nitelikten sözetti. Tabiatte bunun hep böyle olup bittiğini de belirtti hattâ: Küçük bir nicelik farkı, nitelikte âni bir değişinime (mutation), topyekûn bir değişmeye yol açabilir. Örneğin bir miktar su ısıtılsa, ona şekil değiştirtmeksizin kalori nicelikleri

ilâve edilebilir. Sonra bir an gelir ki, bir tek derece sıcaklık bile onun sıvı halinden gaz haline geçmesine yeter. Atalarımızın zekâları için de aynı şey olup bitmiş değil mi? Beyin bağlarındaki ufak -hattâ belki hiç denecek kadar az- bir fazlalık ona öyle bir sıçrama yaptırmıştır ki bu, niceliğin topyekûn değişmesine yol açmıştır. Öyle ki..."

Manşetli centilmen: "Yıkıcı bir düşünce bu," dedi.

— "Efendim?"

— "Buna benzer şeyleri bir yerde okumuştum ama... nerede, bilemiyorum. Fakat katıksız bir bolşevik materyalizmidir bu. Onların diyalektiklerinin üç kanunundan biridir."

Sir Kenneth: "Prof. Rampole Crewe piskoposunun yeğenidir," dedi. "Karısı, Clayton ruhanî kurulu başkanının kızıdır. Başkanın annesi, annemin arkadaşıdır, Sir Peter'in kendisi de koyu bir hristiyandır."

Centilmen manşetlerini çekti, yapmacık bir tavırla tavanın kirişlerine baktı.

Sir Arthur devam etti: "Prof. Rampole nicelikteki bu değişikliğin ne olduğunu belirtti: Neanderthal adamının zekâsı ile büyük bir maymununki arasındaki fark, nicelik bakımından pek büyük olmamak gerekti. Fakat bunların tabiatle olan ilişkilerinde bu fark, çok büyüktü herhalde: Hayvan, tabiate katlanmağa devam etti. İnsan ise birdenbire tabiate soru sormağa başladı."

En yaşlı üye ile manşetli centilmen bir ağızdan: "Öyleyse..." diye bağırdılar ama Sir Arthur, sözünün kesilmesine meydan vermedi.

— "İmdi, soru sormak için iki olmak gerektir: Biri soran, öbürü de sorulan. Tabiatle eş halde olan hayvan, ona soru soramaz. Öyle geliyor bana ki, aradığımız nokta bu işte. Hayvanla tabiat, *bir* eder. İnsanla tabiat ise *iki* eder. Pasif şuursuzluktan soran şuurluluğa geçmek için bu ayrılmanın, bu "boşanma"nın, bu kopmanın olup bitmesi gerekmiştir. İşte, aradaki sınır da tam bu değil mi-

dir? Yani kopmadan önce hayvan, ondan sonra insan değil midir? İşte, tabiatle ilgisi kopmuş, soysuzlaşmış hayvanlarız biz."

Birkaç saniye geçti, sonra Albay Strang mırıldandı:

— "Aptalca bir şey değil. Pederastlığı da izah ediyor."

Sir Arthur: "Hayvanın masallara da, muskalara da ihtiyacı olmadığını izah ediyor: Hayvan, kendi bilmezliğini bilmemektedir. Oysa insanın tabiatten kopan, ayrılan zihni nasıl olurdu da hemencecik gecenin karanlığına, korkunun uçurumuna gömülmezdi? O kendini yalnız, yüzüstü bırakılmış, fânî hiçbir şey bilmez olarak görüyor: "Yeryüzünde tek hayvan ki tek şey bilir: Hiçbir şey bilmediğini." Kendinin ne olduğunu dahi bilmez hattâ. Nasıl olur da hemencecik efsaneler, masallar yaratmaz? Bu bilmezliğe cevap olarak nasıl olur da tanrılar ya da ruhlar; bu âcizliğe cevap olarak fetişlerle muskalar bulup çıkarmaz? İşte, hayvandaki bu sapmçlı icatların yokluğu bize, bu korkunç soruşların da yokluğunu ispat ediyor değil midir?"

Hepsi bir şey söylemeden ona baktı.

— "İşte o halde kişiyi şuurlu kişiyi ve onun tarihini yapan nesne bu kopuş, bu bağımsızlık, bu savaş, bu tabiate aykırılık, bu soysuzlaşma ise; bir hayvanı insanlar arasına kabul için onun bu acı dolu adımı atmış olması gerekse neye, ne gibi bir işarete bakılarak onun bunu yaptığı anlaşılabilecek "

Kimse cevap vermedi.

XVI

Douglas yargıcın yaptığı telkinlerin bir çeşit düşmanca sessizlikle karşılandığını; sonra Özel Mühür Lordunun Sir Arthur'den yine kulübüne gelmesini rica ettiğini öğrenince, zihninde için için bir tasa yeretti.

Kaygı dolu bir sinirlilikle Frances'e: "İşi baltalıyacaklar," dedi.

— "Kimler?"

— "Politikacılar," dedi Douglas. "Ben bilirim onları, en sert billûru bile sonunda pelte haline sokmasını becerirler."

Aynı saatte Sir Arthur, Carrick kulümünün koyu renkli meşe tahtaları ve nar çiçeği renkli meşinle döşenmiş küçük bir odasmda, Özel Mühür Lordu ile birlikte büyük bir kadeh eski viski içiyordu.

Bakan: "Korkutuyorsunuz onları," dedi.

— "Bunu ben de anlamıştım zaten," dedi yargıç, "ama onları korkutan ne, anlıyamadım pek."

— "Herkesi isyana teşvik ediyormuşsunuz, diyorlar."

— "Nasıl yani?"

— "İnsanın hayvandan -sizin dediğiniz gibi- tabiate olan aykırılığı dolayısiyle ayrıldığı düşüncesinden hoşlanmıyorlar."

— "Hiçbiri söylediklerimin tersini söylemedi."

— "Belki öyle, ama hoşlanmıyorlar bundan."

— "Sözkonusu olan hoşlanmak ya da hoşlanmamak değil."

— "Hemen o anda bir kanıt bulamadılar zelki. Bana öyle geliyor ki size şöyle denebilirdi... Biz tabiatten gerçekten kopmuş değiliz, hiçbir zaman da kopmıyacağız. Her zaman için onun bir parçasıyız. Bedenimizin her hücresi bu düşünceye karşı haykırıyor."

— "Bırakın bağırsınlar. Benim söylediğim bu değildi."

— "Biliyorum... Ama yine de..."

— "Biz tabiatten, tıpkı bir insanın kalabalıktan kopmuş, ayrılmış olduğu gibi ayrılmış bulunuyoruz: O da ötekiler gibi kalabalığın bir parçasıdır ama kalabalığı nihayet dışarıdan seyredebilir, berrak görmeğe, onun bo-

yunduruğundan kurtulmağa çalışabilir."

— "Şüphesiz, şüphesiz ama bunda yine de aksayan bir taraf var, görüyorsunuz ya... Hem sonra, size şunu da söyliyecekler... Siz tabiate yabancı, hattâ düşman muamelesi etmiyor musunuz? Oysa tabiat olmasa n'apardık, n'olurduk?"

— "Neden düşman olsun? Bu sözün ancak bizim için anlamı var, tabiat için bir anlamı yok."

— "Belki öyle, ama bütün bunlarda da aksayan bir taraf var. Uzun boylu izahlar yapmak gerekecek... Bu düşünceler hiçbir zaman Parlâmentonun tümünü tatmin etmiyecek... Olayların bizim babacan Parlâmento üyelerini -târiflerden çok ürkmelerine rağmen- bu noktaya kadar getirmiş olmaları bile çok büyük şey. İşlerini imkânsız hale sokmayın. Çünkü mesele şu, azizim. Belki siz haklısınız, bilmiyorum, yetkimin dışında bu. Fakat Parlâmentonun karşısında haksız çıkacaksınız. Bundan emin olabiliriz."

Yargıç kendine çeki-düzen vermiş olmak için, viskisinden büyük bir yudum içti.

Bakan devam etti: "Oysa biz, kabul edilir izahlarla birlikte, ... ona aklın yatacağı... kimseyi ürkütmeyen ve herkese uygun gelen bir teklif yaparsak..."

— "Ne gibi bir teklif?"

Bakan bir süre yargıca baktı:

— "Dinsel zihniyeti," dedi.

Yargıcın nutku tutulmuştu.

Bakan ağız kalabalığı yapar gibi bir sesle: "En yaşlı üyeyi gördüm," dedi. "Bütün komite mutabık. Hattâ, neydi adı, o biraz faşist delikanlı bile. Bu deyimleri geniş anlamlarında almak gerek tabiî. Dinsel zihniyet eşittir metafizik zihniyet eşittir araştırma zihniyeti, kaygı zihniyeti v.b. Herşey giriyor bunun içine: Yalnız inanç değil bilim, sanat, tarih, büyücülük, sihirbazlık, ne istersiniz. Netice itibariyle, bir bakıma bu, sizin söylediğiniz. Ama başka türlü ifade edilmiş, o kadar."

Yargıç: "İyi ama bu en azından gayet müphem bir deyim! Önündeki, ardındaki sözlerin neler oldukları bilinmedikçe hiçbir anlamı yok. Tam tersini ifadeye bile yarayabilir hattâ!"

Bakan gülümsiyerek: "İşte... öhö öhö... rahat olanı da bu ya..." dedi.

— "Öyleyse bu türlü bir târifin ne gibi bir faydası olsun istiyorsunuz? Nürenberg hukukunun sözünü eden sizsiniz, sayın Bakan. İtiraz götürmez bir Devletler Hukukunun kurulması için sağlam bir temel yapılmasını isteyen sizsiniz. Dinsel zihniyet, dediniz! Yanısıra dünyanın bir türü izahı da olsa, örneğin Rusya'nın böyle bir terimi kabul edeceğini nasıl umabilirsiniz? Bu tıpkı bizden Engels'in târifini evrensel olarak kabul etmemizi istemek gibi olur, ki bu târif de doğrudur şüphesiz! Ama biz bunu yapar mıyız?"

Bakan: "Azizim," dedi, "tutku sizi bir Romalı hukukçu gibi konuşturuyor. Teoride belki bin defa haklısınız. Fakat pratikte, siz de pekâlâ biliyorsunuz ki, politikada haklı olmak hiçbir şeye yaramaz.

Çabucak çözmemiz gereken bir problem var: Bu, evrensel bir problem değil de gayet mütevazı ölçüde, tropi topluluğunun, ve bizim dokuma endüstrisinin problemi.

Dinsel zihniyetin işaretleri, dediğim gibi, İngiltere Parlâmentosunun hemen hemen oybirliği ile kabul edebileceği bir kaziyedir. Eksik bir kaziye, kabul ediyorum. Fakat yanlış mı? Hayır. Diyelim ki bu, tropilerin sizin söylediklerinizi -kopma, bağımsızlık, aykırılık v.b.- yapıp yapmadıklarını hemen anlamak için pratik bir çaredir. Tamam mı?"

— "Evet... Ama iyi ya işte... Tropilerin de hiçbir dinsel işareti vermeyişlerinden korkmuyor musunuz? Muska bile taşımıyorlar..."

— "Bu yandan tasalanmanın yararlı olacağını sanmıyorum... Hem zaten, herşeyin zamanı vardır. Prof. Rampole'u ben de gördüm. Çok yerinde müşahedeler yap-

mış galiba. Demek oluyor ki bu problem böylece, vakit geçirmeksizin, bir çözüme bağlanabilir. Oysa biz Parlâmentoya şüphesiz daha tam, daha az müphem, fakat sonsuz tartışmalara, tadil tekliflerine, red kararlarına, süresiz ertelemelere yol açacak olan bir târif yaptırmağa kalkışırsak, bu işin içinden imkânı yok çıkamayız. Bu hiç kimsenin işine yaramaz: Ne tropilerin, ne sanığın, ne İngiliz adaletinin, ne de hattâ Devletler Hukukunun. Ünlü atasözünü hatırlatmağa bilmem lüzum var mı? Çayı görmeden paçaları sıvamamalı. İnanın bana, olayları çabuklştırmıyalım. İlkin elde edebileceğimiz kadarıyla yetinelim. Arta kalanı da zamanında gelir. Bunun böyle olduğunu İngiltere'nin bütün tarihi ispat ediyor size.

Özel Mühür Lordunun tahminleri doğru çıktı. Summer komisyonunun raporu üzerine Parlâmento çeşitli önemsiz tâdil tekliflerinden sonra aşağıdaki kanunun maddelerini kabul etti:

Madde: 1 — İnsan hayvandan dinsel zihniyetiyle ayırdedilir.

Madde: 2 — Dinsel zihniyetin başlıca işaretleri, önem sırasıyle, şunlardır: Tanrı'ya inanmak, Bilim, Sanat ve onların bütün tezahürleri; çeşitli dinler ve felsefeler ve onların bütün tezahürleri; fetişçilik, totemler ve tabu'lar, büyücülük, sihirbazlık ve onların bütün tezahürleri; tapınma şeklinde yapılan yamyamlık ve tezahürleri.

Madde: 3 — 2. maddede sözü geçen işaretlerin yalnız birini gösteren her canlı varlık insan topluluğuna kabul edilir ve kişiliği, İngiltere Milletler Topluluğunun bütün toprakları üzerinde, son İnsan Hakları Bildirisindeki çeşitli hükümler gereğince teminat altına alınır.

Kanun çıkar çıkmaz büyük dokuma endüstrisiyle olan ilişkileri ile tanınmış bir Palâmento üyesi, tropilerin durumunun ne olacağını sordu. Kendisine hemencecik şu nokta hatırlatıldı: "Hükûmetin fikrince bu mesele Parlâmentoda müzakere konusu edilemez. Çünkü bu, görül-

mekte olan bir dâvaya kanunsuz olarak müdahale demek olur."

Fakat soru sahibi bu görüş tarzına şiddetle itirazda bulundu. Şunu sordu:

— "Gerçi olacak iş değil ama, diyelim ki İskoçya da İrlanda gibi ayaklandı. Geçici bir hükûmet kurdu, bağımsızlığını istedi. Edinburg'da kırala hakaretten yargılanmakta olan Mr. Macmish'in dâvası karara bağlanmadıkça İskoçya'nın bağımsızlığı lehinde veya aleyhindeki kararların sonradan Mr. Macmish'in kaderi üzerinde büyük etki yapabilecekleri muhakkak olmakla beraber Parlâmento İskoçya meselesini ele almıyacak mı?

Bir tropi ferdinin katledilmesi ile tropi halkının kanunî statüsü, ayrı ayrı şeylerdir. Birleşik Kırallığın kaderi nasıl bir İskoçyalının dâvasına bağlı kalamazsa, tropilerin kanunî statüsü de bir tropinin katli olayına bağlı kalamaz. Tersine, Parlâmentoya düşen görev, ivedi görünen bir meseleyi ilkin sırf insanî bakımdan, sonra da ekonomik ve ulusal bakımdan çözmektir."

Bir muhalefet milletvekili: "Bu, yapmacık ve görünürde âdil ve doğru bir fark gözetmek olur. Tropiler halkı gibi yarı-hayvan bir toplumun statüsü ile, Kırallığın birliği üzerine yapılacak âcil bir müzakere arasında kıyas götürür hiçbir ivedilik unsuru yoktur." Sonra sordu: "Ayrıca, Londra'da tropilerin statüsü hakkında çıkarılan kanun neden Avustralya'yı ya da Yeni Gine'yi ilzam etsin?"

Fakat soru sahibi şunları hatırlattı:

— "İngiltere yalnız dominyonlar üzerinde değil, yabancı devletler üzerinde de, bunlar bir insanlık ilkesini çok utanç verici şekilde çiğnedikleri zaman, otoritesini birçok vesilelerle göstermesini bilmiştir. İvedilik meselesine gelince, vicdan sahibi bir kimse, açıktan açığa iğrenç bir kölelik tehdidi altında olan bütün bir halk topluluğunu kurtarmanın "acelesi olmadığını" nasıl söyliyebilir?"

Çok ateşli bir tartışmadan sonra, "Summer komite-

sine, tropilerin durumunu incelemek için çalışmalarını ertelemesinin tavsiye olunması" hakkında yapılan bir teklif, oybirliği ile kabul olundu. Fakat tropilerle ilgili bir statünün hiçbir zaman Londra Parlâmentosunu ilgilendiren bir konu olmadığı da önceden kabul olundu. Zamanı gelince Parlâmento bir tavsiyede bulunmakla yetinecek, bu da hem Birleşmiş Milletler Teşkilâtına, hem Avustralya ile Yeni Gine'ye bildirilecekti.

★

Komiteye ilkel psikoloji uzmanı olarak Sir Peter Rampole da katılmıştı. Komite birbiri ardısıra Kreps'i, Pop'u, Willie'yi, Greame'le karısını ve tropilerin Londra'ya gelişlerinden beri olan davranışlarını incelemek fırsatını bulmuş olan çeşitli başka antropologları dinledi.

İlkin bunlarda hiçbir dinsel zihniyet işareti bulunamazmış gibi bir hal vardı. Sanat ya da bilim şöyle dursun, ne fetiş ne muska kullanıyorlar, ne dövme yaptırıyorlar, ne de raksediyorlardı. Bir tapınma şekilleri filân da yoktu. Ölülerini gömüyorlardı ama bunu, bazı hayvan türlerinin kendi ölülerini gömüşleri gibi yapıyorlardı. Hattâ çoğu hayvanlar bir kokuşmadan korkarak ya da izlerini saklamak için atacı bir içgüdü ile pisliklerini gömerler ya. Tropiler de ölülerini aynı şekilde gömüyorlardı. Bunlarda cenaze ile ilgili hiçbir tören, usûl, âdet görülmüş değildi.

Hiçbir yamyamlık eğilimi de göstermiyorlardı hattâ. Birbirlerini katiyen yemiyorlardı ve buna benzer bir niyetle hiçbir insanı yakalamağa ya da tuzağa düşürmeğe kalkışmamışlardı. Papu taşıyıcılara karşı dahi bunu yapmamışlardı. Oysa bunlardan hiç hoşlanmadıklarını hemencecik göstermiş bulunuyorlardı.

Bu hayal kırıcı müşahedeler üzerine Sir Peter Rampole'dan Sir Arthur'la birlikte, bu çeşitli ifadeleri -mümkünse bunlardan daha cesaret verici bir işaret çıkarmak

üzere,- bütün ayrıntıları ile incelemesi istendi. Sir Kenneth üstü kapalı bir tarzda psikologa -tabiî gerçeğe en ufak bir halel getirmesi tavsiyesinde bulunmaksızın- hatırlattı ki, böyle bir işaretin bulunması, çok arzuya değer bir şey addedilmektedir.

Ertesi toplantıda Sir Peter: "Sir Arthur'la birlikte yakından incelediğimiz ifadelerden çok mânalı bir nokta ortaya çıkıyor gerçekten," diye haber verdi.

— "Yamyamlık meselesi bu," diye ekledi. "Başlıca amaçları açlığı ya da oburluğu gidermek olan epiyce seyrek hallerde dahi, yamyamlık fiilleri esas itibariyle birer tapınış şekli olarak kalmaktadır. Tropilerde insan eti yemeğe hiçbir eğilim görülmemiş olması, şüphesiz esefe değer. Bereket versin Papu'lar onlara karşı aynı saygıyı göstermediler. Gizli gizli birkaç defa tropileri kebap edip yediler. Şu olaya dikkat etmemiz gerek: Papu'ların bu yemekleri gizliydi. Gizli olduklarına göre, Papu'lar bunları ya beyazlardan saklamak istiyorlardı; ya da bu yemek fasıllarında yaptıkları hareketlerden, törenlerden beyazları uzak tutmak istiyorlardı. Oysa, herhangi bir av eti yediklerini düşünseydiler, bu gizli ihtiyat tedbirlerini almıyacaklardı. Şu halde bundan onların yamyamlık yaptıklarını sandıkları ve hayvan eti değil, insan eti yediklerine inandıkları sonucuna varılabilir."

Sir Peter Rampole bir süre sustuktan sonra devam etti:

— "Fakat bu, sadece bir belirtiden ibaret. Tropiler üzerinde yüksek bir bilim heyetinin altı aydır yaptığı müşahedelerin doğruluğuna, Papu'ların içgüdülerinden daha çok inanırız şüphesiz. Fakat buna karşılık aklımızı kullanırsak, bunu yabana atmağa hakkımız olmadığını da görürüz. Beşer aklının ilkel belirtilerine bizden çok daha yakın olan bu insanların içgüdülerinin verdikleri ipuçlarını hesaba katmak zorundayız. Çünkü Papu'lar başka yaratıklarda bu belirtilerin çok kaba-taslak olarak mey-

dana gelmiş izlerini bizden daha iyi tanıyabilmek imkânına sahiptirler. Onun için ben şu fikirdeyim ki, biz farkına varmadan dinsel zihniyetin ilkel birkaç belirtisini gözden kaçırmış olabiliriz ama, bunlar Papu'ların gözünden kaçmamıştır. Sir Arthur'le ben bunun ne olabileceğini hisseder gibiyiz. Fakat bunu doğrulamak için, dinlediğimiz ifadelerin bazı yönlerini daha da açıklattırıp belirli hale sokturmağa ihtiyacımız var." ,

Sonra, bu açıklamaları sayın meslekdaşı. jeolog Kreps'ten elde etmeği tasarladığını ekledi:

— "Gerçekten, kendisi tropileri bir yandan bir bilgine yaraşan titizlikle, öbür yandan da bir jeolog ya da antropologun önyargılarına ve tek taraflı görünüşlerine kapılmaksızın gözlemek imkânını bulmuştur. Hiçbir şehadet onunki kadar objektif olamaz," dedi.

Bunun üzerine ertesi oturumda Kreps'i bir kere daha dinlediler.

Sir Peter şunu sordu ona: "Acaba Papu'lar kayalıklardaki tropilerle sizin getirip kampa kapattığınız tropilere, aralarında hiçbir fark gözetmeksizin mi taarruz ettiler?"

Kreps: "Hayır," dedi, "Papu'lar yalnız kayalıklarda ava çıktılar. Yalnız, bu işte bir tuhaflık var, çünkü evcilleşmiş tropilere daha rahatlıkla elatabilirlerdi. Hiç değilse ilk seferlerde, beyazların yaptıkları hiçbir gözetleme onların işlerini güçleştiremezdi."

Sir Peter sordu: "Kayalıklara yaptığınız ilk ziyaretlerde, mağaraların içinde çok miktarda tütsülenmiş et buldunuz mu?"

Kreps: "Pek az bulduk," dedi.

Sir Peter: "Biz etlerini bozulmadan saklamak için tütsülediklerini sanıyorduk," dedi.

— "İlkin biz de öyle sanmıştık. Fakat, doğrusu şu ki, sonradan et sakladıklarını hiç görmedik. İhtiyaçları oldukça ava çıkıyorlar, avladıklarını da hemen tüketiyorlardı."

— "Etlerini pişirmeksizin tütüsüledıklerinden emin misiniz?"

— "Mutlak surette eminim," dedi Kreps. "Biz kendi tropilerimize bir lokmacık bile pişmiş et yediremedik. Onların en çok hoşuna giden, tamamen çiy ettir."

— "Ne lezzet, ne de saklama için olmadığına göre, neden tütüsülüyorlar etleri öyleyse?"

— "Doğrusunu isterseniz, bilmiyorum. Yalnız, şu var ki, acaip bir iş de oldu: Kayalıklardaki tropiler en azından bir gün ateş üzerinde asılı tutmadıkça katiyen tek lokma et yemediler. Hattâ kendilerine verdiğimiz jambonu da, sanki usulüne göre tütsülendiğinden emin olmak istermiş gibi, öyle yapıyorlardı. Oysa kampta kapalı tuttuğumuz tropiler verdiğimiz etleri, hiçbir şeye aldırmadan, oburca yiyorlardı."

— "Peki, buna bakıp hiçbir sonuca varmadınız mı?"

Kreps: "Vallaha, kapalı tutulan hayvanların, içgüdüsel de olsa, yabani halde yaşarken sahip oldukları bazı alışkanlıkları çabucak kaybettikleri sık sık görülmüştür," dedi.

Sir Peter şöyle dedi: "Ama bazı olaylar var ki tek başlarına hepsi acaip, hele bunlar birbirleriyle karşılaştırılınca daha da acaip görünüyor. İlk olarak, tropiler tamamen çiy etten hoşlanıyorlar. İkinci olarak, kayalıklardaki tropiler eti özene bezene ateşe tutuyorlar. Fakat bunu, eti muhafaza için yapmıyorlar. Üçüncü olarak, evcilleşmiş tropiler bu alışkanlığı çabucak bırakıyorlar. Dördüncü olarak, Papu'lar kayalıklardaki tropileri yamyamca yiyorlar ama kapalı tutulanlardan hoşlanmıyorlar." Sonra Kreps'e sordu: "Evcilleşmiş tropilerden sözederken, "Her çareye başvurduk" diyen siz değil miydiniz?"

Kreps gülerek: "Evet, demiştim sahiden," dedi.

Sir Peter: "Şimdi de kendimizi Papu'ların yerine

koyalım," dedi. "Karşılarında yarı-maymun, yarı-insan, acaip bir topluluk var. Bu topluluğun bir kısmı bağımsızlığı bakımından titiz, bununla övünür görünüyor; bu bir kısım tropiler bazı usuller kullanıyorlar ki bizim Papu'lar bunda bir içgüdü ya da bir tercihten daha çok, ilkel bir ateşe tapma şekli, ateşin temizleme ve büyüleri çözme bakımından sahip olduğu sihirli kuvvete gösterilen bir saygı belirtisi görüyorlar. Bu topluluğun havaî ve aldırmaz olan öbür kısmı ise, bir parça çiy et uğruna hürlüğünden vazgeçiyor, içgüdü ile değil, aklını kullanarak hiç değil de, taklit yolu ile uyguladığı bir usulü hemencecik bırakıveriyor. Bizim Papu'lar da buna bakıp aldanmıyorlar: Birincilere insan, ikincilere maymun muamelesi ediyorlar. Biz onların gerçek yolunda olduklarına inanıyoruz. İnsanla hayvanı ayıran sınır üzerindeki bu toplulukta herkes, çizgiyi aynı anda aşmış değildir. Fakat bize göre bunlardan birkaçının bu sınır çizgisini daha önce aşmış olması, bütün türün onlarla birlikte insan topluluğu içine alınmasına yeter."

Sonradan Sir Arthur Draper de Sir Kenneth'e şunları söyledi: "Zaten, içimizden bazılarının bu çizgiyi hiç kimsenin yardımı olmadan aşması gerekseydi, bunlardan kaçı "insan" adını taşımağa hak kazanırdı?"

Buna göre, Summer komitesinin raporu şöyle oldu: Tropiler bir takım ateşe tapma usulleri kullanmak suretiyle dinsel zihniyetin işaretlerini göstermiş olduklarından, bunların insan topluluğuna kabul olunması gerekir.

Rapor şunları eklemekteydi: Bununla birlikte, bu topluluğun içinde bulunduğu aşırı yabanilik hali dolayısiyle, onu kendine karşı olduğu kadar, dışarıdan yapılacak hareketlere karşı da korumak gerekliği gözönünde bulundurulmalıdır. Bunun için de özel bir statünün kurulmasını tavsiye ediyoruz. Bu statü, Birleşmiş Milletlerin denetimi altında, İngiltere tarafından Avustralya ve Yeni Gine'ye teklif olunabilir.

Bütün bu teklifler büyük bir çoğunlukla kabul edil-

di ve oylamanın yapıldığı akşam İngiltere'nin büyük dokuma endüstrisi ailesi, geniş bir soluk alarak ferahlıkla ürperdi.

XVII

İkinci dâva artık bir tutku havası içinde değil de, sanığa karşı duyulan yakınlıkla karışık bir merak havası içinde başladı. Olaylar aydınlanmış olduğundan, sinayet de herhangi bir başka bir cinayet halini almış bulunuyordu. Genel olarak herkes sanığın bu işten ucuz kurtulmasını istiyordu: Tropilerin hürlüğe kavuşmaları bakımından oynadığı rol unutulmamıştı çünkü. Savcının anlayışlı, jürinin de yumuşak davranacağı umuluyordu. Sanığın çekeceği ceza üzerine bahse tutuşmalar başlamıştı. Bahse girişenlerden cüretli birkaç tanesi, beraet kararı üzerine oynıyacak kadar işi ileriye vardırdılar. Ortada büyük paralar dönmeğe başladı.

Lady Draper Frances'i yatıştırmağa çalışıyor, onun bitkinliğini anlamıyordu:

— "Yargıç kocamın eski arkadaşıdır," diyordu. "Savcı da öyle. Gerçi Sir Arthur'un onları etkilemesi yasak ama, dâva hakkında ne düşündüklerini üstü kapalı bir şekilde anlaması yasak değil. Görünüşe göre, lehte düşünüyorlar."

Aslında ise dâva, tümü bakımından, bir muamele gibi olup bitti. Tanık sayısı çok azdı, tanıklar sadece cinayetin hangi şartlar altında işlendiğini anlatacaklardı çünkü. Beklendiği gibi, savcı pek sert davranmadı, şöyle dedi:

— "Tabiî bir cinayet işlenmiş bulunuyor ve bu da artık iyice ispat edilmiştir. Onun için sanığın suçlu olmadığını söylemek sözkonusu olamaz. Bununla birlikte, cinayetin saikleri ve bunun işlenişi sırasında sanığın, kurbanının insan mı, hayvan mı olduğunu iyice bilememesi

dolayısiyle savcılık, sanığın hafifletici sebeplerden yararlanmasına karşıt değildir."

Savunma avukatı Mr. Jameson, gösterdiği anlayıştan ötürü savcıya teşekkür etti. Fakat olaylardan sonuna kadar bir ders çıkarmamış olduğu için ona takazada bulundu:

— "Savcı sanığın cinayeti işleyişi sırasında kurbanının insan mı, hayvan mı olduğunu bilemediğini kabul etmektedir," dedi. "Fakat bunu böyle mi ifade etmek lâzımdır? Biz bu düşüncede değiliz. Biz şunu düşünmekteyiz ki, cinayet ânında bunun kurbanı hiç de bir insan kişi değildi."

Bunları söyledikten sonra bir süre sustu, sonra devam etti:

— "Gerçekten, kişi olarak insanı târif etmek için bir kanun çıkarmak gerekmiştir. Tropileri de bu târife sokmak için bir başka kanun çıkarmak gerekmiştir. Bu da gösteriyor ki, insan topluluğunun üyeleri olmak ya da olmamak tropilerin elinde olan bir şey değildi, *fakat onları bu topluluğa kabul etmek yalnız bizim elimizde idi.* Yine bu gösteriyor ki bir çeşit tabiî hakla insan olunmaz. Tersine, başka insanlar tarafından insan olarak kabul edilmeden önce, tâbir caizse, bir nevi sınavdan, bir nevi erginlemeden (initiation) geçmek gerektir. İnsanlık, çok kapalı bir kulübe benzer: Bizim "beşerî" diye adlandırdığımız nesnenin târifini yine biz yapıyoruz. İçtüzüğümüz yalnız bizim için geçerlidir. Bu sebepten, yeni üyelerin kabulü için olduğu kadar herkese uygulanabilecek yeni nizamların konulması için de kanunî bir temelin kurulması çok lâzımdır.

Şu halde tabiî olarak, tropiler kabul edilmeden önce kulübün çalışmalarına katılamıyorlardı ve üyeler de bu nizamların onlara sağlıyacağı hakları önceden tanımağa mecbur değildiler.

Başka bir deyişle, biz kendimiz tropilerin insan ol-

duklarını kararlaştırmadan önce hiç kimseden onlara insan muamelesi yapmasını istiyemezdik.

Bu şartlar altında sanığın suçlu olduğunu ilân etmek, ona geçmişi kapsayan bir kanunu uygulamakla eşit olur. Yani tıpkı şunun gibi: Diyelim ki yeni bir nizamla otomobillerin sağdan gitmeleri mecburiyeti konuldu, fakat o zamana kadar hep soldan gitmiş olan bütün araba sürücülerine de para cezası verildi.

Bu, apaçık bir adaletsizlik olur ve üstelik, bizim bütün adlî usul ve içtihatlarımıza da aykırı düşer.

Olaylar meydandadır.

Tropiler -zaten sanık sayesinde- insan topluluğu içine kabul edilmişlerdir. İnsan haklarından pay alıyorlar. Kendilerini artık hiçbir şey tehdit etmemektedir. Ayrıca öbür geri ya da yabani halk topluluklarını da hiçbir şey tehdit etmemektedir, ki bunları sadece herhangi bir kanunî târifin yokluğu tehlikeye maruz bırakmaktaydı.

Böylece, jürinin sanığı suçsuz ilân etmekle bundan herhangi üzücü bir sonucun doğacağmdan korkmasına da artık sebep yoktur.

Buna karşılık jüri sanığı suçlu ilân etmekle bir kötülük, bir yanlışlık ve tiksinti veren bir adaletsizlik yapacağından emin olabilir.

Çünkü cinayetin küçük kurbanının, ölümü sırasında insan olarak tanınmış olmadığı bir yana, özellikle şu var ki onun fedakârlığı bütün kendi toplumunun hürriyete ve genel olarak insanlık kanununun değerli bir aydınlığa kavuşmasına da yol açmıştır.

Onun için jürinin biraz sonra sağduyuya ve nasafete uygun bir karar vereceğine güvenimiz tamdır."

Yargıç babacan bir tavırla duruşmanın ve tartışmaların bir özetini yaptı. Sâkin bir tarafsızlık göstererek yaptığı konuşmada, savunma avukatının tezinin sağduyuya olan uygunluğunu göstermesini bildi. Jüri bu yüzden derin bir ferahlık duydu. Birkaç dakikalık bir mü-

zakere yaptı, çok geçmeden de memnun bir dinleyici yığını önünde beraet kararını bildirdi.

★

Kendilerini Lady Draper'in evine akşam yemeğine götüren takside Frances ile Douglas birbirlerine sarılmışlar, sessiz sessiz duruyorlardı. Genç kadın bu yorgun yüz karşısında hiçbir şey söylemeğe cesaret edemiyordu. Ne söyliyebilirdi zaten?

Bütün bu maceranın, kendisinin olduğu kadar Douglas'ın da gözünde bir yarı-zaferden çok bir yarı-yenilgi olarak sonuca bağlanması gerektiğini o da gayet iyi hissediyordu.

Bununla birlikte, ev sahiplerinin önünde ikisi de ekini belli etmedi. Âdete uyarak, yemek sırasında hiç kimse, herbirinin yüreğini doldurmakta olan işten sözaçmadı. Dâvaya şöyle bir değinildi ama bu, savcı ile savunma avukatının ustalıklarından -fakat hitabet konusundaki ustalıklarından değil de kriket oyunundaki ustalıklarından- sözetmek için oldu.

Yemekten sonra Lady Draper Frances'i alıp salona götürdü, Sir Arthur ile Douglas da sigara salonuna geçtiler.

Lady Draper sevgi dolu bir tavırla: "Mutlu değilsin," dedi.

Frances cevap verdi: "Douglas başarı kazanamadı."

— "Sir Arthur böyle düşünmüyor."

Frances umudla: "Sahi mi?" diye sordu.

— "Arthur çok memnun. Umulması mümkün olandan daha fazlasını elde edildiğini düşünüyor. Şuna da dikkat et ki, yavrum, bu iş üzerinde benim belki senden ayrı düşüncelerim var. Douglas serbest, bravo. Asıl önemlisi de bu. Ama nerden aklına geldi bunu kurcalamak?"

— "Neyi kurcalamak, Gertrude?" (Birbirlerini kü-

çük adlarıyle çağırıyorlardı artık.)

— "Tropilerin insan olmakla daha mı mutlu olacaklarını sanıyorsun? Ben böyle düşünmüyorum."

Frances: "Daha mutlu olmıyacakları muhakkak," dedi.

— "Hah, gördün mü? Sen de benim gibi düşünüyorsun, ha?"

Frances: "Bir mutluluk meselesi değil bu," dedi. "Öyle gelir bana ki herşeyi bozan da bu söz."

Gertrude bir çeşit dokunaklı alayla: "Tropiler hiçbir şeye aldırmadan, hoş bir hayat sürüyorlardı. Şimdi belki de eğitim görecekler," dedi.

Frances: "Herhalde, ben de öyle sanıyorum," dedi.

— "Yalancı, hırsız, boş, bencil, cimri olacaklar..."

Frances: "Belki," dedi.

— "Dövüşmeye, birbirlerini öldürmeğe başlıyacaklar... Güzel bir hediye verildi onlara doğrusu."

Frances: "Ben de öyle olduğuna inanıyorum," dedi.

— "Güzel bir hediye olduğuna mı?"

— "Evet. Çok güzel bir hediye. Son zamanlarda bunu ben de çok düşündüm, tabiî. Başlangıçta çok üzüldüm."

— "Tropiler için mi?"

— "Hayır. Douglas için. Şimdi beraet etti. Ama ne denirse densin, yine de bir kaatil o."

— "Bunu sen mi düşünüyorsun "

— "Evet. Bir bebeği, oğlunu öldürdü. Benim suç ortaklığımla. Ne kadar ince lâflar söylenirse söylensin, hiçbir şey değişmez. İlkin ardarda her gece ağladım bu yüzden. Yumruklarımı ısırıyordum. Bir takım şeyler hatırlıyordum... küçükken bir vaftiz babam vardı. Onun da bir otomobili vardı. O zamanlar seyrek görülen şeydi bu. Ben de ona pek hayrandım, tapınıyordum. Günün birinde babam ne dese iyi... Bizim vaftiz babası, bir aylığına hapse girmemiş mi? Dar bir sokakta çocuklar kaydırak oynuyorlarmış. Bunlardan birini çiğnemiş olduğu-

nu hemencecik farketmemiş. Ancak arabadan indiği sırada, çamurluğun altından küçük bir başın çıkmakta olduğunu görmüş... Kendisini nerdeyse linç ediyorlarmış. Ama suç onda değilmiş. Babam şöyle diyordu: "Hiç suçu yok, eskisi gibi sevmek gerek onu." Ben de eskisi kadar seviyordum. Yalnız, sonradan evimize geldiğinde, bir çeşit tiksinti duyuyordum... Küçüktüm tabiî... Kendimi tutamıyordum. Şimdi aynı olmaz herhalde. Ama yine de... Douglas'ı düşündüğüm zaman, kendimi büsbütün alıkoyamıyorum... Korkunç buluyorsunuz beni, değil mi?"

Gertrude düşünceli bir tavırla: "Beni şaşırtıyorsun biraz," dedi.

— "Kendimi çok korkunç buldum. Sonra... şimdi güzel buluyorum bunu. Douglas günün birinde nedenini anlattı bana. Biraz da unuttum ya. Ama güzel, ben de onun gibi hissediyorum bunu. Bu acı, bu korkunçluk da insanın güzel tarafı işte. Bunu hissetmedikleri için hayvanlar muhakkak ki daha mutlu. Fakat bu acıyı, hattâ bu korkunçluğu, hattâ yalanlarımızı, bencilliklerimizi, hınçlarımızı onların şuursuzlukları ve mutluluklarıyle, bir imparatorluğa karşı da olsa, değişmem."

Lady Draper: "Ben de değişmem doğrusu," diye mırıldandı, sonra düşünceye daldı.

Frances: "Tropiler işi hiç olmazsa bir şey öğretti bize," dedi. "İnsanlık. katlanılması gereken bir hal değil. Ele geçirilmesi gereken bir rütbe. Acı dolu bir rütbe. İnsan onu gözyaşları pahasına elde ediyor muhakkak. Tropiler de birçok gürültü, kan ve öfkeyle beraber gözyaşı dökmek zorunda kalacaklar. Ama şimdi biliyorum, gayet iyi biliyorum ki, bir aptalın anlattığı, başı sonu olmayan bir masal değil."

Konuşurken: "İşte, Douglas'a bunları söylemem gerekti," diye düşünüyordu. "İnsan kendi aklını da ancak başkasının akılsızlığı karşısında bulabilir," diye de düşünüyordu.

Douglas kadehindeki porto şarabını içerken acı acı: "Fiyasko oldu bu," diyordu.

Sir Arthur: "Gençliğin uzlaşmazlığı var sizde. Ya hep, ya hiç, değil mi?" diye sordu.

— "Ama az bir şey yapılırsa bu hiçbir işe yaramıyabilir, üstelik insan bunu hasis bir takım sebeplerle yapmış olur! Bu ise hiç çekilir şey değil."

— "Hayır. İş yapıldı ya, önemi olan bu..." Sonra gizliden gizliye alaycı bir yüz buruşturmasıyle ekledi: "Böyle konuştuğumu görünce gülmek gelir içinizden herhalde."

— "Neden, anlıyamadım."

— "Özel Mühür Lordu ile yaptığım kavgayı işitmeniz lâzımdı da ondan. Ona bunun tam tersini söylemiştim."

— "Evet ama, fikrinizi değiştirdiniz mi?"

— Katiyen. Tuhaf olan da bu ya. Onunla, sizin gibi düşünüyorum. Sizinle, onun gibi düşünüyorum. Görüyorsunuz ya, bütün bunların altında değerli bir ders var."

— "Ne gibi, bilmek isterdim doğrusu."

Yargıç: "Şunu kim yazmış, hatırlamıyorum pek," dedi: "Çok haklı bir dâva uğrunda ölmek çok güzel şey olurdu." Doğrusu şu ki, böyle bir dâva yok. En haklı dâva, genel olarak "cabadan" haklıdır. Onu etkili şekilde desteklemek için sizin "hasis" diye adlandırdığınız çıkarların bulunması gerektir. Fakat sizle ben, bu işin nedenini biliyoruz artık: Bu ikilik, insanlık durumunda yazılıdır, ve biz onu seçmiş olmak şöyle dursun, ona karşı savaşıyoruz. Böylece, insanların haysiyeti onların hattâ başarısızlıklarında, hattâ düşüşlerinde bulunmak gerek."

Douglas ona sordu:

— "Şimdi ne yapmamı öğütlüyorsunuz "

Yargıç: "Devam etmenizi, azizim," dedi.

— "Nasıl yani? Bir tropi yavrusu daha mı öldüreyim istiyorsunuz?"

Sir Arthur: "Ulu Tanrım! Hayır!" diye bağırdı.

Sonra gözlerinden yaş gelesiyle güldü. "Amma da düşünce haaa! Demek istiyordum ki: Siz hâlâ yazarsınız galiba?"

Gülümsiyerek Douglas'a bir tomar gazete uzattı. Bunlardaki okunması gereken parçaları mavi kalemle işaretlemişti. Hepsi de Sir Arthur'un "Times" gazetesinin bir sayısında açıkladığı şekilde, Birleşik Kırallık tarafından kabul edilen, insanın kanunî tarifi ile ilgiliydi. Hepsi bunu şiddetle tenkid ediyordu. Hiçbiri de bir başka târif teklif etmiyordu. Aleyhte ileri sürülen sebepler ise, yazın kırlarda görülen çiçekler kadar çeşitliydi.

Bir gazeteci bir Fransız Parlâmento üyesine: "Bu kanun için ne düşünüyorsunuz?" diye sormuş, o da şu cevabı vermişti: "İngiliz meslekdaşlarımla çok dost olduğum için bundan sözetmiyeyim, daha iyi." Bu cevap Douglas'ı güldürdü: "Amma da fena adam!" dedi. "Böyle düşünmediğini apaçık söyleseydi, daha dürüst davranmış olurdu."

Yargıç: "Söyliyemez durumdaydı herhalde," dedi.

— "Neden?"

— "Ben de yazımda bunu anlattım işte. Dedim ki: Bir anlaşmazlığın bulunması bile ilk kanıttır, olayların gerçek tarafı bizden gizlidir (Yoksa ne üzerinde anlaşmazlık halinde olunabilirdi?), biz de herşeye rağmen gerçeği araştırıyoruz (yoksa ne üzerinde tartışma yapılabilirdi?). İşte, netice itibariyle ne kadar yetersiz ve belirsiz de olsa, kanunun ifade ettiği bu. Çelişmenin tersini de aynı anda söylemeksizin bu, nasıl tartışılabilir?"

— "Bu adam bunu biliyor mu sanıyorsunuz?"

— "Hayır. Göreceğiniz gibi, bu anlaşmazlıkların çoğu hissî sebeplerden ya da zihindeki önyargılardan ileri gelir. Bunlar mantıkî kanıtlara dayanmazlar, dayanamazlar da ondan. Fakat zihin, kendisini rahatsız eden şeyi, aklı karıştırmaksızın reddetmekte harikulâde ustadır."

Douglas "Welsh Worker" adlı gazetede şunları oku-

du: "Bundan çok önce Marx ile Engels insanın, tabiate kabul ettirdiği değişikliklerle tarif edildiğini isbata çalıştılar. Bizim komünist olmayan Avam Kamarası üyelerimiz de başka yoldan geçmekle beraber sonunda aynı düşünceye ulaşmak için çok uğraşıp didindiler. İyi niyetlerini belirtelim ama kendilerine dostça şunu da söyliyelim ki, hatanın tehlikeli yolunu açmış bulunuyorlar."

Douglas gülerek: "Ama o da bunun nedenini izah etmiyor," dedi.

Bir başka fıkra yazarı şöyle yazıyordu: "Bu dinsel zihniyet kavramı, en geniş anlamıyle ele alınmak şartiyle, yararlı ve verimli olabilir. Fakat politik bir kurulun bulduğu bir nesnedir ve yalnız bu dahi, bizim gözümüzde onu, tamamen değerden düşürmektedir."

Douglas: "Dehşet!" diye bağırdı. "Sözkonusu olan, târifin doğru mu, yanlış mı, yetersiz mi olduğu. Sözkonusu olan bunu yapanların..."

Sir Arthur: "Kızmayın," dedi. "Bu çeşit kalleşliklere hepimizin mağlûp olduğumuz görülen şeylerdendir."

Douglas şimdi de bir başka yazıyı okuyup gülmeğe başlamıştı: "Bu dinsel zihniyet kavramını, hristiyanlıktaki anlamına maksur kalmak şartiyle, kabul edebiliriz ama..."

Douglas gülmeyi bıraktı: "İnsan umudsuzluğa düşüyor," dedi.

Sir Arthur cevap verdi: "Hayır, hayır! Hemencecik daha tam bir târif elde etmeğe kalkışsaydık kopma, reddediş, savaş, tabiate aykırılık gibi terimlerin hali n'olurdu, düşünün bir!"

Douglas: "Bunların târifi hiçbir zaman yapılamıyacak," dedi.

Sir Arthur cevap verdi: "Gerçekse günün birinde yapılacaktır. Gerçek, zaferi en geç kazanan nesne olagelmiştir hep, sebebi de malûm. Ama, eninde sonunda zaferi kazanır. Fakat, işin esası bunda değil."

— "Peki, nerde öyleyse?"

Sir Arthur: "Sizin yaptığınız işte, azizim," dedi. "Siz insanları korkuttunuz. Onların burnunu binlerce yıldır sürüp giden, aklın almıyacağı bir boşluğun içine soktunuz. Eskiden hangi Fransız yazmış şunları: "Akıl, yeni bir temel üzerine kurulmalıdır. Temelli olan şeyin çağı yeniden başlıyor." Siz bunun gerçek olduğunu, herşeyin bulutlar üzerine kurulmuş bulunduğunu gösterdiniz. Bunu anladılar, en acele olanını yaptılar, bu boşluğu ellerinden geldiği kadar doldurdular. Bunu daha iyi ve daha tam yapmak gerekecek. Bu da şunu bunu kızdırmadan olmıyacak. Fakate siz arabayı yürüttünüz bir kere, araba da ağır, kimse durduramıyacak onu."

Bu sefer de yemekten sonraki tatlı niyetine, okusun diye bir sonuncu yazı verdi ona. "Gargoyle" adlı edebî dergide çıkmıştı, dil üzerine yaptığı incelemelerle tanınmış olan yazar şöyle diyordu:

"Bu aptalca tropi hikâyesinin bitmesi için vakit çoktan gelmişti. Gayet akıllı kimselerin zekâlarını (ve vakitlerini) "insanın târifini yapmak" gibi kof, sahte problemlere harcadıklarını görmek, çok hayal kırıcı şey doğrusu! Tanrı'ya şükürler olsun, bu iş yapıldı ama buna yeniden başlamasınlar sakın! Rica ederim Baylar, ciddi nesnelere dönelim. İçinde yazarının kendi hayatını anlattığı, görülmemiş bir roman çıktı, o da muhakkak böyle yapmağa çağırıyor sizi. Okumanızı ne kadar salık versem az. Bu roman bize, henüz ilk gençlik çağında parasını çalmak (ya da ırzına geçmek) için anasını boğduğu zaman (adı belli olmayan yazarın psikolojisinde) kelimelerin nasıl büyülü bir şekilde anlam değiştirip kutsal bir hale ulaşıverdiklerini gösteriyor. Böylece görülmemiş, işitilmemiş bir söz dağarcığının gizlilikleri içine dalıyoruz. Roman da bizi, hayret verici bir takım müstehcen şeylerin lâbirenti arasından sürükleyip götürüyor. İnsanın zihni her dönemeçte yolunu şaşırarak, bir çeşit özlü aldatmaca içinde, bizzat varoluşun keskin anlamını keşfediyor.

İnsanın (yakalanamıyan masalları, efsaneleri) bu yorucu kovalayışında târifini bulduğu söylenemez mi? Yoksa, nasıl izah edilebilir ki..."

Douglas başını kaldırdı. Yüzünde her türlü yorgunluk izi kayboldu. Güleç, sâkin bir sevgi ile Sir Arthur'un yüzüne bakıyordu. Gertrude ile Frances yanlarına geldikleri zaman, iki erkek hâlâ birlikte cân-ı gönülden gülüyorlardı.

Birden Douglas'ın içinden geldi, hepsini alıp götürdü, "Prospect of Buthby" meyhanesinin dumanlı, itişkakışlı havası içine daldırdı. Burada müzikle şarkılar, binbir türlü acaip eşya, mumyalanmış kafa, denizcilik evlenme, kaza, alış-veriş, kumar, macera anıları, insanların kendi gönüllerince yarattıkları bu her kayıttan sıyrılmış evrene olan sevgilerini, neşeyle açığa vuruyorlardı.

SON

Susan Deniz'le ilk eserini Türk okurlarına tanıttığımız ünlü Fransız romancısı Vercors'un bu defa en şaşırtıcı romanını sunuyoruz. Burada ıssız tropikal ormanlar içinde yeni bir maymun türü keşfediliyor. İnsanla hayvan arası bir şey. Bilginler hangi grupa koyacaklarını tartışıyorlar. Ama bu becerikli maymunlar insan gibi çalışabildikleri için açıkgöz işverenler bunları hayvan yerine satın alıp hayvandır diye ücretsiz çalıştırıyorlar. Derken bu "hayvan"ların bir dişisi ile bir insanın birleşmesinden bir yavru dünyaya geliyor ve babası tarafından öldürülüyor. Bu bir cinayet midir, değil midir? Öldürülen insan mı sayılır, hayvan mı. Bütün İngiltereyi heyecana veren bir olay. Merakla ve ibretle okuyacaksınız.

4 lira